

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

SELÇUKLU HANEDANI'NIN KADIN ÜYELERİ

SÜMEYYE ÇELİK

YÜKSEKLİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. ALİ DADAN**

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyye Çelik		
	Numarası	22811001911		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/ İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Selçuklu Hanedanı'nın Kadın Üyeleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sümeyye ÇELİK

İmza

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyye Çelik		
	Numarası	22811001911		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/ İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ali Dadan		
Tezin Adı	Selçuklu Hanedanı'nın Kadın Üyeleri			

Tarih boyunca kadınlar, buldukları toplumların siyasi, sosyal ve kültürel yapılarında çeşitli roller üstlenmiştir. Selçuklu döneminde ise hanedan kadınları, yalnızca aile bağlarıyla değil, sosyal, siyasi ve kültürel alanlardaki katkılarıyla tarihsel süreçte önemli bir yer edinmişlerdir. Bu tez, Selçuklu sarayında kadınların yeri, devlet yönetimindeki etkileri, sosyal hayattaki rolleri ve kültürel katkıları üzerinden çok boyutlu bir değerlendirme sunmaktadır. İslam dünyasının en önemli siyasi yapılarından biri olan Selçuklu Devleti'nin hanedan kadınlarını tarihsel, sosyal ve siyasal boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışmada başta Terken Hatun, Mahperi Hatun ve Altuncan Hatun olmak üzere dönemin önde gelen hanedan kadınlarının biyografileri incelenmiş; bu kadınların vakıf faaliyetleri, diplomatik girişimleri, mimari yapılar üzerindeki etkileri analiz edilmiş; aynı zamanda toplumsal statülerini belirleyen sosyo-kültürel dinamikler ve saray protokolü bağlamında konumlandırılmaları değerlendirilmiştir.

Selçuklu kadınları sadece sultan eşleri ya da anneleri değil; siyasi strateji üreten, sosyal hayata yön veren ve kültürel yapıyı şekillendiren aktörler olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamdaki çalışmamız Selçuklu hanedanı kadınlarının rol ve etkilerini inceleyerek onların önemini vurgulamayı ve dönemin kadın figürlerinin daha kapsamlı şekilde anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Selçuklu Dönemi, Selçuklu Hanedanı, Selçuklu hanedan kadınları, Toplumsal etki.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Sümeyye Çelik		
	Student Number	22811001911		
	Department	İslam Tarihi ve Sanatları/ İslam Tarihi		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç.Dr. Ali Dadan		
Title of the Thesis/Dissertation	Female Members of the Seljuk Dynasty			

Throughout history, women have assumed various roles within the political, social, and cultural structures of the societies to which they belonged. During the Seljuk period, dynastic women occupied a significant place in the historical process not only through their familial ties but also through their contributions to social, political, and cultural spheres. This thesis offers a multidimensional assessment of the role of women in the Seljuk palace, their influence on state governance, their roles in social life, and their cultural contributions. It aims to examine the women of the Seljuk dynasty — one of the most significant political entities in the Islamic world — within historical, social, and political contexts.

The study focuses on the biographies of prominent dynastic women such as Terken Hatun, Mahperi Hatun, and Altuncan Hatun. It analyzes their charitable foundations (waqf) activities, diplomatic engagements, and their influence on architectural works. Furthermore, their societal status is evaluated within the framework of socio-cultural dynamics and palace protocol.

Seljuk women are not only considered as the wives or mothers of sultans but are interpreted as influential actors who shaped political strategies, guided social life, and contributed to the formation of cultural structures. Within this framework, the present study seeks to analyze the roles and influences of the women of the Seljuk dynasty, underscore their historical significance, and contribute to a more comprehensive understanding of female figures in the period.

Keywords: Islamic History, Seljuk History, Seljuk Dynasty, Women of the Seljuk Dynasty, Social Impact

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu.....	1
II. Araştırmanın Amacı	2
III. Araştırmanın Önemi	2
IV. Araştırmanın Yöntemi	3
V. Araştırmanın Kaynakları.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	7
SELÇUKLU HANEDANIN GENEL YAPISI VE KADIN ÜYELERİNE GENEL BAKIŞ ...	7
1.1. Selçuklu Hanedanının Siyasi ve Sosyal Yapısı	7
1.2. Selçuklu Kadınlarının Genel Statüsü	9
1.3. Toplumsal Hayatta Hanedan Kadınlarının Yeri	10
1.4. Kadınların Devlet Yönetimi ve Siyasete Etkileri	12
1.5. Kadınların Kültür ve Sanat Alanındaki Rolü.....	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	16
SELÇUKLU HANEDAN KADINLARI	16
2.1. Selçuklu Ailesine Mensup Olan Hanedan Kadınları	16
2.1.1. Çağrı Bey'in Kızı	16
2.1.2. Çağrı Bey'in Kızı	16
2.1.3. Aişe Hatun.....	17
2.1.4. Gevher Hatun	17
2.1.5. Çağrı Bey'in Dul Hatunu	18
2.1.6. Fülane Hatun	19
2.1.7. Fülane Hatun	19
2.1.8. Melikşah'ın Kızı.....	19
2.1.9. Mah-Melek Hatun	20
2.1.10. Arslan Hatun	22
2.1.11. Safiye Hatun.....	25
2.1.12. Alparslan'ın Kızı.....	27
2.1.13. Zübeyde Hatun	27
2.1.14. Züleyha Hatun	30
2.1.15. Gevher (Mehd-i Irak) Hatun	30
2.1.16. Cevher Hatun	31
2.1.17. Gevher Hatun	32
2.1.18. Mah-Melek Hatun	33
2.1.19. Sa'ide Hatun.....	33
2.1.20. Gevher Nesibe Hatun	33
2.1.21. Melikşah'ın Kızı.....	34
2.1.22. Emire Hatun	34
2.1.23. Zübeyde Hatun	35
2.1.24. Seyyide Hatun	36
2.1.25. Sitâre Hatun.....	37
2.1.26. Ayşe Hatun.....	37
2.1.27. Fatıma Hatun	39
2.1.28. Kavurd'un Torunu.....	40
2.1.29. Hatun-u Kirmâniyye.....	40
2.1.30. Selçuka Hatun	41
2.1.31. Selçuk Hatun	41

2.1.32. İnanç Hatun	43
2.1.33. Gevher Nesibe Hatun	45
2.1.34. Selçuka Hatun	46
2.1.35. Melike Fülâne Hatun.....	46
2.1.36. Melike Adile Hatun.....	46
2.1.37. Tuğrul Şah'ın Kızı.....	48
2.1.38. Melike Hatun.....	48
2.1.39. Gömeç (Gumaç) Hatun	49
2.1.40. Gürcü Hatun	50
2.1.41. II. İzzeddin Keykavus'un Kızı	52
2.1.42. Selçuki (Hüdavend) Hatun	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	54
DİĞER HANEDAN AİLELERİNE MENSUP OLAN KADINLAR	54
3.1. Gazne Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar	54
3.1.1. İbrahim'in Kızı.....	54
3.2. Al-i Afsariyab Soyuna Mensup Olan Kadınlar.....	54
3.2.1. Terken Hatun.....	54
3.2.2. Şah Hatun	54
3.2.3. Şemsül-mülk Nasr'ın Kız Kardeşi	55
3.2.4. Seferiye Hatun.....	55
3.2.5. Terken Hatun.....	56
3.2.6. Terken Hatun.....	59
3.3. Eyyubi Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar.....	60
3.3.1. Melike Adiliye Hatun.....	60
3.4.1. Dânişmend Ali Taylu'nun Kızı.....	62
3.4.2. Dânişmendli Emir Gazi'nin Kızı	62
3.4.3. Dânişmendli Yağlıbasan'ın Kızı	62
3.4.4. Raziye Devlet Hatun	62
3.5. Abbâsî Hilafet Ailesine Mensup Olan Kadınlar	63
3.5.1. Seyyide Hatun	63
3.5.2. Muktefî-Liemrillâh'ın Kızı	64
3.6. Harizmşah Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar.....	65
3.6.1. Altuncan Hatun	65
3.6.2. Atsız'ın Kızı.....	67
3.7. Büveyhi Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar.....	67
3.7.1. Ebû Kalicar'ın Kızı	67
3.8. Kıpçak Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar.....	68
3.8.1. Ümmü Kıpçak Hatun	68
3.9. Altın Orda Hanedanlığına Mensup Olan Kadınlar	69
3.9.1. Urbay Hatun	69
3.10. Ahvaz Ve Basra Emirliğinden Olan Kadınlar	69
3.10.1. Ebu Kalicar Hazaresb'in Kızı	69
3.11.1. Gâziye Hatun.....	69
3.12. Gürcü Kökenli Kadınlar.....	70
3.12.1. Gürcü Prensesi	70
3.12.2. Gürcü Prensesi	70
3.13. Mezyedi Hanedanına Mensup Olan Kadınlar.....	71
3.11.1. Seferi Hatun	71
3.14. Rum Kökenli Kadınlar.....	71
3.14.1. IV. Raymond'un Kız Kardeşi Melike İzabella	71

3.14.2. Ümmühan (Valide) Hatun.....	71
3.14.3. Mavrozemes'in Kızı Melike Hatun.....	72
3.14.4. Mahperi (Hunad) Hatun	73
3.14.5. Berduliye Hatun	75
3.15. Cariye Olan Kadınlar	75
3.15.1. Seferiye Hatun.....	75
3.15.2. Sercihan Hatun	77
3.15.3. Fatıma Hatun'un Annesi	78
3.16. Mensubiyeti Bilinmeyen Kadınlar	79
3.16.1. Süleyman'ın Annesi	79
3.16.2. Akke Hatun	79
3.16.3. Tekiş'in Annesi	79
3.16.4. Muna (Menia) Hatun.....	80
3.16.5. Sultan Şah'ın Annesi.....	80
3.16.6. Fülâne Hatun	80
3.14.7. Rıdvan'ın Annesi	80
3.14.8. Ertaş'ın Annesi.....	81
3.14.9. Saffetülmülk Hatun	81
3.14.10. Melikşah'ın Annesi	82
3.14.11. Kutluğ Hatun	82
3.14.12. Emîr Sitti Hatun	82
3.14.13. Fülâne Hatun	82
3.14.14. Mü'mine Hatun	83
3.15. Selçuklu Hanedan Kadınlarına Dair Değerlendirme	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	88
EKLER	94
Tablo 1: Büyük Selçuklu Hanedanı Sultanları, Eşleri Ve Kızları	94
Tablo 2: Anadolu Selçuklu Hanedanı Sultanları, Eşleri Ve Kızları	96

KISALTMALAR

b.	: Bin, İbn (oğlu)
b.y.	: Basım Yeri Yok
bk.	: Bakımız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diđerleri

ÖNSÖZ

Tarih boyunca büyük imparatorluklar yalnızca savaşlar, fetihler ve hükümdarlarıyla değil; aynı zamanda toplumun şekillenmesinde rol oynayan aktörleriyle de anılmıştır. Bu çalışmada, XI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar geniş bir coğrafyada hüküm süren Selçuklu Hanedanı'nın kadın üyeleri, tarihsel bağlam içinde ele alınmış; siyasi, sosyal ve kültürel rolleri incelenmiştir.

İlk dönemden itibaren Türk toplumunda kadınlar önemli bir yere sahip olmuştur. Değişik rollerle adından sıkça bahsettirmiştir. Yalnızca savaş meydanlarında, saray koridorlarında ya da diplomatik belgelerde değil; toplumun her katmanında aktif biçimde var olmuşlardır. Selçuklu sarayının kadınları da; yalnızca sultanların eşleri, anneleri ya da kızları olmakla kalmamış, aynı zamanda devlet işlerinde söz sahibi olmuş, vakıf kurumlarıyla sosyal hayata yön vermiş, eğitim ve kültür alanında iz bırakmışlardır. Yıllar geçmesine rağmen hala bu kadınlarla ilgili bilgilere ulaşabilmemiz kadınların o dönemdeki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Devlet yönetimi, vakıf işleri gibi konularda öne çıkan kadınlar hakkında daha çok bilgi elde edilirken bu konularda aktif olmayan kadınlar ile ilgili bilgiler sınırlı kalmıştır.

Bu tez çalışması, Selçuklu Hanedanı'nın kadın üyelerini çok yönlü bir şekilde inceleyerek, onların tarihsel süreç içindeki yerini ve önemini yeniden gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Başta Terken Hatun, Gevher Nesibe Hatun, Mahperi Hatun gibi güçlü figürler olmak üzere, hanedan kadınlarının devlet yönetimine dolaylı ya da doğrudan etkileri, vakıf ve mimari faaliyetleri, kültürel üretime katkıları ve toplum içindeki statüleri belgeler ışığında ele alınmıştır. Çalışmada yalnızca bireysel biyografiler değil; aynı zamanda Selçuklu toplum yapısı, kadınların genel statüsü, kültür ve medeniyete katkıları gibi konular da analiz edilmiştir.

Selçuklu hanedanının kadın üyeleri adlı bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konuya kısaca başlangıç yapılarak araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynaklarına yer verilmiştir. Birinci bölüm Selçuklu hanedanının genel yapısı ve kadın üyelerine genel bakış başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Selçuklu hanedanının siyasi ve sosyal yapısı ele alınmış, kadınların genel statüsünden bahsedilerek toplumsal hayat, devlet yönetimi, siyaset gibi alanlara etkileri anlatılmıştır.

İkinci bölümde Selçuklu ailesine mensup olan hanedan kadınlarının biyografilerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise diğer hanedanlara mensup olan, Selçuklu hanedanına

evlilik yoluyla dahil olan kadınlara yer verilmiştir. Bu iki bölümde kadınların hayat hikayeleri, siyasi rolleri, diplomatik evlilikleri, mimari faaliyetleri, saray içi mücadelelerdeki rolleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen veriler sonuç kısmında yer almaktadır. Çalışmanın içerisinde bazı kadınlara ait mimari faaliyetlerin görselleri de yer almaktadır.

Bu çalışmaya tavsiye ve önerileriyle vermiş oldukları değerli katkılardan dolayı sayın Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL hocama ve sayın Dr.Öğr. Üyesi Abdullah BURGU hocama en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde, konunun derinliğini kavramamı sağlayan, değerli tavsiyeleriyle ve yönlendirmeleriyle çalışmama bilimsel yön kazandıran, bilgeliğiyle açtığı yolda omzumdaki görünmez bir kanat gibi bu yolculuğu kolaylaştıran, her zaman anlayış ve sabrıyla yanımda olan saygı değer danışmanım Doç. Dr. Ali DADAN'a sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım. Maddi manevi her türlü destekleriyle yanımda olan kıymetli aileme teşekkür ederim. Selçuklu hatunlarının yaşamlarını tarihsel veriler ışığında ortaya koyarak, kadınların tarih sahnesindeki yerlerini daha belirgin hale getirmek amacıyla hazırlanan bu çalışmanın, Selçuklu tarihine mütevazı bir katkı sunmasını temenni ederim.

Sümeyye ÇELİK
KONYA-2025

GİRİŞ

Selçuklu Devleti, Orta Asya'dan başlayıp Anadolu'ya uzanan geniş bir coğrafyada, İslam dünyasının önemli siyasi ve kültürel merkezlerinden biri olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu büyük devlet, XI. yüzyıldan itibaren sadece askeri ve idari başarılarıyla değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve dini yapısıyla dikkat çekmiştir. Selçuklu hanedanı, özellikle devletin yönetiminde yer alan erkek üyeleriyle tanınmış olsa da hanedanın kadın üyeleri de hem saray için hem de saray dışı dinamiklerde önemli roller oynamıştır. Ancak devlet yönetimine etkin katılan, mimari ve kültürel faaliyetleri olan kadınlarla ilgili daha çok bilgiye rastlanırken bu alanlarda aktif olmayan kadınlarla ilgili daha az bilgiye rastlanmıştır. Bu çalışma Selçuklu hanedanının kadın üyelerinin tarihsel süreçteki etkilerini daha belirgin hale getirmeyi hedeflemektedir.

Selçuklu hanedanının kadın üyeleri, sadece sarayın içinde değil, aynı zamanda devletin yönetiminde diplomatik ilişkilerde kültürel ve sanatsal faaliyetlerde önemli roller üstlenmiştir. Evlilikler yoluyla diğer devletlerle diplomatik ilişkiler kurmuş, hilafet mücadelelerinde stratejik adımlar atmış, vakıflar ve hayır işleri aracılığıyla toplumsal refahı desteklemişlerdir. Özellikle Terken Hatun, Zübeyde Hatun, Mahperi Hatun gibi isimler siyasi ve sosyal etkileriyle Selçuklu tarihine yön vermiş, zaman zaman devletin yönetiminde fiilen söz sahibi olmuşlardır.

Bu çalışma, tarihsel bir bakış açısıyla Selçuklu hanedanı kadınlarını inceleyerek, onların tarihsel süreç boyunca hem siyasi hem de toplumsal anlamda ne kadar etkili birer oyuncu olduklarını daha fazla göstermeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, Selçuklu kadınının önemi ve değeri bir kez daha vurgulanacak ve tarih yazımına mütevazı bir katkı sağlanacaktır.

I. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, Selçuklu Devleti'nin siyasi ve toplumsal yapısında önemli roller üstlenen hanedan kadınlarını ve bu kadınların etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan itibaren, özellikle sarayda yaşayan kadınlar yalnızca harem hayatıyla sınırlı kalmamış, devletin yönetiminde diplomatik ilişkilerde ve kültürel faaliyetlerde belirgin bir şekilde yer almışlardır. Selçuklu hanedanına mensup kadınlar ve bu kadınların sosyal siyasi ve kültürel alandaki katkıları bu araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Bu kapsamda, Selçuklu hanedanı kadınlarının sadece siyasi anlamda değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal alanda da aktif birer özne oldukları tarihsel veriler ışığında ortaya konacaktır. Bu çalışma kadınların Selçuklu Devleti'nin yapısına olan katkılarını anlamak için de önemli bir fırsat sunmaktadır.

II. Araştırmanın Amacı

Bu tez çalışması, Selçuklu hanedanının kadın üyelerinin sosyal, siyasi ve kültürel rollerini incelemeyi amaçlamaktadır. Selçuklu Devleti, tarih boyunca önemli bir siyasi güç olmanın yanı sıra, kadınların toplum içindeki etkilerini ve rollerini de şekillendiren bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, Selçuklu hanedanı kadınlarının, siyasi ilişkilerdeki etkinlikleri, kültürel yaşam üzerindeki etkileri ve toplumsal statüleri araştırılacaktır.

Araştırmanın amacı, Selçuklu kadınlarının tarihsel bağlamda nasıl bir yer edindiğini, iktidar dinamikleri içinde nasıl bir rol üstlendiğini ve dönemin sosyal yapılarına katkılarını analiz etmektir. Ayrıca, bu kadınların sanatsal ve mimari alanlarda yarattıkları katkılar da ele alınacaktır.

Bu çalışma, Selçuklu hanedanı kadınlarının tarihsel süreçteki değerini ve önemini yapılan araştırmalarla ortaya koymayı ve dönemin kadın figürlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, araştırma, hem akademik literatüre katkıda bulunacak hem de tarihsel süreçte kadınların rolünün anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

III. Araştırmanın Önemi

Bu tez, Selçuklu hanedanının kadın üyelerinin tarihsel ve kültürel bağlamda önemini ortaya koymayı amaçlayarak tarihsel çalışmalar açısından tamamlayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Selçuklu Devleti, Orta Çağ İslam dünyasının önemli bir parçası olmasının yanı sıra, kadınların toplumsal yaşamda ve devlet yönetiminde nasıl etkin olabileceğini gösteren bir örnektir. Bu durum, tarihsel araştırmalarda sıklıkla bahsedilen kadın figürlerinin anlaşılmasını artırmayı hedeflemektedir.

Selçuklu kadınları, siyasi ittifaklar kurma, kültürel etkinliklere katılma ve toplumsal projelerde yer alma gibi alanlarda önemli roller üstlenmişlerdir. Bu çalışma, bu kadınların, dönemin dinamikleri içinde nasıl bir güç kaynağı oluşturduğunu, sosyal yapıya olan katkılarını ve kültürel mirası nasıl şekillendirdiklerini analiz ederek, tarihsel çalışmalara yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

Selçuklu hanedanının kadın üyeleri üzerine yapılan bu araştırma, hem akademik literatürde hem de toplumsal bilincin oluşumunda önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, Selçuklu dönemi kadınlarına ilişkin tarihsel verileri analiz etmek ve onların tarihsel sürece yapmış oldukları katkıları daha iyi anlamak için hazırlanmıştır. Bu sayede, kadınların tarihsel süreçler içindeki rolü ve etkileri daha geniş bir çerçevede ele alınabilecektir.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız, Selçuklu hanedanının kadın üyelerini tarihsel süreç içerisinde çok boyutlu bir bakış açısıyla ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın temelini doküman analizi yöntemi oluşturmakta olup, konuya ilişkin birincil ve ikincil yazılı kaynaklar taranmıştır. Bu kapsamda klasik dönem tarih metinleri, çağdaş akademik çalışmalar, makaleler incelenmiştir.

Veri toplama sürecinde literatür taraması yöntemi benimsenmiş, elde edilen bilgiler eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilerek tarihsel bağlam içinde yorumlanmıştır. Kaynakların güvenilirliği ve dönemi yansıtmaya yeterliliği dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmış hem tarihsel doğruluk hem de yorumlama derinliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Kadınlara dair bilgiler, kaynaklardaki sunum biçimleri göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır. Böylece, kadınların tarihsel görünürlüğünü artırmayı ve geleneksel tarih yazımına alternatif bir katkı sunmayı hedefleyen yöntemsel bir çerçeve oluşturulmuştur.

V. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmaya ilk olarak konunun sınırlarını belirlemek ve doğru bilgiye ulaşmak amacıyla Genel İslam Tarihi gibi temel kaynaklardan gereken bilgiler edinilerek başlanmıştır. Bu çalışma için Selçuklu tarihine ışık tutan birçok modern ve klasik kaynaktan yararlanılmıştır.

Urfalı Mateos'un (ö. 538-539/1144) *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor Zeyli* adlı esasen ermeni tarihi olan ancak Selçuklular ile ilgili önemli bilgiler içeren eseri bu çalışmaya katkı sağlamıştır. Hrant D. Andreasyan tarafından yapılan tercümesinden¹ faydalanılmıştır.

¹ *Urfalı Mateos Vakayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987).

İbnü'l Kalânîsî'nin (ö. 555/1160) *Zeylû Tarihi Dımaşk* adlı eserinin Ali Sevim tarafından yapılan *Zeylû Tarihi Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular İle İlgili Bilgiler* tercümesinden² faydalanılmıştır. Tercüme eserde 436/1044-500/1107 yılları arasında gerçekleşen olaylar kronolojik sıraya göre aktarıldığı için bu dönemde yer alan kadınlar için başvurulmuştur.

Azimî'nin (ö. 556/1160-61 [?]) *Azimî Tarihi* adlı eserinin Ali Sevim tarafından yapılan tercümesinden³ yararlanılmıştır. Selçuklu tarihine dair içerdiği özet niteliğindeki kısa bilgiler ile bu çalışmaya katkı sağlamıştır.

Hüseynî'nin (ö. 590/1194'den sonra) *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye* adlı eserinin Necati Lügal tarafından yapılan çevirisinden⁴ yararlanılmıştır. Bu eserde Selçukluların tarih sahnesine çıkışından itibaren II. Tuğrul dönemine kadar olan olaylar yer almaktadır. Başa geçen sultanlar ile ilgili detaylı bilgiler yer aldığı için sultanların eşleri konusunda bu çalışmaya katkı sağlamıştır.

Abdurrahman İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) kaleme aldığı *El-Muntazam fî Târîhi'l-Mülük ve'l-Ümem* adlı eserinin Ali Sevim tarafından yapılan tercümesinden⁵ yararlanılmıştır, Selçuklular Tarihi ve dönemin önemli şahsiyetleri kronolojik sırayla anlatılmıştır. Özellikle Büyük Selçuklular ile ilgili konularda başvurulmuştur.

Râvendî'nin (ö. 603/1207'den sonra) *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr* adlı iki ciltlik eserinin Ahmed Ateş tarafından yapılan tercümesi⁶ kullanılmıştır. Eser Selçukluların kuruluşundan Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'un ölümüne kadar olan tarihlerdeki olayları anlattığı için bu dönemde yer alan kadınlar ile ilgili katkı sağlamıştır.

Klasik kaynaklar arasında en çok yararlanılan kaynaklardan birisi de İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kamil fit-Tarih*⁷ adlı eseri ve Ahmed Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın tarafından yapılan tercümesidir.⁸ Selçuklu Tarihi ile ilgili pek çok bilgi ve olayı kronolojik

² İbnü'l Kalânîsî, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", çev. Ali Sevim, *Belgeler* 29/33 (2008), 1-42.

³ Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, çev. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988).

⁴ Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999).

⁵ İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, çev. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014).

⁶ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, çev. Ahmet Ateş (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999); Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, çev. Ahmet Ateş (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999).

⁷ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih* (Beyrut : Dâru Sadır, 1979).

⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın - Ahmet Ağırakça (Bahar Yayınları, 1987).

sırayla, ayrıntılı bir şekilde ele alması, doğum ve ölüm tarihlerine yer vermesi sebebiyle çokça başvurulmuştur.

Bundârî'nin (ö. 643/1245) *Zubdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra* adlı eserinin Kıvameddin Burslan tarafından *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi* adıyla yapılan çevirisinden⁹ faydalanılmıştır. Özellikle Büyük Selçuklu Devleti'ne dair önemli bilgiler içeren bir kaynak olduğu için dönemin kadınları ile ilgili bilgilerden faydalanılmıştır.

Sıbt İbnü'l Cevzî'nin (ö. 654/1256) *Mirâtü'z-Zaman fi Tarihi'l-Âyan* adlı eseri¹⁰ ve aynı eserin Ali Sevim tarafından yapılan *Mirâtü'z-Zaman fi Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler* tercümesinden¹¹ yararlanılmıştır. Özellikle Büyük Selçuklu Hükümdarları Tuğrul Bey, Alparslan ve I. Melikşah dönemleri ile ilgili olaylar ve kadınlar ile ilgili önemli bilgiler içeren bir kaynak olduğu için bu çalışmaya katkı sağlamıştır.

İbnü'l-Adim'in (ö. 660/1262) *Buğyetü't-Taleb fi Tarih-i Halep* isimli eserinin Ali Sevim tarafından yapılan tercümesinden¹² faydalanılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti şahsiyetlerinin biyografilerinden bahseden bir eser olması sebebiyle bu çalışmaya katkı sağlamıştır.

İbn Bibi'nin (ö. 684/1285'den sonra) *el-Avâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûril-Alâiyye* isimli Selçukname türündeki eserinin Mürsel Öztürk tarafından yapılan çevirisinden¹³ yararlanılmıştır. Selçuklu tarihinin detaylı bir şekilde anlatıldığı esere özellikle Anadolu Selçuklu dönemi için başvurulmuştur.

Gregory Abû'l-Farac'in (ö. 685/1286) *Abû'l-Farac Tarihi* adlı iki ciltlik esere Selçuklular hakkında içerdiği bilgiler sebebiyle başvurulmuştur. Eserin Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılmış olan çevirisinden¹⁴ yararlanılmıştır.

⁹ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, ed. Kıvameddin Burslan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999).

¹⁰ Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf b Kızıoğlu Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman fi tarihi'l-a'yan*, thk. Muhammed Berakat vd. (Dımaşk: Dârü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2013).

¹¹ Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi" XVIII/22 (1998), 1-90; Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi" XIX/23 (1999), 1-51; Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi" XX/24 (2000), 1-75.

¹² İbnü'l Adim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü'l-Adim Buğyetüt-taleb fi Tarihi Halep (Seçmeler)*, çev. Ali Sevim (Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989).

¹³ İbn Bibi, *el-Evâmirul-Alaiyye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, çev. Mürsel Öztürk (Ankara, Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, 1996).

¹⁴ Gregory Bar Hebraeus Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987).

İbn Kesir'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinin Mehmet Keskin tarafından yapılan Türkçe tercümesinden¹⁵ yararlanılmıştır. Selçuklu Tarihi'ni kronolojik sıraya göre anlatması ve her yıl vefat eden kişilerin hayatından kısaca bahsetmesi sebebiyle önemli bir başvuru kitabıdır.

Ahmed b. Mahmud'un *Selçuknâme* adlı iki ciltlik eseri¹⁶ Erdoğan Merçil tarafından 1977 yılında yayınlanmıştır. Büyük Selçuklu dönemine dair ayrıntılı bilgiler vermesi sebebiyle yararlanılmış önemli bir kaynaktır.

Bu çalışmada birinci el kaynakların yanı sıra modern kaynaklardan da istifade edilmiştir. İlk olarak literatür taraması noktasında yol gösterici bir kitap olan Ayşe Dudu Kuşçu editörlüğünde yazılmış *Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken*¹⁷ adlı kitaptan yararlanılmıştır. Ali Sevim ve Erdoğan Merçil tarafından hazırlanan *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*¹⁸ adlı eserden, Mehmet Altay Köymen tarafından kaleme alınan *Selçuklu Devri Türk Tarihi*¹⁹ adlı eserden, Osman Turan tarafından yazılan *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*²⁰, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*²¹ adlı eserlerden istifade edilmiştir. Zekeriya Kitapçı'nın *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*²² adlı eserinden, Bülent Kaçın'ın yazdığı *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*²³ adlı eserinden, A.C.S. Peacock tarafından kaleme alınan *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu Yeni Bir Yorum*²⁴ adlı eserinden, Sevim Can'ın *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın*²⁵ adlı eserinden yararlanılmıştır.

Tüm bu eserlerin yanında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi maddelerinden, pek çok makale ve tezden faydalanılmıştır.

¹⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul, 1995).

¹⁶ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, ed. Erdoğan Merçil (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1977); Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, çev. Erdoğan Merçil (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1977).

¹⁷ Ayşe Dudu Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken* (Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017).

¹⁸ Ali Sevim - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995).

¹⁹ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019).

²⁰ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993).

²¹ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014).

²² Zekeriya Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları* (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1994).

²³ Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri* (İstanbul: Bilgi Kültür Sanat Yayınları, 2017).

²⁴ A.C.S. Peacock, *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu Yeni Bir Yorum*, çev. Zeynep Rona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016).

²⁵ Sevim Can, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)* (İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları, 2008).

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU HANEDANIN GENEL YAPISI VE KADIN ÜYELERİNE GENEL BAKIŞ

Çalışmamızın bu bölümünde Selçuklu Hanedanı'nın siyasi ve sosyal yapısı incelenecek, ardından kadınların toplumsal hayatta ki yeri, devlet yönetimi ve siyasete etkileri, kültürel ve mimari faaliyetlere katkısına kısaca değinilecektir.

1.1. Selçuklu Hanedanının Siyasi ve Sosyal Yapısı

Selçuklu Hanedanı, XI. yüzyılda Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan büyük bir Türk-İslam devleti olarak tarihte yerini almıştır. Oğuzlar'ın Kınık boyuna mensup olan Selçuklu hanedanı, adını devletin kurucusu Selçuk Bey'den almaktadır.²⁶ İlk olarak Büyük Selçuklu Devleti 1040 yılında kurulmuş, daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları olmak üzere kollar ortaya çıkmıştır. Selçukluların sosyal ve siyasi yapısı, hem Orta Asya'daki Türk geleneklerinden hem de İslamî etkilerden izler taşımıştır. Bu yapı, merkezi otorite ile yerel yönetimlerin dengesi üzerine kurulmuş olup, askerî, dinî ve idari unsurların bütünleşmesiyle şekillenmiştir.

Selçuklu devleti, 'kut' anlayışına dayalı bir hanedan yönetimiyle idare edilmiştir. Hükümdarlık, Tanrı tarafından verilmiş kutsal bir görev olarak görülmüştür. Sultan, devletin en yetkili kişisi olarak hâkimiyet ve yönetim yetkilerinin tek sahibi konumdadır. Hazineden yararlananlar dışında kalan herkes reâyâ (halk) olarak sınıflandırılmıştır.²⁷ Sultan Türk töresine uygun olarak halkın ihtiyaçlarını karşılayıp huzur ve güvenini sağlamakla, halk da sultana itaatle ve bağlılıkla yükümlü bulunmaktadır. Her konuda mutlak hâkim olan Sultanın yayınladığı fermanlar kanun niteliği taşımaktadır ve herkesin itaat etmesi zorunludur. Ancak ülke hanedanın ortak malıdır düşüncesi sebebiyle hanedan üyeleri arasında sıklıkla iktidar mücadeleleri yaşanmış, bu durum devletin zayıflamasına sebep olmuştur.²⁸

Selçuklu Devlet Teşkilatı'nda İslam'ın etkisinden önce hükümdar Yabgu ünvanını kullanmış, diğer hanedan üyeleri de İnal, Yınanç, Bey gibi ünvanlar kullanmışlardır. İslamiyetin etkisiyle emir, melik, sultan gibi ünvanlar kullanılmıştır. Tuğrul Bey (ö.

²⁶ Faruk Sümer, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), XXXVI/365.

²⁷ Osman Gazi Özgüdenli, "Selçuklular, I. Büyük Selçuklular, B. Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), XXXVI/371.

²⁸ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 497-498; Peacock, *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu Yeni Bir Yorum*, 73; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 11.

455/1063), ‘sultânü’l-muazzam şâhânşâh’ ünvanıyla; Çağrı Bey (ö. 451/1059) ise ‘al-Malîk al-Mulûk’ ünvanıyla anılmıştır.²⁹ Ünvanların yanı sıra bazı hükümdarlara lakaplar verilmiştir. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ‘Rükneddin’ olarak, Melikşah (ö. 485/1092) ‘Celalüddeve’ olarak, Alparslan (ö. 465/1072) ‘Ebu’l-Feth’ olarak anılmıştır.³⁰ Hükümdarlığın manevi alametleri olan unvan ve lakapların dışında maddi alametleri de bulunmaktadır. Hutbe, taht, taç, sikke (para), bayrak, çetr³¹, hil’at³², saltanat çadırı bu alametlerdendir.³³

Selçuklu sultanlarının resmi ve özel hayatını yaşadığı yer saraylar olmuştur. Saray iki bölümden oluşmaktadır. Selamlık adı verilen bölüm, resmi toplantıların yapıldığı ve yönetim için kararların alındığı kısımdır. Haremlik adı verilen bölüm ise sultanın annesinin, kız kardeşlerinin, eşlerinin ve cariyelerinin olduğu kısımdır.³⁴ Burada idari vazifeler icra eden, hükümdar ailesi için çalışan memurlar ve kadın hizmetçilerde bulunmaktadır.³⁵

Devlet yönetimi divan adı verilen kurullar aracılığıyla yürütülmüştür. En önemlisi “Divan-ı Ala ya da Divan-ı Saltanat” adı verilen divandır. Bu divanın başında ‘vezir’ bulunmaktadır ve devletin günlük işlerinden sorumludur. Bu divan idari teşkilatın bütünü kapsamaktadır. Ayrıca sultanların diğer devletlerle yazışmalarını sağlamak, devlet hazinesini kontrol etmek, ordunun genel işlerini yürütmek gibi mali, askeri, adli ve dini işlerle ilgili farklı divanlar da bulunmaktadır.³⁶

Selçuklular, vergi gelirlerinin maaş yerine toprakla verilmesini içeren "ikta" sistemini kullanmışlardır. Bu sistem sayesinde hem merkezi otorite korunmuş hem de büyük bir daimi ordu kurulabilmiştir. İkta sahipleri olan kumandan asker ve devlet adamları, topraklarında hem asayişi sağlamakla hem de savaş zamanlarında orduya asker temin etmekle yükümlüdür.

²⁹ Osman Gazi Özgüdenli, “Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hâkimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler”, *Belleten Dergisi* LXV/243 (2002), 552.

³⁰ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 499-500.

³¹ Çetr: Hükümdarların sefere çıktıkları zaman başlarının üstünde tutulan şemsiyedir. (Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 502.)

³² Hil’at: Hükümdarın iltifat etmek istediği bir kişiye verdiği değerli elbisedir. (Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 503.)

³³ Abdulsemet Yaman vd., “Selçuklu Devleti’nin Yönetim Yapısı”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/57 (30 Mart 2023), 100.

³⁴ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 508.

³⁵ A.C.S. Peacock - Sara Nur Yıldız (ed.), *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu’nda Saray ve Toplum*, çev. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 104.

³⁶ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 508-509; A.C.S. Peacock, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, çev. Özkan Akpınar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 203.

Emir ve devlet adamlarına ait iktalar görev süresince geçerli kabul edilmiştir. Hükümdar değişikliğinde iktaların beratları da değişmektedir.³⁷

Ülke eyaletlere ayrılmıştı ve bu eyaletlerin başında melikler (sultan ailesinden kişiler) veya valiler bulunurdu. Ancak meliklerin zaman zaman merkeze karşı bağımsızlık eğiliminde olması, devletin zayıflamasına neden olmuştur.

Selçuklu Devleti'nde halkın bir kısmı şehirlerde bir kısmı da köylerde yaşamaktadır. Şehirlerde devlet görevlileri, tüccarlar, din adamları, sanatkârlar, tarikat şeyhleri; köylerde ise ülke nüfusunun kalabalık bir kısmını oluşturan toprak sahipleri ve köylüler yaşamaktadır. Köylüler, yerleşik ve göçebe olarak ikiye ayrılmakta, göçebe olanlar hayvancılıkla yerleşik olanlar ise ziraat ile uğraşmaktadır. Ayrıca Selçuklu Devleti'nde Anadolu'da yaşayan sadece Müslümanlar değil gayri-müslim topluluklar (Mecûsi, Hristiyan, Yahudi) da bulunmaktadır. Sultanların hoşgörüsü sebebiyle bu topluluklar Türklerin hâkimiyetinde yaşamayı kabul etmişlerdir.³⁸

1.2. Selçuklu Kadınlarının Genel Statüsü

Selçuklu Devleti, XI. ve XIII. yüzyıllar arasında geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmuş, sosyal yapısında hem Türk töresinin hem de İslam dininin etkilerini barındıran büyük bir imparatorluktur. Bu durum, kadınların toplum içindeki konumuna da yansımıştır. Selçuklu toplumunda kadınlar, ne tamamen kapalı ve pasif bir yaşam sürmüş, ne de mutlak özgürlüğe sahip olmuşlardır. Onların statüsü; yaşadıkları çevre (şehir ya da göçebe topluluk), sınıfsal konumları (saray mensubu, halk kadını, köle vb.), dinî ve kültürel çerçeveye gibi etkenlere bağlı olarak şekillenmiştir.

Selçuklu kadınlarının genel statüsü, dönemin koşulları dikkate alındığında güçlü ve etkili bir pozisyondadır. Saray kadınları siyaset ve hayır kurumları aracılığıyla yönetim ve toplum üzerinde etki kurmuşlardır. Sultanların eşleri hatunlara özel divan teşkilatı bulunmaktadır. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın eşi Terken Hatun (ö. 487/1094) divanı bulunan hatunlardan biridir.³⁹ Halktan kadınlar ekonomik üretime katkı sunmuş, aile ve

³⁷ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 516; Özgüdenli, "Selçuklular, I. Büyük Selçuklular, B. Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat", XXXVI/371-375.

³⁸ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 516-517; Özgüdenli, "Selçuklular, I. Büyük Selçuklular, B. Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat", XXXVI/371-375.

³⁹ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*, 512.

sosyal yapının temel direği olmuştur. Selçuklu toplumu, kadınların sadece ev içi değil, kamusal ve siyasi alanda da varlık gösterdiği bir yapıya sahiptir.

Tarih boyunca pek çok Türk devleti kurulmuş, farklı kültürler ile tanışılıp etkileşime geçilmiştir. Bu gelişim ile birlikte hükümdarın, hanedan mensuplarının aldığı adlar ve ünvanlar da değişime uğramıştır. Hanedana mensup kadınlar için de çeşitli ad ve ünvanlar kullanılmıştır. Bu ünvanlardan ilki 'hatun' ünvanıdır. Kraliçe anlamına gelen bu unvan, hükümdar eşlerine verilmektedir.⁴⁰ Diğer bir unvan 'terken' ünvanıdır. Hükümdarlık ünvanını ifade eden bir kavramdır. İlk defa İslamiyet öncesi Uygurlarda kullanılmıştır.⁴¹ Melike hükümdarın kız çocukları için kullanılan bir ünvanıdır. Melikeler belli bir yaşta devletin çıkarları doğrultusunda evlendirilmiş, evlendikten sonra hatun ünvanını almışlardır. Hand ya hand ünvanı ise daha çok Anadolu Selçuklu Devleti'nde hükümdar eşleri için kullanılan bir ünvanıdır. Kadınlar gösterdikleri başarılar ve yaptıkları hayırlar sebebiyle çeşitli lakaplar almışlardır. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın eşi Terken Hatun'a hem eşinden dolayı hem de kudretinden dolayı 'Celaliye'denilmiştir. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın (ö. 634/1237) eşi Mahperi Hatun'a (ö. 651-652/1254'den sonra) yaptığı hayırlardan dolayı 'safvetü'd dünya ve'd-din' lakabı verilmiştir.⁴²

1.3.Toplumsal Hayatta Hanedan Kadınlarının Yeri

Tarih boyunca Türk toplumu içerisinde kadınların sosyal, siyasi, ekonomik alanlarda, savaşlarda, ev işlerinde, yapılan toplantılarda etkili olmaları onların toplumda ne kadar söz sahibi olduğunun kanıtı niteliğindedir. Kadınlar değerlerimizin gelecek nesillere taşınmasında aktif rol oynamaktadır. Değerlerimizin doğru bir şekilde aktarımı aile kurumu ile mümkündür.

Selçuklu hanedanında da aile kurumuna verilen önemden dolayı evlilik, nişan, düğün gibi geleneksel adetler özenle yerine getirilmiştir. Evliliklerin bir kısmı siyasi sebeplerle bir kısmı da destek sağlama amaçlı yapılmıştır. Abbâsî, Bizans, Gürcü hanedanıyla yapılan evlilikler siyasi amaçla yapılmıştır. Evlilikler hanedanın büyüklüğünü de ifade ettiği için ayrıca görkemli yapılmıştır. Yapılan en görkemli evliliklerden birisi Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ile Abbâsî halifesi Kâim-Biemrillâh'ın (ö. 467/1075) kızı Seyyide Hatun'un (ö. 496/1102) evliliğidir. Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh kızı için 300.000 dinar altın mehir

⁴⁰ Ebu Hasen Muhammed İbn Cübeyr, *Rihle* (Beyrut: Darül Hilal, 2010), 147.

⁴¹ Can, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, 243-245; Gülay Öğün Bezer, "Terken", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), XXXX/509.

⁴² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971), 403.

istemiştir.⁴³ Tuğrul Bey, düğün hazırlıkları için otuz asker, cariyeler, çeşitli altın ve mücevherleri Bağdat'a göndermiş, yapılan şenliklerin yanı sıra bu evliliğin gerçekleşmesinden duyduğu sevinci etrafındakilere hediye dağıtarak göstermiştir.⁴⁴

Selçuklular'da evliliğin ihtişamı kadar çeyizin gösterişli olması da önem arz etmektedir. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kızı Mah-Melek Hatun'un (ö. 482/1089) çeyizleri yüz otuz deve ve yetmiş katır ile saltanat sarayından hilafet sarayına taşınmıştır. Develerin üzeri Rum ipeği örtülerle katırların üzeri ise yerli ipekten örtülerle kaplanmış, boyunlarına gümüş ve altın çanlar takılan kervanda çok değerli altın ve gümüşten eşyalar, kıymetli mücevherlerle dolu on iki gümüş sandık, altın ve gümüşlerle süslenmiş beşik ve iki yüz has cariyeye bulunmaktadır.⁴⁵

Selçukluklar'da değişik evlilik çeşitleri de gerçekleşmiştir. Hanedan üyeleri ile evlilik yapılmıştır. Sultan Sencer (ö. 552/1157), kızı Mah-Melek Hatun'u (ö. 516/1122-1123) kardeşi Muhammed Tapar'ın (ö. 511/1118) oğlu Mahmud (ö. 525/1131) ile evlendirmiştir.⁴⁶ Levirat denilen ölen kardeşin dul eşi ile evlenme şekli de görülmüştür.⁴⁷ Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın kız kardeşi Safiye Hatun (ö. 486/1093'den sonra), Ukayli hanedanından Şerefüddeve Müslim b. Kureyş (ö. 478/1085) ile evlenmiş ancak Müslim, Süleymanşah (ö. 479/1086) ile girdiği mücadele de öldürülünce eşinin kardeşi olan İbrahim b. Kureyş (ö. ?) ile evlenmiştir.⁴⁸

Selçuklu hanedanında çok az da olsa boşanma olaylarına da rastlanmaktadır. Büyük Selçuklu sultanı Alparslan Gürcü Kralı Bagrat'ın (ö. 464-465 /1072) yeğeni ile evlenmiş ancak bilinmeyen bir sebeple hatunu boşayıp veziri Nizamülmülk (ö. 485/1092) ile evlendirmiştir.⁴⁹

Selçuklu kadınları ev hayatının dışında da varlıklarını sürdürmüştür. Ülkenin iktisadi kalkınmasına katkı sağlayarak ekonomik güç sahibi olmuşlar, bir takım haklar elde etmişlerdir ve kendi içlerinde örgütlenmişlerdir (Bacıyân-ı Rûm). Halı, kilim, ipek ve yün

⁴³ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 64.

⁴⁴ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 80/83.

⁴⁵ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 74; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 157.

⁴⁶ Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, 43; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/198.

⁴⁷ Kader Altın - Elif Kömürcü, "Türk Tarihinde Görülen Siyasi Evliliklere Bir Örnek: Levirat", *Turkish Studies-Socials Sciences*, (2021), 2159.

⁴⁸ İbnü'l Esir, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/69/189; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 32.

⁴⁹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 25; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 31.

kumaşlar üretip bunların satışını yapmışlardır.⁵⁰ Hanedan mensubu kadınlar kendilerine ait iktidar azizleri bulunmaktadır. Evlenirken aldıkları mehir ve mirastan düşen pay onların diğere gelir kaynaklarını oluşturmaktadır.

Toplumsal hayatın önemli bir parçası olan kadınlar Selçuklu Devleti'nde yanında bir erkek olmadan seyahat etme özgürlüğüne sahip olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı II. Kılıçarslan'ın (ö. 588/1192) kızı Selçuk Hatun (ö. 584/1188) ve bazı kadınlar hac yolculuğu yapmışlardır.⁵¹

Selçuklu hanedanında kadınlar, siyasete etki etmiş, savaflara katılmış, ev işlerini idare edip misafir ağırlamış, dokumacılık alanında yapılan çalışmalarla ticari alanda faaliyet göstermiş; kurdukları vakıf, hastane, külliye gibi kurumlarla toplum hayatına katkı sağlamışlardır. Bu durum da kadının toplumsal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olduğunu kanıtlamaktadır.

1.4. Kadınların Devlet Yönetimi ve Siyasete Etkileri

Türk tarihine bakıldığı zaman Türk hatunun, Kağan (hükümdar) ile eşit statüye sahip, yönetimde söz sahibi, kendine ait mal varlığı bulunan özel bir konumda olduğu görülmektedir. Selçuklu hanedanında da bazı kadınlar devlet yönetimi ve siyasette aktif rol oynamıştır. Bu konuda ilk akla gelen isimlerden birisi Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun (ö. 452/1060)'dur. Sultan Tuğrul Bey'in kararları üzerinde etkili olan hatun, Sultan'a sadece zor zamanlarda değil her koşulda yardımcı olmuştur. Tuğrul Bey, kendisine karşı taht mücadelesine giren üvey kardeşi İbrahim Yınal (ö. 451/1059) ile mücadele etmiş, bu mücadeleyi de Altuncan Hatun'un verdiği destek ile kazanmıştır.⁵² Devletin geleceği ve çıkarı için elinden geleni yapmış, öz oğlunu bile hapsedirmiştir.⁵³ Hatun, ölmeden önce Selçuklu Devleti'nin menfaati için Tuğrul Bey'in Halife Kâim-Biemrillâh'ın kızı Seyyide Hatun ile evlenmesini vasiyet etmiştir.⁵⁴

Hatunların hükümdar üzerindeki etkisinin bilincinde olan kişiler, hatunlara çeşitli hediyeler göndererek hatunların takdirini kazanıp sultan nezdinde itibar görmeyi

⁵⁰ Can, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, 187/195.

⁵¹ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 254; Rabia Gürses, *Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kadının Sosyal, Dini Ve Kültürel Hayata Etkisi (Xi. – Xiv. yüzyıl)* (Bursa: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 19.

⁵² Arzu Terzi, "Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 1/1 (13 Ağustos 2014), 19.

⁵³ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 32-33.

⁵⁴ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63.

amaçlamışlardır. Mervanoğlu Nasrüddevle Ahmet (ö. 453/1061), Altuncan Hatun'a hediyeler ile birlikte Sultan'ın kendisini affetmesi için yazdığı mektubu göndermiştir. Bizans İmparatoru elçisi Altuncan Hatun'a Bizans'a yapılan akınların durdurulmasını isteyen bir mektup ve kıymetli hediyeler yollamıştır⁵⁵.

Selçuklu hanedanında sultanın eşi olan hatunlar, devlet idaresine yön vermişler, tahta çıkan oğullarının yaşı küçük olduğu zaman naibe sıfatıyla devleti yönetmişlerdir. İmkanları ölçüsünde iktidar mücadelesine dahil olmuşlardır.⁵⁶ Sultan Berkyaruk'un (ö. 498/1104) annesi Zübeyde Hatun (ö. 492/1098-99), oğlunun iktidar mücadelesinde oğluna destek olmuş, devlet idaresinde etkili isimlerden biri haline gelmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Vezir Müeyyidülmülk (ö. 494/1101) hatunu yönetimden uzaklaştırmak istemiş ancak Zübeyde Hatun, Vezir Müeyyidülmülk'ü azledip onun yerine Fahrülmülk'ü (ö. 500/1106) görevlendirmiş, Müeyyidülmülk'ü ise hapse atmıştır.⁵⁷ Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın eşi Terken Hatun da oğlu Mahmud'u (ö. 487/1094) tahta çıkarmak için tüm imkanlarını seferber etmiş, oğlu küçük yaşta olduğu için devlet yönetimini kendisi eline almıştır.⁵⁸ Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıçarslan'ın (ö. 500/1107) eşi Ayşe Hatun (ö. ?), oğlu Tuğrul'u (ö. ?) hükümdar ilan ettirmiş ve oğlu küçük olduğu için yönetimi kendi eline almış, siyasi otoritesini korumak amacıyla İl-Arslan (ö. ?) adında bir emir ile evlenmiştir.⁵⁹

Bazen de hatunlar iki hanedan arasında savaş sebebi olmuşlardır. II. Kılıçarslan'ın nikâhladığı Saltuk emirinin kızı yolda gelirken Dânişmendli Yağıbasan'ın (ö. 559-560/1164) saldırısına uğramış, nikâh bozdurulmuş gelin Yağıbasan'ın yeğeni Dânişmendli Zünnun (ö. 572/1176'dan sonra) ile evlendirilmiştir. Bu durum Selçuklular ile Dânişmendlileri savaşa sürüklemiştir.⁶⁰

Selçuklu hanedanında hatunların, kendilerine ait idari işleri için divanları, yardımcı ve danışman konumunda yer alan vezirleri, kendilerine ait hazineleri bulunmaktadır. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın eşi Zübeyde Hatun için Abdullah es- Sümeiremi (ö. ?) adında bir vezir görevlendirilmiştir.⁶¹ Sultan Melikşah'ın diğer eşi Terken Hatun için vezir olarak Tâcü'lmülk (ö. 486/1093) görevlendirilmiştir.⁶² Yine Terken Hatunun, kendisine bağlı divanı,

⁵⁵ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 21; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 62.

⁵⁶ Can, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, 78.

⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 397.

⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/211; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/37.

⁵⁹ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/349.

⁶⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, 257-258.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII/413.

⁶² Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/131.

şahsi ve idari işlerini yürüten emirleri ve kendine ait 12.000 kişilik askeri olduğu bilinmektedir.⁶³

Selçuklu hanedanında şehzade ve emirlerin yanısıra hatunlara da ikta arazisi tahsis edilmiş, buna karşılık hatunlardan kendilerine tahsis edilen bu ikta gelirleri ile asker yetiştirmeleri ve kendi geçimlerini sağlamaları beklenmiştir. Hatunlar kendilerine verilen bu iktaları istedikleri gibi kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun, sultanın Abbâsî halifesinin kızıyla evlenmesine karşılık Irak'ın Sevad bölgesindeki ikta arazilerinin halifenin kızına verilmesini istemiştir.⁶⁴ Sultan Muhammed Tapar'ın eşi Gevher Hatun'a (ö. 511/1117-1118) Azerbaycan bölgesi ikta olarak verilmiştir.⁶⁵

Selçuklu Devleti'nin yönetiminde oldukça geniş bir yer edinen hatunlar, kimi zaman sultanların yanında yer alıp devletin çıkarları için mücadele etmişler, kimi zaman ise iktidar mücadelelerinde aktif rol alarak siyasete yön vermişlerdir.

1.5. Kadınların Kültür ve Sanat Alanındaki Rolü

Selçuklu Devleti'nin İslam dünyasında hâkimiyeti sağlaması ilim ve sanatın gelişimini olumlu etkilemiştir. Selçuklu sarayında meliklerin eğitimi için atabegler, hocalar; melikelerin eğitimi için de Usta Hatun adı verilen öğretmenler bulunmuştur.⁶⁶

Selçuklu Devleti'nde Türk kültürünün gelişmesine kadınlar da katkı sağlamıştır. Halı kilim gibi dokumacılık faaliyetleriyle el sanatlarının gelişip yayılmasını sağlamışlardır. Bu dönemde sadece erkekler değil kadınlar da eserler vererek kültürün aktarımında rol oynamışlardır. Özellikle mimari alanda eserler verip, mal varlıklarını bu amaç için fedakârca kullanmışlardır. Medrese, külliye, hastane vb. kurumlar yaptırmışlardır. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın eşi Mahperi Hunad Hatun, Kayseri'de Hunad Hatun Külliyesi'ni inşa ettirmiştir.⁶⁷ Şeyh Tûresan Veli Zaviyesi, Tokat-Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı, Amasya Ezine Pazar Hânı gibi birçok yapı Mahperi Hunad Hatun tarafından inşa ettirilmiştir.⁶⁸ Anadolu Selçuklu Sultanı IV. Kılıçarslan'ın (ö. 664/1266) kızı Selçuki

⁶³ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 161.

⁶⁴ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 81.

⁶⁵ Can, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, 91.

⁶⁶ V Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, çev. Azer Yaran (Ankara: Onur Yayınları, 1988), 303.

⁶⁷ Hatice Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", *Journal of Turkish Research Institute* 71 (15 Mayıs 2021), 427.

⁶⁸ Ayşegül Bekmez, *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 75-85.

(Hüdavend) Hatun (ö. 732/1332), Niğde ilinde Hüdavend Hatun Türbesi yaptırmıştır.⁶⁹ Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın eşi Melike Adiliye Hatun'un (ö. ?) kızları Kayseri'ye gelerek anneleri için Melike Adiliye Kümbeti yaptırmışlardır.⁷⁰ Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Nesibe Hatun'un (ö. 599-600/1203'den sonra) vasiyeti üzerine Kayseri'de Gevher Nesibe Hatun Tıp Medresesi ve Darüşşifası yapılmıştır.⁷¹ Danişmendli Yağıbasanoğlu Muzaffereddin Mahmud'un (ö. ?) kızı Raziye Devlet Hatun (ö. 1213-1223 arası) tarafından Konya'da Kadınhanı ve Hatuniye Mescidi yaptırılmıştır.⁷² Tüm bu yapılar dikkate alındığında kadınların kültürel mirasa olan katkıları açıkça görülmektedir.

⁶⁹ Şebnem Akalın Eryavuz, "Hüdavend Hatun Kümbeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1998), XVIII/284.

⁷⁰ Ayşegül Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile", *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (25 Aralık 2020), 176-177.

⁷¹ Nermin Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 16 (05 Haziran 2012), 199.

⁷² İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi* (Ankara: Burak Matbaası, 1997), 378/386.

İKİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU HANEDAN KADINLARI

2.1. Selçuklu Ailesine Mensup Olan Hanedan Kadınları

Çalışmamızın bu bölümünde Selçuklu ailesine mensup olan hanedan kadınlarının biyografilerine verilecektir. Kadınların hayatları, siyasi rolleri, diplomatik evlilikleri, mimari faaliyetleri detaylı bir şekilde işlenecektir.

2.1.1. Çağrı Bey'in Kızı

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'in adı bilinmeyen kızıdır. Gazne Sultanı Mevdud b. Mesud (ö. 440/1048) ile evlenmiştir.⁷³ Bu evlilikten 435/1043 yılında Ali (ö. ?) adında bir çocuk dünyaya gelmiştir.⁷⁴ Bu bilgiden hareketle evliliğin 432/1040 yılının başında yapılmış olması muhtemeldir.

Selçuklular ile Gazneliler arasındaki ilişkilerin bu evlilik ile düzelmesi beklenirken Gazne Sultanı Mevdud'un Selçuklular'a karşı kaybedilen toprakları geri kazanma hırsı iki devlet arasında mücadeleyi zorunlu hale getirmiştir.⁷⁵ Çağrı Bey'in hastalığından faydalanan Mevdud'un Selçuklular'a karşı harekete geçmesi iki devlet arasındaki ilişkileri iyice bozmuştur.⁷⁶ Selçuklulara karşı Kakuyiler ve Karahanlılar ile ittifak yapan Mevdud emellerine ulaşmadan 440/1048 yılında Gazne'de vefat etmiştir.⁷⁷ Mevdud'un ölüm tarihini dikkate alındığında Çağrı Bey'in kızı ile yaptığı evliliğin yaklaşık altı yedi yıl sürdüğü tahmin edilebilir. Mevdud'un ölümünün ardından oğlunun beş yaşında tahta geçmesiyle Çağrı Bey'in kızı olan hatun devlet yönetiminde etkin hale gelmiştir.⁷⁸ Hatun, eşi Mevdud'un ölümünden sonra onun kardeşi Ali b. Mes'ud (ö. 441-442/1050) ile evlenmiştir.⁷⁹ Hatun hakkında elde edebildiğimiz bilgiler bunlar ile sınırlıdır.

2.1.2. Çağrı Bey'in Kızı

Asıl adı bilinmeyen, kaynaklarda Çağrı Bey'in kızı olarak geçen hatun ile ilgili edinilen bilgiler onun Büveyhi hanedanıyla yaptığı evlilikle sınırlıdır. Selçuklular ve Büveyhi hanedanı arasında yapılan anlaşma sonucu Çağrı Bey'in kızı olan hatun Büveyhi

⁷³ Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 80.

⁷⁴ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 81.

⁷⁵ Erdoğan Merçil, "Mevdud b. Mes'ud-i Gaznevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), XXIX/431.

⁷⁶ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 81.

⁷⁷ Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), XIII/482.

⁷⁸ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, 81.

⁷⁹ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 135.

hanedanından Ebû Kalıcar'ın oğlu Ebû Mansur (ö. ?) ile evlenmiştir.⁸⁰ Bu evlilik 439/1047 yılında gerçekleşmiştir.⁸¹ Hayatı hakkında bilgi bulunmayan bu hatunun Ebû Mansur'un ölümüyle sona eren Büveyhi hâkimiyetinin ardından ailesinin yanına dönmüş olması muhtemeldir.

2.1.3. Aişe Hatun

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın kız kardeşidir.⁸² Hatun; Semerkant, Buhara ve Mâverâünnahir hâkimi Şemsü'l-mülk Nasr b. Tamgaç (ö. 472-473/1080) ile evlenmiştir.⁸³ Bu evliliğin Karahanlı ve Büyük Selçuklu hanedanları arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmek amacıyla 457/1065 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir.⁸⁴

Sultan Alparslan'ın oğulları Ayaz (ö. 465/1073) ve Melikşah'ın Buhara ve Semerkant'a yaptıkları akınlar yüzünden iki devlet arasındaki ilişkiler bozulmuş, Şemsü'l-mülk karşı taarruza geçerek Selçuklu kuvvetlerini bastırmıştır. Şemsü'l-mülk, iki devlet arasında yaşanan bu çatışmanın sorumlusunu eşi Aişe Hatun (ö. 465/1072-1073) olarak görmüştür. Eşini kardeşlerini ülkesine karşı saldırımları için teşvik edip onlara bilgi sağladığını iddia ederek dövmüş ve hatunun ölümüne sebep olmuştur.⁸⁵ Sultan Alparslan, kız kardeşinin ölüm haberini alınca Karahanlılar üzerine sefer hazırlığına başlamış ancak Şemsü'l-mülk sultana bir heyet göndererek kız kardeşini öldürmediğine ikna etmiştir.⁸⁶ Şemsü'l-mülk iki devlet arasındaki ilişkileri düzeltmek için kız kardeşiyle sultanı evlendirmek istemiştir.⁸⁷ Karahanlılar tarafından yaptırılan Aişe Bibi Türbesi'nin Şemsü'l-mülk tarafından karısı için inşa ettirildiği düşünülmektedir.⁸⁸

2.1.4. Gevher Hatun

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'in kızı, Sultan Alparslan'ın kız kardeşidir.⁸⁹ Doğum tarihi bilinmemektedir. Gevher Hatun (ö. 467/1075) kendisi gibi

⁸⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/408; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/150.

⁸¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/408.

⁸² Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 48; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 109.

⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, IX/301; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 48; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 109.

⁸⁴ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 113.

⁸⁵ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 49; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 109.

⁸⁶ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 109.

⁸⁷ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 49.

⁸⁸ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 114.

⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman*, XIX/23.

Selçuklu hanedanından olan Yusuf b. Selçuk'un (ö. ?) oğlu⁹⁰ Erbasan⁹¹ (ö. ?) ile evlenmiştir.⁹² Erbasan'ın mevcut iktidar ile yaşadığı sorunların Sultan Alparslan ile başladığı, Sultan Melikşah döneminde de devam ettiği bilinmektedir.⁹³

Gevher Hatun ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgilerde Vezir Nizamülmülk ile yaşadığı olay anlatılmaktadır. Vezir Nizamülmülk'ün kendisinden Sultan Melikşah için aldığı 50.000 altını ödememesi üzerine veziri tehdit etmiştir. Çağrı Bey'in büyük oğlu Kavurd'un (ö. 465/1073) öldürülmesiyle kendisi de ölüm korkusuyla Nişabur'u yağmalayıp Rey'e hareket etmiştir.⁹⁴ Nizamülmülk yaşanan bu olayları Sultan Melikşah'a anlatıp Gevher Hatun'un daha fazla sorun çıkarmaması için öldürülmesini talep etmiştir. Sultan Melikşah da vezirinin talebi üzerine 200 asker gönderip Gevher Hatun'un öldürülmesi emrini vermiştir. Gevher Hatun kendi askerleri tarafından 467/1075'te öldürülmüştür.⁹⁵ Kendisine ait değerli eşyalar Sultan Melikşah'ın askerleri tarafından sultana götürülmüştür.⁹⁶ Kendisinden dindar ve iffetli bir hanım olarak bahsedilmektedir.⁹⁷

2.1.5. Çağrı Bey'in Dul Hatunu

Asıl adı ve doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda adı Çağrı Bey öldükten sonra Çağrı Bey'in kardeşi Tuğrul Bey ile yaptığı evlilikle geçmektedir.⁹⁸ Bu evlilik Çağrı Bey'in 451/1059 yılında vefat etmesinin ardından gerçekleşmiştir.⁹⁹ Tuğrul Bey'in diğer eşi Altuncan Hatun'un ölmesiyle bu hatunun Tuğrul Bey üzerindeki ve devlet işlerindeki etkisi artmıştır. Nitekim Hatun'un Çağrı Bey'den doğan oğlunu veliaht ilan etmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.¹⁰⁰ Sultan Tuğrul Bey'in 8 Ramazan 455/Eylül 1063'de Rey'de vefat etmesi üzerine Çağrı Bey'in eşi olan karısı cenaze işlemleri ile bizzat kendisi

⁹⁰ Erdoğan Merçil, *Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), 335. Osman Turan Erbasan'ın babasını Yunus Bey olarak vermektedir.(Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul 1969, s.87)

⁹¹ Erbasan'ın ismi kaynaklarda "Elbasan, Erbasan, Erisığı, Güedriç" vb. şekillerde geçmektedir.(Merçil, *Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları*, 335.)

⁹² İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman*, XIX/23; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 81; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 157.

⁹³ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 25.

⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman*, XX/24; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 25.

⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman*, XX/24; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 201.

⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman*, XX/24; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 201.

⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-zaman*, XX/24.

⁹⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/26.

⁹⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/26; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/192,201.

¹⁰⁰ Sevim, "Sibt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 83; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/43; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 24-25; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/192-201.

ilgilenmiştir.¹⁰¹ Bu hatun ile ilgili yapılan araştırma sonucu kaynaklarda daha fazla bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.6. Fülane Hatun

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın akrabası olan Fülane Hatun (ö. ?), Karahanlı hanedan üyelerinden Süleyman b. Davud (ö. ?) ile evlenmiştir.¹⁰² Tamgaç Han'ın (ö. 460/1068) ölümünden sonra Karahanlı tahtına oğlu Şemsül-mülk Nasr geçmiş, Süleyman ve ailesi Selçuklulara sığınıp sarayda yaşamışlardır. Dolayısıyla Fülane Hatun, Selçuklu hanedanına mensup olan ancak başka bir hanedan üyesiyle evlenip kendi ülkesinde yaşayan ilk kadın olma özelliğindedir.¹⁰³ Fülane Hatun'un bu evlilikten Muhammed adında bir oğlu olmuş ve Sultan Sencer tarafından Arslan Han (ö. 526/1132) unvanıyla Batı Karahanlı tahtına çıkarılmıştır.¹⁰⁴ Yaptığımız araştırma süresince hatunun şahsiyeti ve hayatı ile ilgili başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.7. Fülane Hatun

Kim olduğu bilinmediği için kendisine bu isim verilmiştir. Tuğrul Bey'in akrabası olarak geçmektedir.¹⁰⁵ Büveyhi hanedanından Ebû Ali b. Ebû Kalicar (ö. ?) ile evliliği dolayısıyla bilinmektedir. Basra hâkimi Ebû Ali Melikü'r Rahman'a (ö. ?) mağlup olunca Sultan Tuğrul Bey'e sığınmış, sultan da onu çok iyi karşılayıp akrabası olan Fülane Hatun (ö. ?) ile evlendirmiştir.¹⁰⁶ Bu evlilik dolayısıyla Tuğrul Bey Ebû Ali'ye Curbazakan'da iki kale ve bir şehir vermiştir.¹⁰⁷ Tuğrul Bey'in çocuğu olmadığı için kendi iktidarında Çağrı Bey'in çocuklarını evlendirdiği dikkate alınırsa bu hatunun Çağrı Bey'in kızı olma ihtimali vardır. Hatun'un hayatı ile ilgili yer alan tek bilgi eşi Ebû Ali tarafından Basra'nın yeniden kendisine verilmesi için Tuğrul Bey'e gönderilmesidir.¹⁰⁸

2.1.8. Melikşah'ın Kızı

Sultan Melikşah'ın kızıdır. Adı ve doğum tarihi bilinmemektedir. Sultan Melikşah, Kirman Selçuklularının başı olan Kavurd'un oğlu Sultan Şah'a (ö. ?) karşı 473/1080'de

¹⁰¹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 85; Altın - Kömürcü, "Türk Tarihinde Görülen Siyasi Evliliklere Bir Örnek: Levirat", 2162.

¹⁰² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/285.

¹⁰³ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 128-129.

¹⁰⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/285.

¹⁰⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/445.

¹⁰⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/446.

¹⁰⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/446.

¹⁰⁸ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 157.

düzenlediği Kirman seferinde adı tespit edilemeyen kızını Sultan Şah ile evlendirmiştir.¹⁰⁹ Sultan Şah, Melikşah'ın kendisine karşı düzenlediği seferden haberdar olunca onu hediyelerle karşılayıp ona saygı göstermiş, Melikşah da onun Kirman hakimiyetini onaylamıştır. Melikşah, Sultan Şah ile olan ilişkisini kızını onunla evlendirerek çok daha iyi bir duruma getirmiştir.¹¹⁰

Melikşah'ın kızı ile ilgili kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamaktadır. Ancak kocasının, babasına tabi olduğu için devlet işlerinde etkin bir rol oynadığına ve Sultan Şah'ın ölümünden sonra oğlu Turan Şah'ı (ö. ?) Kirman Selçuklularının başına getirmek için kayınvalidesi ile 476/1083'de birlikte babasının yanına gittiğine dair bilgilere rastlanmaktadır.¹¹¹

2.1.9. Mah-Melek Hatun

Selçuklu Sultanı Melikşah ile Terken Hatun'un kızlarıdır. Mah-Melek Hatun 480/1087 yılında Abbâsî halifesi Muktedî-Biemrillâh (ö. 487/1094) ile evlenmiştir.¹¹² Kaynaklar onun düğün törenine ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.

Halife Muktedî-Biemrillâh Mah-Melek Hatun'u istemesi için veziri Fahrüddeve'yi (ö. 483/1090) 20.000 dinar altın ile İsfahan'a göndermiştir. Fahrüddeve, Vezir Nizamülmülk'ün desteğiyle Terken Hatun ile görüşüp durumu anlatmıştır. Terken Hatun 400.000 dinar başlık talep etmiş, taraflar 50.000 dinar süt hakkı ve Mah-Melek Hatun'a 100.000 dinar mehir karşılığında anlaşma sağlamıştır. Terken Hatun bu evlilik için hilafet sarayında başka hiçbir kadın olmamasını ve halifenin daima kızının yanında bulunmasını da şart koşturmuşur.¹¹³

Halife Muktedi-Biemrillah ve Mah-Melek Hatun kız istemenin üzerinden altı yıl geçtikten sonra anca evlenebilmişlerdir. Bu durum dikkate alındığında kız isteme sırasında hatunun yaşının küçük olma ihtimali akla gelmektedir.

¹⁰⁹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 39.

¹¹⁰ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 39; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 72.

¹¹¹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 56; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 34.

¹¹² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/145-146; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 73; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/267; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 157; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 139.

¹¹³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/115; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 72-73; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 47; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/251,253; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 209; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 123,126.

Sultan Melikşah ve Terken Hatun kızları Mah-Melek'in düğününü yapmak için 480/1087 yılında Bağdat'a gitmişlerdir.¹¹⁴ İsfahan'dan çeyiz kervanı ile birlikte çok kalabalık bir düğün alayı Bağdat'a hareket etmiş, bu alayın en önünde Sa'dü'd-Devle Gevherayin (ö. 493/1100) ve Emir Porsuk (ö. 510/1116) gibi önemli isimler yer almıştır.¹¹⁵ Bu evlilik dolayısıyla halife tarafından "Üstü kapalı çadırların kurulması ve Bağdat'ın iki tarafının süslenmesi" emredilmiştir.¹¹⁶ Mah-Melek Hatun'un çeyizleri yüz otuz deve ve yetmiş katır ile saltanat sarayından hilafet sarayına taşınmıştır. Develerin üzeri Rum ipeği örtülerle katırların üzeri ise yerli ipekten örtülerle kaplanmış, boyunlarına gümüş ve altın çanlar takılmıştır. Kervanda çok değerli altın ve gümüşten eşyalar, kıymetli mücevherlerle dolu on iki gümüş sandık, altın ve gümüşlerle süslenmiş beşik ve iki yüz has cariyeye bulunmaktadır. Çeyiz gelirken halk büyük bir coşkuyla karşılamış ve onların üzerine altın ve paralar saçmıştır.¹¹⁷ Halife Muktedî-Biemrillâh düğünden sonra eşi benzeri görülmemiş büyük bir davet vermiş kırk bin şekerden kudret helvası yaptırmıştır. Bu davete katılan komutan ve subaylara hil'at giydirmiştir. Sultan Melikşah'ın karısı Terken Hatun başta olmak üzere Selçuklu sarayının hatunlarının tamamına hil'at vermiş ve hediyeler sunmuştur.¹¹⁸

Mah-Melek Hatun'un bu evlilikten 480/1088 yılında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Adı Cafer (ö. ?) olan bu çocuğun künyesi Ebu'l-Fazl'dır.¹¹⁹ Doğumu dolayısıyla Bağdat süslenmiş günlerce halka yemek ziyafeti verilmiştir.¹²⁰

Halife Muktedî-Biemrillâh oğlu olduğu için sevinmiş ancak Abbasi hilafetinin Selçuklu hanedanına geçme ihtimali yüzünden eşi Mah-Melek Hatun'dan yüz çevirmiştir. Mah-Melek Hatun ile birlikte gelen 200 kişilik Türk grubunu saraydan kovdurmuştur.¹²¹ Hatun olanları babası Sultan Melikşah'a bildirmiş, Melikşah'da halifeden kızının yanına gönderilmesini istemiştir. Böylece Mah-Melek Hatun oğlu Cafer ile birlikte 482/1089 yılında Bağdat'tan ayrılarak İsfahan'a gitmiştir. Hatun, İsfahan'a geldikten yedi sekiz ay sonra çiçek

¹¹⁴ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 70; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 138.

¹¹⁵ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 141.

¹¹⁶ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 74.

¹¹⁷ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 74; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 157; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 141.

¹¹⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/145-146; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/267; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 74; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 157-158; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 143.

¹¹⁹ İbnü's-Sâî, *Kadın Risâleleri*, çev. Abdullah Bakır (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2024), 137.

¹²⁰ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 158; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/147; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/267; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/137.

¹²¹ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 145-146.

hastalığına yakalanıp vefat etmiştir (482/1089). Halife eşinin vefatı üzerine İsfahan'a taziye için elçiler göndermiştir. Vezir Ebu Şuca (ö. 488/1095) bir hafta hilafet sarayında oturarak taziyeleri kabul etmiştir.¹²²

Mah-Melek Hatun; takva sahibi, namuslu, nurlu ve temiz soylu, adaletli, zeki ve güzel bir kadın olarak tarihte yerini almıştır.¹²³

2.1.10. Arslan Hatun

Tuğrul Bey'in kardeşi Ebu Süleyman Davut Çağrı Bey'in kızı, Sultan Alparslan'ın kız kardeşidir.¹²⁴ Aslan ünvanını Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh ile evlenmesinden dolayı alan hatunun asıl adı Hatice'dir.¹²⁵ İlk olarak Arslan Hatun (ö. 482-483/1090), Halife Kâim-Biemrillâh'ın oğlu Zahiretü'd-Din (ö. ?) ile evlendirilmek istenmiş ancak Zahiretü'd-Din'in ölümü üzerine bu evlilik gerçekleşmemiştir.¹²⁶ Ancak oğlunun ölümü üzerine Halife Kâim-Biemrillâh, Arslan Hatun ile evlenmek istediğini Tuğrul Bey'e iletmış, Tuğrul Bey'in olumlu cevap vermesi üzerine Halife Kâim-Biemrillâh ile Arslan Hatun'un nikâhı 100.000 altınlık mehir karşılığında 448/1056'da Bağdat'ta gerçekleşmiştir.¹²⁷ Nikâh gerçekleştikten sonra Tuğrul Bey Arslan Hatun'u Hamedan'dan Bağdat'a getirmesi için Hadim Mübarek'i (ö. ?) görevlendirmiştir.¹²⁸ Arslan Hatun Bağdat'a çok miktarda çeyiz ile (halis ipek kumaştan yapılmış kaftanlar ve mücevher kemerler, para, altın ve gümüşten yapılmış eşyalar vb.)

¹²² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/157; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/271-272; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 160; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 147.

¹²³ Gökhan Gökmen, "Büyük Selçuklu Devleti Saray Şairi Emir Mu'izzi'nin Divanı'nda Selçuklu Hatunu Mah Melek Hatun", *Nüsha* 18/47 (28 Aralık 2018), 7.

¹²⁴ İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, 21; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 8; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, IX/468; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 37; Suat Kaymak, "Abbasi Sarayının İlk Selçuklu Gelini: Hatice Arslan Hatun", *Yedikuta:Tarih ve Kültür Dergisi*, (2014), 50.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, IX/468; Faruk Sümer, "Arslan Hatun", *Türk Dünyası Kadın Araştırmaları dergisi* 44 (1986), 8.

¹²⁶ İbnü'l Kalânîsî, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 2; Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, 13; İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, 21; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 27.

¹²⁷ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 12-13; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 8; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 4; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/168; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, IX/468; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 37; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 29; Bülent Kaçın, "Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2 (2017), 105; Sefer Solmaz - Mehmet Ali Kapar, "Selçuklu Hanedanlığında Evlilikler ve Evlilik Yaşları Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 51 (2024), 375.

¹²⁸ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 4.

gitmiştir. Halife de buna karşılık hatuna hediyeler (altın işlemeli 100 ipek elbise, üzerinde yakut ve firuze bulunan bir altın tas ve değerli taşlardan yapılmış bir gerdanlık) sunmuştur.¹²⁹

Yaklaşık 19 yıl süren bu evlilik devrin siyasi şartları sebebiyle sorunlu geçmiştir. Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yınal'ın isyanıyla uğraşmasını fırsat bilen Arslan el-Besâsîrî (ö.451/1060), bazı emirlerinde desteği ile 450/1058'de Bağdat'ı işgal ederek Halife Kâim-Biemrillâh'ı ve eşi Arslan Hatun'u esir almıştır. İbrahim Yınal'ın isyanını bastıran Tuğrul Bey, Besâsîrî'ye gönderdiği elçilerle halifeyi ve eşini esaretten kurtarmıştır.¹³⁰

Tuğrul Bey'in halifenin kızı Seyyide Hatun ile evlenmek istemesi üzerine Arslan Hatun'un gösterdiği çabalar bu evliliğe sıcak bakmayan Halife Kâim-Biemrillâh ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Kaynaklar halifenin Arslan Hatun'a evliliği boyunca mesafeli davrandığını ve gereken ilgiyi göstermediğini kaydetmektedir.¹³¹ Arslan Hatun'un yoğun çabaları sonuç vermiş ve Tuğrul Bey ile Halife Kâim-Biemrillâh'ın kızı Seyyide Hatun evlenmiş, Arslan Hatun geline çok değerli iki gerdanlık, altından yapılmış hüsrevani bir kase ve büyük kırmızı bir parça yakut göndermiştir.¹³²

Halife ile arasının açılmasının ardından Arslan Hatun, Rey'e gitmek için Halife Kâim-Biemrillâh'tan izin istemiş, halife de istememesine rağmen hatunun Bağdat'tan ayrılmasına izin vermiştir.¹³³ Arslan Hatun, Tuğrul Bey'in 455/1063'de vefatından 459/1067 yılına kadar kardeşi Alparslan'ın yanında kalmıştır.¹³⁴ Halife kendi rızası dışında Rey'e gittiği için Arslan Hatun'u başta arayıp sormamış fakat Alparslan'ın iktidara geçmesiyle birlikte yeni Türk sultanıyla ilişkilerini güçlendirmek isteyen Halife Kâim-Biemrillâh Arslan Hatun'un Bağdat'a dönmesini sağlamak amacıyla âlim Ebu Muhammed et-Temîmî (ö. ?) başkanlığında kıymetli hediyelerle birlikte elçilik heyeti göndermiştir.¹³⁵ Kardeşi Sultan Alparslan'ın da isteğiyle

¹²⁹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 5.

¹³⁰ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 37,46; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/188-189.

¹³¹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 83; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 48; Kaçım, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 69.

¹³² Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 82.

¹³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/202; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/41; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 83.

¹³⁴ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 49-50.

¹³⁵ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 49-50.

459-460/1067'de Bağdat'a dönen Arslan Hatun, halife ve devletin ileri gelenleri tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır.¹³⁶

Arslan Hatun'un ülke yönetiminde de söz sahibi bir hatun olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim o, Halife Kâim-Biemrillâh'ın veziri İbn Cehîr'i (Fahrüddeve) azledip yerine İbn Abdürrahim'in (ö. ?) vezir olarak tayin etmesine engel olmuş, İbn Cehîr'in tekrar vezir olmasını sağlamıştır.¹³⁷

Bağdat'ta eskisine göre daha mutlu bir yaşam süren Arslan Hatun'un mutluluğu kardeşi Sultan Alparslan'ın ölümü ile sona ermiştir. Hatun, kardeşinin ölüm haberi ile sarsılmış, derin bir mateme boğulmuştur. Arslan Hatun, hilafet sarayında yas amacıyla oturmuş ve cariyelerin saçlarını yolmuş; kendi saçlarını da yolup yüzünü gözünü kara topraklara sürmek istemiş ancak Halife Kâim-Biemrillâh engel olmuştur. O toprak üzerinde yedi gün süreyle oturarak taziyeleri kabul etmiştir.¹³⁸

Kardeşi Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra Arslan Hatun, tekrar Rey'e gitmek istemiş halife de ona izin vermiştir. Hatun devletin ileri gelenlerinden oluşan seçkin bir heyetle Nehrevan'a kadar uğurlanmıştır.¹³⁹ Arslan Hatun'un bu gidişi son olmuş, bir daha Bağdat'a dönmemiştir. Hatun'un gidişinden bir ay sonra Halife Kâim-Biemrillâh vefat etmiş böylece evlilikleri kendiliğinden sona ermiştir.¹⁴⁰

Arslan Hatun, Halife Kâim-Biemrillâh'ın ölümünden iki yıl sonra Kakuyi Emiri Feramuz b. Kakuye ed-Deylemi (ö. 487-489/1095) ile evlenmiştir.¹⁴¹ Feramuz bu evlilik için Arslan Hatun'a 200 çeşit kıyafet ve 10.000 altın vermiştir.¹⁴² Arslan Hatun'un 14 yıl süren bu ikinci evliliğinden Alâu'd-Devle (ö. ?) adında bir oğlu, Atâ Hatun (ö. ?) adında da bir kızı olmuştur.¹⁴³

¹³⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/63; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 23; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 50-51.

¹³⁷ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 33-34; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 28.

¹³⁸ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 51; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 52.

¹³⁹ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 52; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 2; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 52.

¹⁴⁰ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 52.

¹⁴¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, 102; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 53; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 18; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 53.

¹⁴² Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 18; Sümer, "Arslan Hatun", 11.

¹⁴³ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 54.

Arslan Hatun Yezd şehrinde Cuma Mescidi ve Minareli Mescid yaptırmış, yoksullara sahip çıkmıştır.¹⁴⁴

Şahsiyetli, edep erkân sahibi, güzel ve dindar bir kadın¹⁴⁵ olan Arslan Hatun 482-483/1090 yılında sebebi bilinmeyen bir hastalık nedeniyle vefat etmiştir.¹⁴⁶ Halife Kâim-Biemrillâh ile evlendiğinde on altı on yedi yaşında olduğu düşünülürse vefat ettiğinde elli yaşlarında olmalıdır.

2.1.11. Safiye Hatun

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'in kızıdır. Selçukluların Basra ve Ahvaz Emiri Tacülmüluk Ebu Kalicar Hazâresb b. Bengîr b. İyad el Kürdî (ö. 462/1069) ile evlenmiştir.¹⁴⁷ Kaynaklarda bu evlilik ile ilgili tam bir tarih verilmemiştir ancak Ebu Kalicar Hazâresb'in Tuğrul Bey dönemindeki itibarı dikkate alındığında bu evlilik Tuğrul Bey döneminde yapılmış olmalıdır. Bu evlilikle beraber Tuğrul Bey Ebu Kalicar Hazâresb'i Basra, Ahvaz, Huzistan vergi tahsiline atayıp Errecan'ı ikta olarak vermiş, buralarda kendi adına halife ve sultandan sonra hutbe okutmasına müsaade etmiştir.¹⁴⁸ Ebu Kalicar Hazâresb'in 462/1069 yılında ölmesi üzerine Safiye Hatun kardeşi Sultan Alparslan'ın yanına dönmüştür.¹⁴⁹

Safiye Hatun kardeşi Sultan Alparslan'ın yanına döndükten sonra Ukayli hanedan üyesi Şerefüddeve Müslim b. Kureyş ile evlenmiştir. Şerefüddeve Müslim Sultan Alparslan'ı ziyareti sırasında Safiye Hatun'u istemiş, Alparslan da kabul edip Nizamülmülk'e nikâhı kıymasını emretmiştir. Bu evlilik 462/1070 yılında gerçekleşmiştir.¹⁵⁰ Sultan Alparslan bu evlilik sebebiyle Şerefüddeve Müslim'e Irak'ta içinde Medain'in de bulunduğu bazı yerleri ikta olarak vermiştir.¹⁵¹ Safiye Hatun'un Şerefüddeve Müslim ile olan evliliğinden Ali (ö. ?) adında bir oğlu olmuştur. Şerefüddeve Müslim ile Safiye Hatun'un evliliği yaklaşık on

¹⁴⁴ Gülşah Şengün, *Büyük Selçuklular'da Kadınların Yönetimdeki Rolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 25-26.

¹⁴⁵ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 27.

¹⁴⁶ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 54.

¹⁴⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/69; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 35-36; Sıbt İbnü'l Cevzî, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 32; Suat Kaymak, "Bir Selçuklu Hatunu'nun Evlilikleri: Safiyye Hatun", *Tarih Dergisi* 58 (02 Ocak 2014), 29-30.

¹⁴⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, IX/466; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 3.

¹⁴⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/69; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 160.

¹⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/X/69; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 36; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 32.

¹⁵¹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 32.

beş yıl sürmüştür. Şerefüddeve Müslim'in 478/1085 tarihinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşâh'a karşı girdiği savaşta öldürülmesi ile bu evlilik sona ermiştir.¹⁵²

Safiye Hatun son olarak ölen eşi Şerefüddeve Müslim'in kardeşi İbrahim b. Kureyş b. Bedran ile evlenmiştir.¹⁵³ İbrahim kardeşi Şerefüddeve Müslim öldürüldükten sonra Ukaylilerin başına geçmiştir. Ardından Sultan Melikşah'a olan bağlılığını bildirmiştir. Sultan da Musul ve el-Cezire'nin yönetimi kendisine vermiş, Safiye Hatun ile evlendirmiştir. (479/1086)¹⁵⁴

Sultan Melikşah İbrahim'in yaptığı bazı işleri beğenmediği için onu 482 (1089) yılında tutuklatmıştır. Ukaylilerin topraklarına el konulduktan sonra Safiye Hatun'a ve oğlu Ali'ye Beled şehrini ikta olarak vermiştir.¹⁵⁵ Safiye Hatun ve oğlu Ali, Sultan Melikşah ölene kadar Beled şehrinde yaşamış, sultanın ölümüyle Ali üvey kardeşi Muhammed ile savaşıp Musul'a hâkim olmuştur.¹⁵⁶ Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Terken Hatun tarafından serbest bırakılan İbrahim, Safiye Hatun'dan Musul'un yönetimini teslim almıştır.¹⁵⁷

Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından Selçuklu tahtına çıkmak isteyen Tutuş (ö. 488/1095), İbrahim'den kendisine tabi olmasını istemiş ancak İbrahim'in bu teklifi reddetmesiyle Tutuş ve İbrahim karşı karşıya gelmiş, İbrahim mağlup olup esir düşmüştür. Bir süre hapsedilen İbrahim, Tutuş tarafından öldürülmüştür. Ukaylilerin elinde bulunan toprakları ele geçiren Tutuş, buraların yönetimini Safiye Hatun ve oğlu Ali'ye kendisinin naibi olma şartıyla bırakmıştır.¹⁵⁸ Bir süre sonra Tutuş şehri teslim almak için Musul'a bir vali göndermiştir. Bunun üzerine Safiye Hatun ile oğlu Ali, Tutuş'u Berkyyaruk'a şikayet etmişlerdir.¹⁵⁹ Berkyyaruk da Ali'yi Sa'düddeve lakabıyla Ukaylilerin başına geçirmiştir.(486/1093)¹⁶⁰

¹⁵² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/129; Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, 25; Sibt İbnü'l Cevzî, "Sibt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 64-65; Kaymak, "Bir Selçuklu Hatunu'nun Evlilikleri", 33.

¹⁵³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/189.

¹⁵⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/130; Sevim, "Sibt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 67.

¹⁵⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/189; İbnü'l Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarıslan (İstanbul, 1975), 199.

¹⁵⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/189.

¹⁵⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/189.

¹⁵⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/189-190.

¹⁵⁹ İbnü'l Kalânisi, "İbnü'l-Kalânisi'nin Zeylü Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 18.

¹⁶⁰ İbnü'l Kalânisi, "İbnü'l-Kalânisi'nin Zeylü Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 18.

Safiye Hatun ile ilgili 486/1093 yılı itibariyle herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu bilgiden hareketle hatunun bu tarihten sonra vefat ettiğini söyleyebiliriz.

2.1.12. Alparslan'ın Kızı

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Seferiye Hatun'dan (ö. 466/1073) dünyaya gelen kızıdır.¹⁶¹ Sultan Alparslan'ın isteği ile hatun, Halife Kâim-Biemrillâh'ın torunu ve daha sonra Muktedî-Biemrillâh adıyla halife olacak olan Uddetü'd-Din ile evlenmiştir.¹⁶² Bu nikâh 464/1072'de Nişabur şehrinde büyük bir merasimle kıyılmıştır.¹⁶³ Nikâh merasimin de sultan tarafını Nizamülmülk, erkek tarafını da Vezir Amidüddeve (ö. 493-494/1100) temsil etmiştir. Sultan Alparslan nikâh töreninden sonra etrafındakilere inciler saçıp, Amidüddeve'ye değerli hediyeler vermiştir.¹⁶⁴ Hatun nikâhtan sonra Bağdat'a gönderilmiş, babası Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra halası Arslan Hatun ile birlikte yas tutmuştur.¹⁶⁵ Araştırmamız süresince hatun ile ilgili kaynaklarda başka bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.13. Zübeyde Hatun

Çağrı Bey'in oğlu Emir Yakuti'nin (ö. ?) kızı, Sultan Alparslan'ın yeğeni, Emir İsmâil'in (ö. ?) kız kardeşidir.¹⁶⁶ Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 492/1098 yılında 42 yaşında vefat ettiği bilinmektedir.¹⁶⁷ Buna göre 450/1058 yılında doğmuş olmalıdır. Sultan Melikşah ile evlenmiştir.¹⁶⁸ Adları Cevher (ö. ?) ve Berkyaruk olan iki çocuğu bulunmaktadır.¹⁶⁹ Zübeyde Hatun ilk olarak kız çocuğunu dünyaya getirmiştir. Bu kız, önce Gazneli Sultanı İbrahim'in oğlu Nasr (ö. ?) ile sonra da onun öldürülmesinin ardından

¹⁶¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/76; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 43; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 45; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 109. Kitapçı sultanın kızının adını "Fülane Hatun" olarak belirtmiştir.

¹⁶² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/76; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 43; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 45; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/225.

¹⁶³ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 111.

¹⁶⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/76; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/225; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 45.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/227. Kitapçı hatunun nikahtan sonra Bağdat'a gidip gitmediğine dair bilgi olmadığını belirtmiştir. Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 113.

¹⁶⁶ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/131; *Urfalı Mateos Vakayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 179.)

¹⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII/429.

¹⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII; *Urfalı Mateos Vakayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 179.

¹⁶⁹ Zuriye Oruç, "Sultan Melikşah'ın Eşlerinden Çağrı Bey'in Torunu Zübeyde Hâtun", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 36/1 (28 Temmuz 2021), 320.

kocasının kardeşiyle evlendirilmiştir.¹⁷⁰ Zübeyde Hatun daha sonra Muharrem 474/1081'de oğlu Berkyaruk'u dünyaya getirmiştir.¹⁷¹

Zübeyde Hatun'un Melikşah ile evlilik hayatına dair bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. Melikşah döneminde devlet yönetiminde Melikşah'ın diğer eşi Terken Hatun'un etkisinden dolayı Zübeyde Hatun devlet işlerine çok fazla müdahil olmamıştır. Ancak Sultan Melikşah tarafından onun yanına Abdullah es-Sümeayremî (ö. ?) adında bir vezir görevlendirilmiştir.¹⁷²

Zübeyde Hatun özellikle oğlu Berkyaruk'un saltanatı döneminde yaşanan olaylarla karşımıza çıkmaktadır. O oğlunun taht mücadelesinde en başından itibaren yanında olmuş ve ona destek vermiştir. Berkyaruk'ta aynı itibar ve desteği annesine göstermiştir. Bu durumun en önemli göstergelerinden biri de Emir Yılberd'in (ö. ?) öldürülmesi hadisesidir. Berkyaruk'un büyük emirlerinden birinin oğlu olan Yılberd komutana bu dönemde Bağdat şahneliği gibi önemli görevler verilmiştir. Fakat Yılberd Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun hakkında uygunsuz sözler söyleyince Sultan tarafından öldürülmüştür.¹⁷³

Berkyaruk'un saltanatını korumak için ilk olarak üvey annesi Terken Hatun ile mücadele etmesi gerekmiştir. Terken Hatun ile savaşıp onu mağlup ederek İsfahan'a çekilmeye mecbur bırakmış daha sonra da İsfahan'ı kuşatmıştır. Yapılan bir anlaşmayla kuşatma kaldırılırken Berkyaruk bu defa da dayısının ihanetiyle karşı karşıya gelmiştir. Terken Hatun, Zübeyde Hatun'un kardeşi İsmail b. Yakuti'ye evlenme vaadi ile Berkyaruk'a karşı savaşmayı teklif etmiştir. İsmail b. Yakuti'de kabul ederek Berkyaruk ile savaşmış fakat yeğenine mağlup olmuştur.¹⁷⁴ İsmâil b. Yâkutî, emîrlerin tehditleri dolayısıyla kardeşi Zübeyde Hatun'a sığınarak Terken Hatun'u yalnız bırakmıştır. Zübeyde Hatun, kardeşini İsfahan'da kabul etmiştir. Ancak kardeşi İsmâil b. Yâkutî, Berkyaruk'u öldürme planını açık

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 27.

¹⁷¹ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/135.

¹⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII/413; Haticetül Kübra Erol, *Büyük Selçuklu Hükümdarı Berkyaruk ve İç Siyaseti* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 25.

¹⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII/491.

¹⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/192; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/138; Oruç, "Sultan Melikşah'ın Eşlerinden Çağrı Bey'in Torunu Zübeyde Hâtun", 323; Abdülkerim Özeydin, "Berkyaruk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 514-516.

edince Sultan'ın emîrleri tarafından öldürülmüştür.¹⁷⁵Zübeyde Hatun ise kardeşi İsmâil'in oğluna karşı yaptığı planları öğrenince onu öldürenlere kızmamıştır.¹⁷⁶

Berkyaruk'un saltanatı sırasında devlet işlerinde etkili olan Zübeyde Hatun'un, vezir tayinine de tesir ettiği görülmektedir. Vezir Müeyyidülmülk Sultan Berkyaruk'tan annesini terk etmesini isteyerek Zübeyde Hatun'u yönetimden uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Bu talep karşısında Berkyaruk ise “*Ben saltanatı ancak annem için ve o yanımda bulunduğu için istiyorum*” diyerek annesine olan bağlılığını göstermiştir.¹⁷⁷Zübeyde Hatun ise kendisini yönetimden uzaklaştırmak isteyen Vezir Müeyyidülmülk'ü azledip onun yerine Fahrülmülk'ü görevlendirmiş, Müeyyidülmülk'ü ise hapse atmıştır. Bu durum Vezir Müeyyidülmülk'ün Sultanın annesi Zübeyde Hatun'a karşı cephe almasına sebep olmuştur.¹⁷⁸

Berkyaruk'un kardeşi Muhammed Tapar, Berkyaruk'un azlettiği Vezir Müeyyidülmülk'ün yönlendirmesiyle saltanat mücadelesine girişmeye karar verdi.¹⁷⁹Sultan Berkyaruk, Muhammed Tapar'ın isyanı sebebiyle İsfahan'a gitmek üzere Rey'den ayrıldığında annesi Zübeyde Hatun onunla gelmeyip Rey'de kalmıştır. Şehir kısa zaman sonra Muhammed Tapar tarafından kuşatılmış ve Zübeyde Hatun yakalanıp Rey Kalesi'ne hapsedilmiştir.¹⁸⁰ Tapar'ın veziri olan Müeyyidülmülk Zübeyde Hatundan intikam almak için ona 500.000 dinarlık senet imzalatmış fakat öfkesine yenilip onu öldürmek istemiştir. Bu isteğine yakın adamları karşı çıkarak Müeyyidülmülk'e; “*Askerler onun oğlunu seviyorlar. Onlar Zübeyde Hâtun'u sevmedikleri için ondan ayrılıyorlar. Sen ne zaman onu öldürsen asker derhal Berkyaruk'un tarafına geçer. Sen bu askerlere güvenme, çünkü onlar kendilerine iyilik ve ihsanda bulunan şahsa onlara en fazla güvendiği anda ihanet ettiler*” diyerek ona uyarıda bulunmuşlardır.¹⁸¹ Kendisine yapılan tüm uyarılara rağmen kin ve öfkesine yenilen Müeyyidülmülk Zübeyde Hatun'u kaleye çıkartarak boğdurmıştır. Hatun öldüğünde 42

¹⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/192; Erol, *Büyük Selçuklu Hükümdarı Berkyaruk ve İç Siyaseti*, 25; Özlem Kılınççeker, “Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk Dönemi Saltanat Mücadeleleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/1 (29 Nisan 2021), 612.

¹⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/192; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 28. Ravendi İsmail'in Berkyaruk'un emri ile öldürüldüğünü belirtmektedir. (s. 138).

¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII/397.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII/397; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 87.

¹⁷⁹ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 88; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/238; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 38; Abdülkerim Özaydın, “Muhammed Tapar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2005), XXX/579-581.

¹⁸⁰ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 88.

¹⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/238; Oruç, “Sultan Melikşah'ın Eşlerinden Çağrı Bey'in Torunu Zübeyde Hâtun”, 327.

yaşındaydı.¹⁸² Daha sonra Sultan Berkyaruk Müeyyidülmülk'ü öldürerek annesinin intikamını almıştır.¹⁸³

Kaynaklarda Zübeyde Hatun'un ölümüyle ilgili farklı yorumlara yer verilmektedir. Atabey Gümüştekin Candar (ö. ?) ile gayrimeşru bir ilişkiyle itham edilmekte¹⁸⁴ ve Muhammed Tapar tarafından bu ilişki yüzünden öldürüldüğü belirtilmektedir.¹⁸⁵ Sultan Berkyaruk'un Tapar'ın veziri Müeyyidülmülk'ü öldürdüğü dikkate alındığında Zübeyde Hatun'u vezirin öldürmüş olması muhtemeldir.

Zübeyde Hatun, devlet yönetiminde etkin, becerikli, aile bağlarına önem veren bir kadındı. Berkyaruk'un, isyan eden amcası Arslan Argun (ö. ?) üzerine düzenlediği seferinde öldürülen Arslan Argun'un geride kalan oğlu Alp Argun'u Zübeyde Hatun yanına alıp yetiştirmiştir.¹⁸⁶ Bu da onun vefalı ve yardımsever bir kadın olduğunu göstermektedir.

2.1.14. Züleyha Hatun

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kız kardeşidir.¹⁸⁷ Züleyha Hatun'un (ö. ?) adı da kaynaklarda yaptığı evlilik dolayısıyla geçmektedir. Ukayli hanedanından Muhammed b. Müslim b. Kureş'in (ö. ?) oğlu ile evlenmiştir. Bu evlilik 479/1086 yılında Bağdat'ta gerçekleşmiştir.¹⁸⁸ Bu evlilik sebebiyle Sultan Melikşah, Muhammed b. Müslim'e Rakka, Rahbe, Harran ve Nümeyroğullarının topraklarını ikta olarak vermiştir. Kendisine hilafet veziri tarafından hil'at giydirilmiştir.¹⁸⁹ Yaptığımız araştırmalar doğrultusunda hatunun hayatı ile ilgili kaynaklarda başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.15. Gevher (Mecd-i Irak) Hatun

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kızı, Sultan Sencer'in kız kardeşidir.¹⁹⁰ Gevher-i Melik olarak bilinmektedir.¹⁹¹ Gazne Sultanı İbrahim'in oğlu Melik Mesud (ö. 508-509/1115)

¹⁸² Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 88; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/238. Ahmed b. Mahmud Zübeyde Hatun'un bizzat Muhammed Tapar tarafından öldürüldüğünü belirtmiştir. (II, 38)

¹⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII/442.

¹⁸⁴ Hüseyî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 52; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 85; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 33.

¹⁸⁵ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 33.

¹⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/221.

¹⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/143. Sıbt İbnül Cevzi Melikşah'ın kızı olduğunu belirtmiştir. Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 68.

¹⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/143; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 68.

¹⁸⁹ İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/143; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 68.

¹⁹⁰ Hüseyî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 40; İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/151; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 123.

¹⁹¹ Hüseyî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 40; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 123.

ile evlenmiştir. Sultan İbrahim Selçuklularla bozulan ilişkileri düzeltmek için Melikşah'ın kızı Gevher Hatun'u (ö. ?) oğlu Melik Mesud'a istemiş, Melikşah'ın da kabul etmesiyle nikâh İsfahan'da kıyılmıştır.¹⁹² Bu evlilik için Gevher Hatun'a kaynaklarda miktarı belirtilmeyen bir mehir verilmiştir.¹⁹³ Selçuklular bu düğün için hazineden 100.000 dinar ayırmıştır.¹⁹⁴ Kaynaklarda yapılan düğünle ilgili bilgi yer almamakla birlikte hazineden ayrılan parayı dikkate aldığımızda Selçuklulara yakışır bir düğün yapıldığını söyleyebiliriz. Gevher Hatun, bu evlilikten Arslanşah (ö. 512-513/1119) adında bir çocuk dünyaya getirmiştir.¹⁹⁵

Gevher Hatun, çok güzel olduğu için kendisine Mehd-i Irak lakabı verilmiştir.¹⁹⁶ Bazı kaynaklara göre bu lakabın verilmesinin sebebi hatunun Rey'den Gazne'ye götürülmesidir.¹⁹⁷

Gevher Hatun'un ölüm tarihi ile ilgili net bir bilgi olmamakla birlikte eşi Mesud'un 492/1099 yılında hatunun kız kardeşi ile evli olduğu dikkate alındığında Gevher Hatun'un bu tarihten önce ölmüş olması muhtemeldir.¹⁹⁸

2.1.16. Cevher Hatun

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ile Zübeyde Hatun'un kızı, Sultan Berkyaruk'un kız kardeşidir.¹⁹⁹ Doğum tarihi bilinmeyen hatun, Gazne Sultanı İbrahim'in oğlu Nasr ile evlenmiştir.²⁰⁰ Bu evliliğin tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla beraber 478/1085 yılındaki Tekiş (ö. ?) isyanından sonra gerçekleştiği tahmin edilmektedir.²⁰¹ Bu evlilik Mesud'un Gazne tahtına çıkıp kardeşi Nasr'ı öldürmesiyle sona ermiştir. Eşinin ölümünden sonra ailesinin yanına dönmek isteyen Cevher Hatun'un Gazne dışına çıkması Sultan Mesud tarafından yasaklanmıştır.²⁰² Cevher Hatun'u ailesinin yanına göndermeyen Sultan Mesud koyduğu bu yasaktan kısa bir süre sonra hatun ile evlenmiştir.²⁰³ Böylece Sultan Mesud hem

¹⁹² Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 40; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, 151; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 123; Mustafa Akkuş - İzzetullah Zeki, "Gaznelilerin Selçuklulara Tabiliği Meselesi ve Sultan Behrâmşâh Dönemi 1117-1157", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43 (01 Şubat 2020), 405; Solmaz - Kapar, "Selçuklu Hanedanlığında Evlilikler ve Evlilik Yaşları Üzerine Bir Değerlendirme", 380.

¹⁹³ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 12.

¹⁹⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/151; Kaçın, "Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri", 116.

¹⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/401.

¹⁹⁶ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 123.

¹⁹⁷ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 40.

¹⁹⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/402.

¹⁹⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/402.

²⁰⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/402; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 12.

²⁰¹ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 141; Solmaz - Kapar, "Selçuklu Hanedanlığında Evlilikler ve Evlilik Yaşları Üzerine Bir Değerlendirme", 380.

²⁰² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/402.

²⁰³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/402.

Gevher Hatun hem de Cevher Hatun ile evlenerek Selçuklularla iki kere akrabalık bağı kurmuştur.

Sultan Mesud'un ölümünden sonra oğlu Arslanşah döneminde bozulan Gazneli Selçuklu ilişkilerini düzeltmesi için Cevher Hatun elçi olarak 200.000 altın ve çeşitli hediyelerle Sultan Sencer'e gönderilmiştir. Ancak hatun Sultan Sencer'i barış için değil savaş için teşvik etmiş ve yapılan savaşı Selçuklular kazanmıştır.²⁰⁴ Çalışmamız sürecinde hatunun çocuğu olup olmadığı ve ne zaman vefat ettiğine dair bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.17. Gevher Hatun

Azerbaycan Meliki İsmâil b. Yakuti'nin kızıdır. Doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda hakkında yer alan bilgiler onun Sultan Berkyaruk'un kardeşi Muhammed Tapar ile gerçekleştirdiği evlilik ile başlamaktadır.²⁰⁵

Muhammed Tapar, Mevdud b. İsmail'in (ö. ?) askerlerinin Mevdud'un ölümünün ardından kendisine tabi olmasıyla Mevdud'un topraklarını ele geçirerek hakimiyet alanını genişletmiştir.²⁰⁶ Sultan Berkyaruk'un ölümünün ardından Muhammed Tapar'ın iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Gevher Hatun ailesine ait toprakların kendi yönetimine verilmesini istemiştir. Eşinin bu isteğini kabul eden Sultan, Azerbaycan ümerasına eşine hizmet etmelerini emretmiş²⁰⁷, bunun üzerine Gevher Hatun da kendisine bırakılan yerlerin idaresi için divan kurup emirler atamıştır.²⁰⁸ Böylece Gevher Hatun divan teşkilatıyla emir ve askerleriyle önemli bir güce sahip olmuştur. Gevher Hatun'un devlet işlerindeki etkinliğinden rahatsız olan emirler, Muhammed Tapar'ın hastalığının sebebinin Gevher Hatun'un yaptırdığı sihir olduğunu iddia etmişlerdir. Söylentilerin etkisinde kalan Sultan, eşinin gözlerine mil çektirerek onu bir odaya hapsettirmiş sonra da onu boğdurtmuştur (511/1117-1118)²⁰⁹ Sultan'ın bu işi eşinin tekrar evlenip çocuklarını saltanattan mahrum etme ihtimali yüzünden yaptığı ve kardeşi Sencer ile evlenmemesi için yaptığı da rivayet edilmektedir.²¹⁰

²⁰⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/404.

²⁰⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/293; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 62.

²⁰⁶ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 54; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/293; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 237; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 39.

²⁰⁷ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 111; Kaçm, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 35.

²⁰⁸ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 102/112.

²⁰⁹ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 115; Sevim Can, "Büyük Selçuklu Devletinde Siyasi Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması", *Ortaçağda Kadın-Lotus Dergisi*, (2011), 15.

²¹⁰ *Urfalı Mateos Vakayı-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 262.

2.1.18. Mah-Melek Hatun

Sultan Melikşah'ın oğlu Sultan Sencer'in kızıdır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Sencer, Muhammed Tapar'ın ölümünün ardından Selçuklu tahtına geçen yeğeni Mahmud'un iktidarını tanımayarak onunla mücadeleye girişip, onu mağlup ederek tahta sahip olmuştur. Daha sonra da yeğenin gönlünü almak için yanına çağırması ve onu kızı Mah-Melek Hatun ile evlendirmiştir. Bu evlilik kaynaklarda 513/1119-1120 yılı olarak verilmektedir.²¹¹

Sultan Sencer, kızı Mah-Melek Hatun'un nikahı gerçekleşikten sonra onu devlet adamları eşliğinde büyük bir çeyizle birlikte Irak'a göndermiştir. Sultan Mahmud'un 515/1121-1122 yılında sarayında çıkan yangın ile Mah-Melek Hatun'un çeyizi büyük ölçüde zarar görmüştür.²¹²

Hayatı ile ilgili pek fazla bilgi bulunmayan Mah-Melek Hatun ile ilgili kaynaktaki kocası Mahmud'un faaliyetleri hakkında babası Sencer'i bilgilendirdiği yer almaktadır.²¹³

Mah-Melek Hatun, 516/1122-1123 yılında Mahmud ile evliliğinin üçüncü yılında on yedi yaşında vefat etmiştir.²¹⁴

2.1.19. Sa'ide Hatun

Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Kılıçarslan'ın kızıdır.²¹⁵ Saide Hatun (ö. 523-524/1129), 517/1123 yılında Artuklu Necmeddin İlgazi'nin (ö. 516/1122) oğlu Şemsüddavle Süleyman (ö. 518/1124) ile evlenmiştir. Saide Hatun, Kadı Taceddin Ebu Salim b. Nubala (ö. ?) tarafından Malatya'dan Meyyâfârikîn'e getirilmiştir.²¹⁶ Hatunun evlilik hayatı ile ilgili edinilen bilgiler bunlar ile sınırlıdır. Saide Hatun, 524/1129'da Meyyâfârikîn'de vefat etmiş, babasının mezarının yanına Sultan Kubbesi'ne defnedilmiştir. Hatun'un kardeşi Sultan Tuğrul Meyyâfârikîn'e gelmiş, Sultan Kubbesi'ni ziyaret edip kardeşinin mallarını teslim almıştır.²¹⁷

2.1.20. Gevher Nesibe Hatun

Sultan Melikşah'ın oğlu Sultan Sencer'in diğer kızıdır. Doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Sultan Sencer, kızı Mah-Melek Hatun'un erken yaşta ölümü sonucunda eşi Emir Sitti Hatun'un (ö. ?) onayıyla diğer kızı Gevher Nesibe Hatun'u (ö. 523/1128-1129) da

²¹¹ Azimî, *Azîmî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, 43; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/198; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 144.

²¹² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/470.

²¹³ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 38.

²¹⁴ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/198; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, 478.

²¹⁵ İbnü'l Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, çev. Ahmed Savran (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992), 39.

²¹⁶ İbnü'l Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, 38-39.

²¹⁷ İbnü'l Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, 45.

yeğeni Mahmud ile evlendirmiştir.²¹⁸ Bu evlilikle Sultan Sencer damadı Mahmud ile iyi ilişkilerini devam ettirmiş hatta Mahmud'un yaptığı işlere rahatça müdahalede bulunabilmiştir. Sultan, Mahmud'dan Veziri Şemsülmük Osman'ı (ö. ?) tutuklamasını istemiş Mahmud'da emri hemen yerine getirerek vezirini hapsedirmiştir.²¹⁹

Sultan Sencer, damadı Mahmud'dan Hille emiri Dübeys b. Sadaka'yı (ö. 529/1135) yakalamasını daha sonra da onu yanına alıp iyi davranmasını, topraklarını iade etmesini, Veziri Ebu'l Kasım Enesabadi'yi (ö. ?) serbest bırakmasını istemiştir. Serbest kalan Ebu'l Kasım, Sultan Sencer tarafından kızı Gevher Nesibe Hatun'a vezir olarak tayin edilmiştir.²²⁰ Gevher Nesibe Hatun, Dübeys b. Sadaka'nın durumuyla yakından ilgilenmiş onu eşi Mahmud'a karşı savunmuştur. 523/1128-1129 yılında Hamedan'da vefat etmiştir.²²¹

2.1.21. Melikşah'ın Kızı

Asıl adı bilinmeyen bu hatun, Karahanlı hükümdarı ile yaptığı evlilik dolayısıyla kaynaklarda geçmektedir. Selçuklu Sultanı Sencer, 495-496/1102 yılında Karahanlı hanedanından olan Muhammed b. Süleyman'ı (ö. 526/1132) Arslan Han unvanıyla Batı Karahanlı hükümdarı ilan etmiştir.²²² Bunun sonucunda da Melikşah'ın kızı ile Muhammed b. Süleyman evlendirilmiştir.²²³ Bu evliliğin tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Arslan Han 495-496/1102 yılında hükümdar olduktan sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Bu evlilikten Mahmud adında bir çocuk dünyaya gelmiştir.²²⁴ Araştırmamız boyunca hatunun evlilik öncesi ve sonrası hayatı ile ilgili kaynaklarda bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.22. Emire Hatun

Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in kızı olan Emire Hatun (ö. ?), Abbâsî Halifesi Müsterşid-Billâh (ö. 529/1135) ile 518/1124'de evlenmiştir.²²⁵ Halife, Bağdat Başkadısı Ebû Sad el-Harevi'yi (ö. ?) Sultan Sencer'e göndererek kızı Emire Hatun'u istemiş, Sultan'ın bu isteği kabul etmesi üzerine nikâh gerçekleştirilmiştir.²²⁶ Emire Hatun, İbnü'l-Enbârî'nin (ö. ?)

²¹⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/517; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/198; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 144.

²¹⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/486.

²²⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/515; Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, 49; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 40.

²²¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/517.

²²² Abdülkerim Özaydın, "Sencer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2009), XXXVI/507-511.

²²³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/159,187.

²²⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/523.

²²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/365; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 211.

²²⁶ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 211.

refakatinde Merv'den Bağdat'a getirilmiştir.²²⁷ Düğün ile ilgili kaynaklarda bilgi yer almamaktadır ancak Abbâsî hanedanına mensup diğer kişilerle yapılan evlilikler göz önünde bulundurulduğunda Emire Hatun'a da görkemli bir düğün yapılmış olmalıdır.

Halife Müsterşid-Billâh, Emire Hatun için Dicle Nehri'nin kıyısına muazzam bir köşk yaptırmıştır.²²⁸

Emire Hatun, Halife Müsterşid-Billâh ile onun ölümüne kadar on bir yıl evli kalmıştır. Bu evlilikten Ebû Cafer el-Mansur ve Ebû Bekir (ö. ?) adında iki oğlu olmuştur. Halife hayatta iken Ebû Cafer el-Mansur'u veliyet ilan etmiş ve halife ölünce er-Râşid-Billâh (ö. 532/1138) lakabıyla halife olmuştur.²²⁹

2.1.23. Zübeyde Hatun

Doğum tarihi bilinmeyen Zübeyde Hatun (ö. 532/1138) , Sultan Berkyaruk'un kızı, Melikşah b. Berkyaruk'un kız kardeşidir.²³⁰ Muhammed Tapar'ın oğlu Sultan Mesud (ö. 547/1152) ile evlenmiştir.²³¹ Evliliğin ne zaman gerçekleştiğine dair bilgi bulunmamakla birlikte babası Berkyaruk'un 25 yaşında öldüğü²³² dikkate alındığında Muhammed Tapar'ın iktidarının son yılları yapılmış olması muhtemeldir.

Zübeyde Hatun'un hayatı ile ilgili çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte onun devlet işlerinde ve Sultan üzerinde etkin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim hatundan korkan ve onunla iyi geçinmek isteyen Atabeg Kara Sungur (ö. ?), hatuna hediyeler vererek Sultan üzerindeki itibarını artırmak istemiştir.²³³

Zeki ve sözüne itibar edilen bir kadın olan Zübeyde Hatun Cemaziyelevvel 532/ Şubat 1138'de vefat etmiştir.²³⁴ Hatun'un çocuğu olup olmadığına dair bilgi yoktur. Ancak Sultan Mesud 529/1134'de Irak Selçuklu tahtına oturduğunda Melik Davud (ö. ?) ile evlendirdiği kızı Gevher Hatun'un annesinin Zübeyde hatun olması muhtemeldir.²³⁵

²²⁷ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 211.

²²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/364; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 211.

²²⁹ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 212.

²³⁰ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 61.

²³¹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 74; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/66; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 162.

²³² İbnü'l Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, VIII/502.

²³³ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 74; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 61; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 162.

²³⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/66.

²³⁵ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/218; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 42.

2.1.24. Seyyide Hatun

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ve Seferiye Hatun'un kızı, Muhammed Tapar'ın ve Sencer'in kız kardeşidir.²³⁶ Hatun, Abbâsî halifesi Müstazhir-Billâh (ö. 512/1118) ile 504/1111'de Bağdat'ta evlenmiştir.²³⁷ Hatun ile halifenin nikâhı 502/1109'da İsfahan'da Kadı Ebû'l Ula (ö. ?) tarafından kıyılmıştır.²³⁸ Müstazhir-Billâh bu evlilik gerçekleştiğinde 33 yaşındadır.²³⁹ Halife Müstazhir-Billâh, Seyyide Hatun'a (ö. 532-533/1138'den sonra) 100.000 dinar altın mehir vermiştir. Nikâhtan sonra İsfahan'da ziyafetler verilmiş, halkın üstüne altın ve gümüşler saçılmıştır.²⁴⁰ Seyyide Hatun, nikâhtan iki yıl sonra görkemli bir düğün alayı eşliğinde Bağdat'a gelmiştir. Hatun'un çeyizi yüz altmış iki deve ve yirmi yedi katırla taşınmıştır. Seyyide Hatun'un Bağdat'a gelişi nedeniyle şehir süslenmiş, benzeri görülmemiş şenlikler düzenlenmiş, evliliğin gerçekleşmesi için çaba sarf eden devlet adamlarına hil'at giydirilmiştir.²⁴¹

Halife Müstazhir-Billâh, Seyyide Hatun için hilafet sarayının içine ayrı bir köşk yaptırmış ve burada yaşamaya başlamıştır.²⁴² Seyyide hatun bu evlilikten yaklaşık bir yıl sonra 505/1111'de bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. Bunun için günlerce süren şenlikler ve gösteriler yapılmış, baş vezir sarayın Firdevs kapısına oturup halife adına doğum tebriklerini kabul etmiştir.²⁴³

Seyyide Hatun, kocası Müstazhir-Billâh'ın 512/1118'de ölümünden sonra ailesinin yanına dönmüş ve ailesi ile birlikte yaklaşık 20 yıl yaşamıştır. Ardından Kirman Selçuklu Sultanı Arslan Şah (ö. 572/1177) ile 18 Safer 533/Ekim 1138'de ikinci evliliğini yapmıştır.²⁴⁴ Seyyide Hatun'un ilk eşi halife Müstazhir-Billâh ile 504/1111'de evlendiği dikkate alındığında ikinci evliliğini yaptığında kırklı yaşlarında olmalıdır. O dönemdeki kadınlar için

²³⁶ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 199.

²³⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/376; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/327; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 57; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 42; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 202; Abdülkerim Özaydın, "Müstazhir-Billah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2006, XXXII/127-128.

²³⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, 376; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/327.

²³⁹ Solmaz - Kapar, "Selçuklu Hanedanlığında Evlilikler ve Evlilik Yaşları Üzerine Bir Değerlendirme", 380.

²⁴⁰ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 57; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, 376; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/327; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 42.

²⁴¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/387; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/330; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 57; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 202.

²⁴² Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 203.

²⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/332; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 204.

²⁴⁴ Merçil, *Kirman Selçukluları*, 61; Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)* (Konya, 2001), 186.

kırkly yaşlarda evlilik çok nadir rastlanan bir durum olmakla birlikte siyaseten yapılmıştır.²⁴⁵ Seyyide Hatun'un 532-533/1138'de kırkly yaşlarda olduğu dikkate alındığında 482-483/1090'ly yıllarda doğmuş olması muhtemeldir. Seyyide Hatun, ikinci evliliğinden kısa bir süre sonra vefat etmiştir.²⁴⁶ Ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen Seyyide Hatun'un el-Müsterşid zamanına kadar yaşadığı tahmin edilmektedir.²⁴⁷

Seyyide Hatun; âlimlere ihsanda bulunan, önemli hayır faaliyetleri yapan, iyilik ve fazilet abidesi bir kadın olarak yaşamıştır. Çok sayıda ribatlar ve imaretler yaptırmış malını mülkünü bu hayır kurumlarına vakfetmiştir. Dönemin önemli âlimlerinden olan Ali b. El-Hüseyn'e (ö. ?) sahip çıkmış, onun adına ribat yaptırıp giderleri için birçok mal vakfetmiştir.²⁴⁸

2.1.25. Sitâre Hatun

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kızı, Muhammed Tapar ve Sencer'in kız kardeşidir.²⁴⁹ Kaynaklarda yaptığı evlilik dolayısıyla adı geçmektedir. Sitare Hatun (ö. ?), Feramuz b. Kakuye ed-Deylemi ve Arslan Hatun'un oğlu olan Gerşasb (ö. 535-536/1141) ile evlenmiştir.²⁵⁰ Bu evliliğin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Gerşasb, babası Feramuz'un ölümünün ardından Kakuyilerin başına geçmiş, Muhammed Tapar ile iyi ilişkiler kurarak onunla birlikte hareket etmiştir.²⁵¹ Bu evliliğin kurulan bu iyi ilişkiler neticesinde yapılmış olması muhtemeldir. Hatunun evliliği ve hayatı hakkında başka bir bilgiye rastlanmamaktadır.

2.1.26. Ayşe Hatun

Türk asıllı olan Ayşe Hatun, ilk Türk denizcisi unvanına sahip Çaka Bey'in (ö. 488/1095 [?]) kızıdır. Hatunun hayatına dair ilk bilgilere onun Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ile yaptığı evlilik ile rastlanmaktadır.²⁵² Yapılan bu evlilik ile Çaka Bey ve Kılıçarslan Bizans'a karşı birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bu durum Bizans'ı rahatsız etmiş ve Bizans, Kılıçarslan'a mektup yazarak aralarının bozulup Kılıçarslan'ın Çaka Bey'i öldürmesini sağlamıştır.²⁵³

Sultan I. Kılıçarslan 490-491/1097 yılında ailesini ve hazinesini başkent İznik'te bırakarak Malatya seferine çıkmış, bu durumu fırsat bilen haçlılar İznik'i kuşatmıştır. Bizans

²⁴⁵ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 44.

²⁴⁶ Kayhan, *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, 186.

²⁴⁷ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 205.

²⁴⁸ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 204.

²⁴⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/437.

²⁵⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/437.

²⁵¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/437.

²⁵² Işın Demirkent, "Kılıçarslan I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2022), XXV/396-398.

²⁵³ Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1996), 269-270.

İmparatoru Aleksios Komneus (ö. 511-512/1118) haçlılardan önce İznik'i ve içinde Ayşe Hatun'un da bulunduğu sultanın ailesini ele geçirmiştir.²⁵⁴

500-501/1107 yılında Musul Valisi Çökürmüş'ün (ö. 500/1107) çağrısı üzerine Sultan I. Kılıçarslan yerine oğlu Mesud'u (ö. 550/1155) bırakarak Ayşe Hatun ve çocuklarını da alarak Musul'a gitmiştir.²⁵⁵ Musul'u ele geçiren Sultan Kılıçarslan, Emir Çavlı (ö. 640-641/1243 [?]) ile mücadele ederken Habur nehrinde boğularak ölmüştür. Bunu üzerine sultanın oğlu Melikşah'ı (ö. 511/1117) esir alan Emir Çavlı, Emir Bozmuş'tan (ö. ?) sultanın eşi Ayşe hatunu ve oğlu Tuğrul'u Malatya'ya götürmesini istemiştir.²⁵⁶

Ayşe Hatun, Malatya'ya gelince beyleri toplayarak oğlu Tuğrul'u hükümdar ilan ettirmiş ve oğlu küçük olduğu için yönetimi kendi eline almıştır. Bir süre sonra Emir Bozmuş ile fikir ayrılığı yaşayan Hatun, genç bir emir olan İl-Arslan (ö. ?) ile anlaşarak Emir Bozmuş'ı öldürtüp İl-Arslan ile evlenmiştir.²⁵⁷ Tuğrul Arslan'a atabeg tayin edilen İl-Arslan yönetimi eline alarak halktan kendi çıkarı için zorla altın toplamış ve halkı zor durumda bırakmıştır. Bunun üzerine Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan, İl-Arslan'ı altınlarla kaçırmaya çalışırken yakalayıp hapsedirmişlerdir. Halka da öldürüldüğünü söyleyip bir yıl sonra İl-Arslan'ı Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a teslim etmişlerdir.²⁵⁸

Ayşe Hatun, oğlu Tuğrul Arslan'ın hâkimiyetinin devamını sağlamak için Artuklu hükümdarı Belek b. Behram'a (ö. 518/1124) himaye talebinde bulunup onunla evlenmek istemiştir. Belek bu teklifi kabul ederek Malatya'ya gelmiş, Tuğrul Arslan'ın atabegliğini üstlenip yönetimi ele almıştır.²⁵⁹ Çeşitli fetihlerle sınırları genişletmeye çalışan Belek, 1124 yılında Menbiç kuşatmasında vefat etmiştir.²⁶⁰ Tuğrul Arslan'ın en önemli destekçisini kaybetmesi düşmanlarını harekete geçirmiştir. İlk olarak Dânişmendliler harekete geçmiş ve Malatya'yı kuşatma altına almışlardır. Altı ay kuşatma altında kalan Malatya'da büyük bir kıtlık baş göstermiş ve bununla mücadele edemeyeceklerini anlayan Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan haçlılardan yardım istemişler ancak haçlılar Halep kuşatmasıyla ilgilendikleri için Tuğrul Arslan'ın bu yardımına cevap vermemişlerdir. Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun, gizlice kaçıp Minşar kalesine sığınmışlardır. Bunun üzerine Dânişmendliler

²⁵⁴ Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, 328.

²⁵⁵ Demirkent, "Kılıçarslan I", XXV/396-398.

²⁵⁶ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/347.

²⁵⁷ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/349; Sebahattin Çelik, "Malatya Melikesi Ayşe Hatun İle Belek Gazi'nin İzdivacı", *İnönü Üniversitesi Yayınları*: 78, (01 Ocak 2020), 280-297.

²⁵⁸ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/349; Tülay Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 6 (26 Eylül 2018), 42.

²⁵⁹ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/351.

²⁶⁰ *Urfalı Mateos Vakayı-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 277-278.

Malatya'ya hâkim olmuşlardır.²⁶¹ Malatya'yı kaybettikten sonra Ayşe Hatun, Artuklular'a sığınmış ve Artuklu Emiri Rüknu'ddevle Davud (ö. 538-539/1144) ile evlenmiştir.²⁶²

Ayşe Hatun'un Tuğrul Arslan ve Seyyide (ö. ?) adında bilinen iki çocuğu bulunmaktadır.²⁶³ Hayatı hakkındaki bilgiler dikkate alındığında onun ne kadar hırslı, mücadeleci ve devlet yönetiminde etkili bir hatun olduğu söylenebilir.

2.1.27. Fatıma Hatun

Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın kızı Sultan Mesud'un kız kardeşidir. Hatun, Abbâsî Halifesi Muktefî-Liemrillâh (ö. 555/1160) ile evlenmiştir.²⁶⁴ Fatıma Hatun'un (ö. 542/1147) nikâhı Bağdat'taki Selçuklu sarayında üst düzey yetkililerin huzurunda 531/1137 yılında gerçekleşmiştir. Nikâhta halifenin vekili Vezir Şerefüd-Devle Ali b.Tırâd ez-Zeynebi (ö. 491/1098) , Selçuklu şahidi ise Vezir el-Kemal Dergüzini (ö. ?) olmuştur. Halife Muktefî-Liemrillâh, Fatıma Hatun için 100.000 dinar altın mehir vermiştir.²⁶⁵ Nikâhtan sonra büyük bir merasim düzenlenip ziyafetler verilmiş, halkın üzerine altın, gümüş ve inciler saçılmıştır.²⁶⁶

Fatıma Hatun ve Halife Muktefî-Liemrillâh'ın düğünü bir takım siyasi ve sosyal gelişmelerden dolayı nikâhtan üç yıl sonra 534/1140 yılında gerçekleşebilmiştir.²⁶⁷

Hatun, amcası Sultan Mesud ile birlikte Bağdat'a gelmiştir. Düğün başladığında şehre giren yollar, kapılar kapatılmış her yer ışıklarla süslenmiştir. Fatıma Hatun, Selçuklu sarayından hilafet sarayına gösterişli bir gelinlikle devlet adamları ve sultanın iki eşinin refakatinde som altından yapılmış bir beşikle beraber götürülmüştür.²⁶⁸

Fatıma Hatun'un halife ile evliliği yaklaşık sekiz yıl sürmüştür. Bu evlilikten ne kadar çocuk sahibi olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Seyyide Hatun binti Muktefî (ö. ?) adında bir kızı olduğu rivayet edilmektedir.²⁶⁹

²⁶¹ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/359; *Urfalı Mateos Vakayı-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 282.

²⁶² Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/362; İbnü'l Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, 45.

²⁶³ Metin, "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", 41.

²⁶⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/51; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 219.

²⁶⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/51; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 219.

²⁶⁶ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 219.

²⁶⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/76; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 220.

²⁶⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/76; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 220.

²⁶⁹ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 221.

Fatıma Hatun, son derece dirayetli, kültürlü, okuma yazmaya düşkün, azim ve irade sahibi bir kadın olarak tarihe geçmiştir.²⁷⁰ Kendisini ibadet ve zühde adayan bu faziletli hatun pek fazla yaşayamamıştır. Evlendikten yedi yıl sonra 542/1147 yılında bir hastalık sebebiyle genç yaşta vefat etmiştir.²⁷¹ Evlendiğinde on altı on yedi yaşlarında olduğu düşünüldüğünde öldüğü zaman yirmili yaşlarında olmalıdır. Cenaze namazı Bağdat başkadısı tarafından kıldırıldıktan sonra cenazesi hilafet mensuplarının gömüldüğü er-Rusâfe mezarlığına defnedilmiştir.²⁷²

2.1.28. Kavurd'un Torunu

Doğum tarihi ve asıl adı bilinmeyen bu hatun ile ilgili kaynaklarda çok az bilgi yer almaktadır. Kirman Selçuklularından Kavurd'un torunu olduğu ve Irak Selçuklu Sultanı Mesud ile Bağdat'ta 532/1138 yılında evlendiği, düğün için eğlenceler düzenlendiği rivayet edilmektedir.²⁷³ Hatun'un erkek kardeşinin de yanında bulunduğu, Sultan Mesud üzerinde nüfuzunu artırarak devlet işlerinin yönetilmesinde söz sahibi olduğu ve Sultanın iyi niyetini kötüye kullandığı için idam ettirildiği aktarılmaktadır.²⁷⁴

Çok güzel olan bu hatunun Sultan Mesud'dan bir erkek çocuk dünyaya getirdiği, çocuk için Bağdat'ta tören ve eğlenceler düzenlendiği ama çocuğun kısa bir süre sonra öldüğü de rivayet edilmiştir.²⁷⁵

2.1.29. Hatun-u Kirmâniyye

Mensup olduğu Kirman Selçuklularından dolayı Hatun-u Kirmâniyye (ö. ?) olarak anılan hatunun gerçek adı bilinmemektedir. Kirman Selçuklu hükümdarı Tuğrulşah'ın (ö. 563-564/1168) kızı olan Hatun, Irak Selçuklu Sultanı Muhammed (ö. 554/1159) ile evlenmiştir.²⁷⁶ Sultan Muhammed'in eşi Gevher Hatun'un vefat ettiği yılda Kirman hükümdarı Sultan Muhammed'e bir elçi ve birçok hediye göndermiş, Sultan Muhammed de elçiyle beraber Kirman Selçuklu hükümdarının kızını istemeleri ve getirmeleri için

²⁷⁰ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 221.

²⁷¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/114; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 222.

²⁷² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/114; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 222.

²⁷³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/66; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 43. İbn Esîr bu hatunu Kavurd'un kızı olarak belirtmiştir. Ancak Kavurd'un 465'te öldüğü dikkate alınırsa bu hatun Kavurd'un torunu olmalıdır.

²⁷⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/91-92.

²⁷⁵ Kayhan, *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, 190.

²⁷⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/208; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/259.

Şihabeddin Miskal-büzürg (ö. ?) ile İmameddin Şeybani'yi (ö. ?) göndermiştir.²⁷⁷ 554/1159 yılında Hamedan'da gerçekleşen bu evlilik için köşkler kurulmuş, çalgılar hazırlanmıştır. Bu sıra da Sultan Muhammed çok hasta olduğu için Hatun-u Kirmâniyye'yi karşılamaya çıkamamıştır. Yaklaşık beş ay süren bu evlilik Sultan Muhammed'in 554/1159 yılının Zilkade ayında vefat etmesiyle son bulmuştur.²⁷⁸

Hatun-u Kirmâniyye, eşi Sultan Muhammed öldükten sonra 555/1160 yılında Irak Selçuklu Sultanı Süleyman'dan sonra tahta geçen yeğeni Arslanşah ile evlenmiştir.²⁷⁹

2.1.30. Selçuka Hatun

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud'un (ö. 550/1155) kızıdır. Selçuka Hatun (ö. ?), Atabeg İmadeddin Zengi'nin oğlu Nureddin Mahmud (ö. 569/1174) ile evlenmiştir.²⁸⁰ Sultan I. Mesud (ö. 550/1155), kızı Selçuka Hatuna'a çeyiz olarak Tel Başer'i vermiştir.²⁸¹ Nureddin Mahmud, Sultan I. Mesud ile kurduğu akrabalık bağından büyük fayda görmüştür. Nureddin Mahmud, eşi Selçuka Hatun'u Tel Başer'de bırakıp Haçlılara karşı mücadeleye girmiş, Sultan I. Mesud da ona büyük bir askerî destek sağlayarak damadının bu mücadeleden başarıyla çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.²⁸²

Selçuka Hatun, hayır hasenat işleriyle ilgili, hac yolu boyunca yaptırdığı hayırlarla tanınan bir hatundur.²⁸³

2.1.31. Selçuk Hatun

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın kızı, sultan I.Gıyâseddin Keyhüsrev'in (ö. 607/1211) kız kardeşidir.²⁸⁴ Bazı kaynaklarda adı Selçuke,²⁸⁵ Halataita²⁸⁶ olarak geçmektedir. Selçuk Hatun ile ilgili kaynaklarda rastlanılan ilk bilgi onun Artuklu Emiri Nuru'd-Din Mehmet (ö. ?) ile yaptığı evliliğidir. Hatun bu evlilikte çeşitli eziyetlerle karşılaşmış eşi tarafından hor ve hakir görülmüştür.²⁸⁷ Yaşadığı zorluklara dayanamayan hatun, Sultan II.

²⁷⁷ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/259; Engin Ayan, "Irak Selçuklu Sultanlarının Evlilikleri", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 1 (2008), 158.

²⁷⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/208; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/259.

²⁷⁹ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/273.

²⁸⁰ İbn Cübeyr, *Rihle*, 185; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/388; Ahmed b. Lütfullah Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II*, çev. Ali Öngül (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017), 25.

²⁸¹ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 33.

²⁸² Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/388; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II*, 25.

²⁸³ Akram Hosseini - Nazanin Zavar, "Empire Builders: Tracing the Urban Footprints of Seljuk Women from Khorasan to Anatolia", *Journal of Faculty of Architecture*, (2024), 640.

²⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, XII/26.

²⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, XII/26.

²⁸⁶ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/519.

²⁸⁷ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/426.

Kılıçarslan'ın yanına dönmüştür. Bunun üzerine II. Kılıçarslan, Nuru'd-Din'in üzerine harekete geçmiş, Nuru'd-Din de Eyyübi Devleti'nin kurucusu Selahaddin Eyyubi'ye (ö. 589/1193) sığınmıştır.²⁸⁸ Selahaddin Eyyübi, Sultan II. Kılıçarslan ile Nuru'd-Din'i barıştırmış, Selçuklu sultanına olan saygısını göstermek adına Amid şehrinin gelirlerini ve şehrin anahtarını Selçuk Hatun'a vermiştir.²⁸⁹ Bu olaylardan sonra Selçuk Hatun, Musul Emiri İzzu'd-Din'in (ö. 588-599/1193) annesi ve İsfahan Emiri Tokuş'un (ö. ?) kızı ile birlikte hac yolculuğuna çıkmıştır. Bağdat'a varıp halifenin belirlediği hac emirinin kafilesine katılmışlardır.²⁹⁰

Selçuk Hatun hac yolculuğu için Bağdat'a uğradığı sırada Halife Nâsır-Lidînillâh (ö. 622/1225) hatunun güzelliğinden etkilenip ona evlilik teklifi etmiştir. Ancak hatun bu sırada Nuru'd-Din ile evli olduğu için bu teklifi reddetmiştir. Halife, hatunun Suriye üzerinden geri dönüşünü engellemek için arkasından bir müfreze göndermiş ve onu Bağdat'a getirtmiştir. Hatun Bağdat'a gelince kocasının ölüm haberini almıştır. Bunun üzerine halife, hatun ile evlenmek için harekete geçmiştir.²⁹¹

Halife Nâsır-Lidînillâh, Selçuk Hatun'u istemek ve nikâhın kıyılması için Bağdat başkadısında bulunduğu bir heyeti Sultan II. Kılıçarslan'a göndermiştir. Selçuklu sultanı, altın, gümüş, kıymetli taşlar, takılar, giysiler taşıyan katır ve develeri düğün alayı ile birlikte Bağdat'a göndermiştir. Halife ve Selçuk Hatun 581/1185 yılında gösterişli bir düğün ile evlenmiştir.²⁹² Halife, Selçuk Hatun için gösterişli bir saray inşa ettirmiştir. Bu sarayın yapımında 200 mimar ve 2000 işçi çalışmıştır.²⁹³ Selçuk Hatun'un bu evlilikten Ebû'l-Hasan (ö. ?) ve Ebû Nasr Muhammed adında iki oğlu olmuştur. Ebû'l-Hasan genç yaşta vefat etmiş, Ebû Nasr Muhammed ez-Zâhir-Biemrillâh (ö. 623/1226) lakabıyla hilafet tahtına oturmuştur.²⁹⁴

Selçuk Hatun, halife ile evlendikten üç yıl sonra yaklaşık otuz yaşlarında iken vefat etmiştir (584/1188).²⁹⁵ Halife, hatunun ölümüne çok üzülmüş ve günlerce yas tutmuştur.²⁹⁶

²⁸⁸ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/426; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 249; Yusuf Budak, "Bir Selçuklu Hâtonunun Biyografisi: Selçuk Hâton", *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal* 45 (15 Kasım 2022), 58.

²⁸⁹ İbn Cübeyr, *Rihle*, 185.

²⁹⁰ İbn Cübeyr, *Rihle*, 184; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 254.

²⁹¹ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/519.

²⁹² İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, XII/26.

²⁹³ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/519.

²⁹⁴ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/320.

²⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 26.

²⁹⁶ Carole Hillenbrand, *The Medieval Turks : Collected Essays* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021), 189.

Hatun için yaptırdığı sarayın yıkılmasını emretmiş, hatunun cenazesini sarayın harabelerine defnettirmiştir.²⁹⁷ İbnü's-Sâî Kadınlar Risalesi adlı eserinde Selçuk Hatun'un evine hiç dokunulmadan bırakıldığını, hatun için bir türbe yaptırılıp oraya defnedildiğini ve türbeeye de bir kütüphane vakfedildiğini aktarmaktadır.²⁹⁸ Halife, hatun adına Remle mevkiinde Ribâtü'l-Hılatiyye adıyla meşhur olan imaret binaları inşa ettirmiştir.²⁹⁹

Selçuk Hatun, son derece dindar, ibadet ve taate düşkün, hayır ve hasenat sahibi, Allah rızası için sadakalar dağıtan, hak dostlarına saygılı bir şahsiyet olarak tarihte yeri almıştır.³⁰⁰

2.1.32. İnanç Hatun

Selçuklu ailesine mensup olan hatunlardan biri de İnanç Hatun (ö. 588/1192'den sonra)'dur. Irak Selçuklu Devleti'nin son dönemlerine damga vuran Hatun, Rey hâkimi Hüsameddin İnanç Sungur Bey'in (ö. 563/1168'den sonra) kızıdır.³⁰¹ Hatun, atabeg Şemseddin İldeniz'in (ö. 571/1175) oğlu Cihan Pehlivan (ö. 582/1186) ile evlendirilmiş ve babasının adına nisbeten İnanç Hatun olarak anılmıştır.³⁰² İnanç Hatun'un Cihan Pehlivan ile olan bu evliliğinden Kutluğ İnanç Mahmud (ö. 564-565/1169) ve Emir-i Emiran Ömer (ö. ?) adında iki çocuğu olmuştur.³⁰³

Atabeg Şemseddin İldeniz'in vefatından sonra oğlu Cihan Pehlivan Sultan Arslanşah'tan (ö. 572/1177) sonra yerine geçen sultan II. Tuğrul'un (ö. 590/1194) atabegi olmuştur. Dört oğlu bulunan atabeg Cihan Pehlivan, oğullarının önemli görevlere gelmesini sağlamıştır. İnanç hatun'dan olan oğulları Kutluğ İnanç Mahmud ve Emir-i Emiran Ömer'e Rey, İsfahan ve Irak'ın bir bölümünün idaresini vermiştir.³⁰⁴

Cihan Pehlivan 582/1186 yılında vefat etmiş, ölmeden önce de oğullarına amcaları Kızılarşan'a (ö. 587/1191) itaat etmeleri hususunda vasiyet etmiştir. Ancak İnanç Hatun oğullarını Kızılarşan'ın yerine getirme ve sultan II. Tuğrul'un atabegi yapmak amacı ile bu vasiyeti görmezden gelmiştir. Sultan II. Tuğrul çevresindeki emirlerinde baskısıyla Kızılarşan'ı atabeg tayin etmiştir.³⁰⁵

²⁹⁷ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/520.

²⁹⁸ İbnü's-Sâî, *Kadın Risâleleri*, 142-143.

²⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, 26.

³⁰⁰ İbn Cübeyr, *Rihle*, 191.

³⁰¹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 103; Faruk Sümer, "Arslanşah b. Tuğrul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), III/404-406.

³⁰² Sümer, "Arslanşah b. Tuğrul", III/404-406; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 264-265.

³⁰³ Sümer, "Arslanşah b. Tuğrul", III/404-406.

³⁰⁴ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 121; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 124.

³⁰⁵ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/312-313; Pınar Kaya Tan, "Selçuklu Tarihinde Kadın İhtirasına Bir Örnek: İnanç Hatun Ve Evlilikleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 9 (2018), 209-210.

İnanç Hatun, Cihan Pehlivan'ın emirleri Cemâleddin Ay-aba (ö. ?) ve Seyfettin Rus'u (ö. ?) kendi tarafına çekmek için mektuplar yazmış, atabeg Kızıarslan'ı yerinden etmek için harekete geçmiştir. Atabeg Kızıarslan, durumdan haberdar olunca Sultan II. Tuğrul'u da yanına alarak Rey'e emirlerin peşine gitmiştir.³⁰⁶ Kızıarslan'a üstünlük sağlayamayacağını anlayan emirler Cemâleddin Ay-aba ve Seyfettin Rus geri çekilmişler, bu sırada İnanç Hatun'da oğulları ile birlikte Rey'de Kızıarslan'ı karşılamıştır. Emirler Cemâleddin Ay-aba ve Seyfettin Rus, gizlice Sultan II. Tuğrul ile iş birliği yapmışlar ve sultan, Kızıarslan'ın yanından emirlerin yanına kaçmıştır.³⁰⁷ Böylece atabeg Kızıarslan ile Sultan II. Tuğrul arasındaki mücadelenin fitili ateşlenmiştir.

Sultan II. Tuğrul'a karşı giderek güçlenen Kızıarslan, önce yeğeni Kutluğ İnanç Mahmud ile arasını düzeltmiş sonrada İnanç Hatun ile evlenmiştir.³⁰⁸ Çok geçmeden Sultan II. Tuğrul'u hapse attırıp kendisi yönetimi ele alarak tahta oturmuştur.³⁰⁹ Ancak Kızıarslan, İnanç Hatun'a karşı ilgisiz ve muhabbetsiz davranmış, genç kölelerle ve sarhoş bir şekilde yaşamayı adet edinmiştir.³¹⁰ Bu durumdan rahatsız olan İnanç Hatun ve emirler birleşip anlaşmışlar ve Kızıarslan sarhoş bir halde çadırında uyurken öldürülmüştür.³¹¹

Sultan II. Tuğrul hapsedildiği kaleden 588/1192 yılında kumandanların yardımıyla kurtulmuş ve yeniden tahta oturmuştur.³¹² Sultan II. Tuğrul tahta çıktıktan sonra İnanç Hatun, sultana kendisi ile evlenmek istediğine dair bir mektup yazmış, sultan da hatunun bu teklifini kabul etmiştir. Sultan, emirlerinden İzzeddin Ferec Hadim'i (ö. ?) İnanç Hatun'a göndermiş, Emir İzzeddin çeyiz hazırlıkları tamamlanana kadar hatunun yanında kalmış ve hatun ile birlikte Hamedan'a yol almıştır.³¹³ Hamedan'a gelince saygı ve hürmet ile karşılanan İnanç Hatun'un, sonraki gün Sultan II. Tuğrul ile evliliği gerçekleşmiştir (588/1192).³¹⁴ İnanç Hatun bu evlilikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Onun eceli ile öldüğünü³¹⁵ aktaran kaynakların yanı sıra Sultan II. Tuğrul tarafından öldürüldüğünü³¹⁶ aktaran kaynaklar da bulunmaktadır.

³⁰⁶ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 122; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 125.

³⁰⁷ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 122-123; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/314-315.

³⁰⁸ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 124; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 128; Faruk Sümer, "Kızıarslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2022), XXV/544.

³⁰⁹ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/333; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 130; Sümer, "Kızıarslan", XXV/544.

³¹⁰ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 127.

³¹¹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 127; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/333.

³¹² Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 128; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/334-335.

³¹³ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 129; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/337; Ayan, "Irak Selçuklu Sultanlarının Evlilikleri", 162.

³¹⁴ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 129; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/137; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 132.

³¹⁵ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 129.

³¹⁶ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/337; Hillenbrand, *The Medieval Turks*, 195.

Hatunun hayatına dair bilgilere baktığımızda onun hırslı, mücadeleci, oğulları söz konusu olduğunda ne kadar fedakâr bir anne olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.33. *Gevher Nesibe Hatun*

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın kızı, sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi olduğu bilinen hatunun hayatı ile ilgili rivayetler ışığındaki bilgiler sınırlıdır. 560-561/1165 yılında doğduğu tahmin edilen Gevher Nesibe Hatun, Selçuklu Süvari Birliği Komutanı'na âşık olmuştur. Ancak ağabeyi I. Gıyaseddin Keyhüsrev, bu duruma karşı çıkarak komutanı savaşa göndermiştir. Savaştan komutanın şehid haberi gelince Gevher Nesibe Hatun, yemeden içmeden kesilip yatağa düşmüş ve ince hastalık olarak bilinen vereme (tüberküloz) yakalanmıştır. Bu duruma çok üzülen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ölüm döşeğindeki kardeşi Gevher Nesibe Hatun'un yanına gelerek özür dilemiş ve son isteğini sormuştur. Gevher Nesibe Hatun'da kendi servetiyle dertlilere şifa verilen, devası olmayan dertlere şifa aranan bir darüşşifa yapılmasını istemiştir.³¹⁷ Gevher Nesibe Hatun 39 yaşında vefat etmiştir.³¹⁸ Ağabey'i I.Gıyaseddin Keyhüsrev kardeşinin vasiyetini yerine getirmiş ve 600-601/1204 yılında Kayseri'de bir bir darüşşifa yapımını başlatmıştır. İki yılın sonunda tamamlanan Gevher Nesibe Hatun Tıp Medresesi ve Darüşşifası 602-603/1206 yılında hizmete açılmıştır.³¹⁹ Vasiyet üzerine yaptırılan bu külliye darüşşifa, medrese ve türbeden oluşmaktadır.³²⁰

Resim 1: Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası ve Tıp Medresesi/ Kayseri

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/gevher-nesibe-darussifasi-ve-tip-medresesi>)

³¹⁷ Mustafa Hayırlıdağ, “Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası”, *Kültür Araştırmaları Dergisi* 10 (10 Eylül 2021), 223; Ahmed Hulusi Köker, “Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası ve Tıp Medresesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), XIV/39.

³¹⁸ Munis Dünder vd., “Anadolu'daki Tıbbın Doğuşu, Dünyadaki İlk Tıp Okulu Olarak: Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası”, *Bilimname* 2019/39 (23 Aralık 2019), 88.

³¹⁹ Dünder vd., “Anadolu'daki Tıbbın Doğuşu, Dünyadaki İlk Tıp Okulu Olarak”, 88.

³²⁰ Doğan, “Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi”, 199.

2.1.34. Selçuka Hatun

Erzincan hâkimi Melik Fahreddin Behramşah b. Davud'un (ö. 622/1225) kızı, Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un (ö. 616/1220) eşidir.³²¹ Sultan İzzeddin Keykavus evlenmek istediğini devlet büyüklerine arz etmiş, onlarda Fahreddin Behramşah'ın kızını iffet ve soy bakımından uygun gördüklerini bildirmişlerdir. Bu fikri beğenen sultan, Fahreddin Behramşah'a çeşitli hediyelerle bir elçi göndermiştir. Elçiyi sevinçle karşılayan Behramşah, sultanın bu isteğini iftihar ve itibar sebebi olarak görüp memnuniyetle kabul etmiştir.³²² Çeyiz hazırlıkları için üç ay süre istemiş ve hemen hazırlıklara başlamıştır. Kıymetli ziynet eşyalarından, altın ve gümüş kaplardan, paha biçilmez elbislerden, altın nallı atlardan erkek-kadın kölelerden oluşan görkemli bir çeyiz hazırlanmış ve Kadı Şerafeddin (ö. ?) hazırlıkların tamamlandığını haber vermek için birçok hediye ile birlikte sultana gönderilmiştir.³²³

Selçuka Hatun ile I. İzzeddin Keykavus'un nikâhını İmam Kadı Humam Sadreddin Lehaveri (ö. ?) kıymıştır. Sultan hatun için yarısı peşin yarısı sonradan ödenmek üzere 100.000 kırmızı altın dinar başlık vermeyi kabul etmiştir. Sultan halka açık ziyafet verip altın ve mücevherler saçmıştır.³²⁴

613/1216-1217 yılında gerçekleşen bu görkemli düğünden sonra Sultan I. İzzeddin Keykavus hatunla birlikte Konya'da kalmıştır.³²⁵

Hatun'un hayatına dair ulaşabildiğimiz başka bir bilgi bulunmamaktadır.

2.1.35. Melike Fülâne Hatun

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın kızı olduğu bilinen Melike Fülâne Hatun'a (ö. ?) dair rastlanılan tek bilgi onun Erzincan Meliki Fahreddin Bahremşah ile yaptığı evliliğidir.³²⁶

2.1.36. Melike Adile Hatun

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad'ın amcası Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrul Şah'ın (ö. 622/12225) kızı³²⁷, Rukneddin Cehâşâh'ın (ö. 627-628/1230)

³²¹ İbn Bibi, *el-Evâmirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, I/193; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II*, 52; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, çev. Abdullah Bakır (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 2017), 236.

³²² İbn Bibi, *el-Evâmirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, I/193.

³²³ İbn Bibi, *el-Evâmirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, I/194.

³²⁴ İbn Bibi, *el-Evâmirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, I/196.

³²⁵ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II*, 52.

³²⁶ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/450; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 247.

³²⁷ Peacock - Yıldız, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, 122.

kız kardeşidir³²⁸. Alaeddin Keykubad, el-Melikü'l-Eşref (ö. 635/1237) ile birlikte Erzurum'u kuşatmış, emirleri öldürmemek ve halka zarar vermemek şartıyla şehri teslim almıştır. 1230 Yassı Çemen savaşından sonra gerçekleştirilen bu zaferden sonra Sultan Alaeddin Keykubad, Melike Adile Hatun (ö. ?) ile evlenmiştir. Hatun bu evlilikten bir süre sonra sultandan esir olan kardeşi Cehâñşâh'ın serbest kalmasını istemiştir. Ancak bu istek onun ve kardeşinin ölümüne sebep olmuştur.³²⁹

Isparta Uluborlu da Melike Adile Hatun'un, Alaeddin Keykubad zamanında yaptırdığı Alaeddin Camisi'nde yer alan 628/1231 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Hatun bu kitabe de 'İsmetü'd-dünyâ ve'd-dîn' olarak anılmaktadır.³³⁰ Hatun'un bu camiyi kendi mal varlığı ile yaptırdığı kitabesinde açıkça belirtilmiştir.³³¹ Kitabe de hatun, Alaeddin Keykubad'ın hanımı olarak geçmekte ve adil, âlim bir kişi olarak vassfedilmektedir. Melike Adile Hatun'un bundan başka bilinen iki vakfiyesi daha bulunmaktadır. Beyşehir'in güneyinde Derebucak Kervansarayı ve Antalya Burdur yolunda Kırkgöz Han Kervansarayı'dır.³³²

Resim 2: Uluborlu Alaeddin Camii / Isparta

(<http://www.uluborlu.gov.tr/alaaddincamii>)

³²⁸ Peacock - Yıldız, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, 128.

³²⁹ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/528-529.

³³⁰ Peacock - Yıldız, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, 122; Abdullah Bakır, "Ortaçağda Bir Türkiye Selçuklu Kenti Uluborlu", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2013/30 (01 Temmuz 2013), 62.

³³¹ J. M. Rogers, "Waqf and Patronage in Seljuk Anatolia: The Epigraphic Evidence", *Anatolian Studies* 26 (1976), 74.

³³² Peacock - Yıldız, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, 122-126.

2.1.37. Tuğrul Şah'ın Kızı

Asıl adı tespit edilemeyen bu hatun, Irak Selçuklu Sultanı Tuğrul Şah'ın (ö. 528-529/1134) kızı, Azerbaycan Emiri Özbek b. Pehlivan'ın (ö.) eşidir. Hatunun, Azerbaycan emiri ile evli iken İldenizliler'in devlet yönetiminde aktif bir rol oynadığı bilinmektedir.³³³ Azerbaycan emirinden ayrılan hatun, Harizmşah hükümdarı Celaleddin Harizmşah'a (ö. 629/1231) kendisi ile evlenmek istediğini iletmış, Celaleddin Harizmşah bu teklifi kabul edince evlilik gerçekleşmiştir. Bu evlilik dolayısıyla hatun halka birçok para dağıtmış, Celaleddin Harizmşah'da karısına Hoy, Selmas, Vrupya'nın mukataasını vermiştir.³³⁴

Celaleddin Harizmşah, bu hatunla evlendikten sonra ona gereken özeni göstermeyip onu ihmal etmiştir. Celaleddin Harizmşah'ın veziri Şemsülmülk (ö. 628-629/1231'den sonra), hatuna ait yerlerin aidatının her ay kendisine gönderilmesini istemiş ancak hatun bu durumu kabul etmeyip Tala kalesine çekilmiştir. Bunun üzerine Şemsülmülk Hoy'a gelip hatuna ait mallara el koymuştur. Hatun da Ahlât emiri Hüsameddin el-Hâcib (ö. ?) ile anlaşmıştır. Hüsameddin el-Hâcib'i Hoy'a davet etmiş ve şehri kendisine teslim etmek istediğini bildirmiştir. Hüsameddin el-Hâcib de hatunun emri altında bulunan bölgeleri ele geçirip hatunu Ahlât'a götürmüştür.³³⁵

Yaptığımız araştırmada hatunun ölüm tarihine rastlanmamıştır.

2.1.38. Melike Hatun

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (ö. 643/1246) kız kardeşidir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Halep Emiri el-Melikü'n-Nâsır (ö. 658/1260) arasında yapılan anlaşma sebebiyle el-Melikü'n-Nâsır ile evlenmiştir. Sultan nikâhın kıyılması için Melike Hatun (ö. ?) adına emir Kemaleddin Kamyar'ı (ö. 635-636/1238) vekil tayin etmiştir. Hatun'un nikâhı 50.000 altın mehir karşılığında İbnü'l Adim (ö. 660/1262) tarafından kıyılmıştır. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev nikâh kıyılınca birçok altın, gümüş, giysi ve şeker saçtırmış, davullar vurulmuş, gösteriler yapılmıştır. Nikâh müjdesi Halep'e ulaşınca da davullar vurulmuş, müjde getirene değerli kıyafetler hediye edilmiştir.³³⁶

³³³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XII/429.

³³⁴ Muhammed b. Ahmed Nesevî, *Celâleedin Harizmşah Biyografisi*, çev. Necip Asım (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 117.

³³⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XII/429; Nesevî, *Celâleedin Harizmşah Biyografisi*, 147-149.

³³⁶ İbnü'l Adim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü'l-Adîm Bugyetüt-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, IV.

2.1.39. Gömeç (Gumaç) Hatun

Tokatlı olduğu bilinen Gömeç Hatun (ö. ?), IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın karısı, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (ö. 682/1284) annesidir.³³⁷ Selçuklu siyasetinde aktif rol oynamış bir kadındır. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud (ö. 708/1308) döneminde Selçukluları tehdit eden Karamanoğulları ve Eşrefoğullarından torunlarını iktidara getirebilmek için kendisini desteklemelerini istemiş, Karamanoğlu Güneri Bey'i (ö. /1300) beylerbeyi, Eşrefoğlu Halil Bey'i (ö. ?) saltanat naibi ilan ederek kendi yanına çekmiştir. Sultan II. Mesud Türkmen Beyleri ile mücadele edemeyeceğini anlayınca Konya'yı terk etmiş, bu durum Gömeç Hatun'un hedefini gerçekleştirmesi için zemin hazırlamıştır. Gömeç Hatun torunlarını tahta oturtmayı başarmış ancak Moğol hükümdarı Argun Han (ö. 690/1291) tarafından Sivrihisar'a gönderilmiştir.³³⁸

Mevlana Celaleddin Rûmi'nin (ö. 672/1273) müridi olduğu bilinen Gömeç Hatun'a, Eflakî'nin (ö. 761/1360) Ariflerin Menkıbeleri adlı eserinde şu şekilde yer verilmiştir:

*“Gumaç Hatun bir gün hısım ve akrabaları bütün bayanlarla birlikte evlerinde otururken, birdenbire Mevlânâ içeri girerek oturdukları evden hemen çıkmalarını buyurmuş, bunun üzerine hepsi koşarak dışarı çıkmış ve dışarı çıktıktan sonra, sofanın kemeri yıkılmıştır. Ardından da Gumaç Hatun, Mevlânâ'nın ayaklarına kapanmış, ihtiyacı olanlara sadakalar vermiş ve bunun şükranesi olarak yedi bin direm-i Sultaniyi de arkadaşlarına göndermiştir.”*³³⁹

Mevlana Celaleddin Rûmi'nin oğlu Sultan Veled'de (ö. 712/1312) Gömeç Hatun'dan şu şekilde bahsetmiştir:

*“Ey tercüman! Secde eden kullar gibi Gumaç Hatun'un eşiğine baş koy; Bizim hizmetimizi arz et. Benden selam söyle ona, sonra da hâl diliyle de: “Sen yeryüzünde gül bahçesiydin; gökyüzünde ay oldun”*³⁴⁰

Ölüm tarihi bilinmeyen Gömeç Hatun'un Konya'da Kalenderhâne Mahallesi içindeki Musalla mezarlığında Kız Kulesi adıda verilen kitabesi olmayan bir türbesi bulunmaktadır.³⁴¹

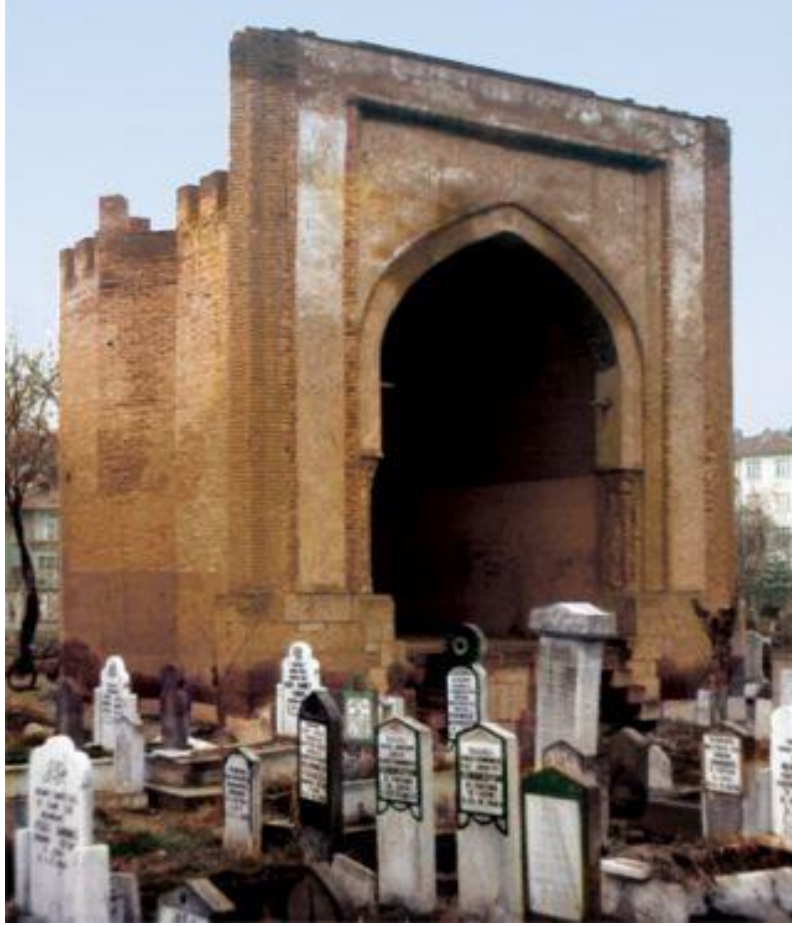
³³⁷ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri I, II*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 2001), I/361; Konyalı, *Konya Tarihi*, 604.

³³⁸ Muharrem Kesik, “Mesud II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), 342-344; Gülay Dertli, *Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri* (Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 79-80; Bekmez, *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*, 92; Sedat Sayın, “Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan ile Eşi Gumaç Hatun'un Mevlânâ Celâleddin-İ Rûmî ile Münasebeti”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 2/2 (26 Aralık 2019), 244.

³³⁹ Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri I, II*, I/543.

³⁴⁰ Veyis Değirmençay, *Sultan Veled Divanı* (İstanbul: Demavend Yayınları, 2016), 553.

³⁴¹ Ara Altun, “Gömeç Hatun Türbesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 149.

Resim 3: Gömeç Hatun Türbesi / Konya

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/gomec-hatun-turbesi>)

2.1.40. Gürcü Hatun

Erzurum meliki Muğiseddin Tuğrul Şah ile Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın (ö. ?) oğlu Gıyaseddin Mesud'un (ö. ?) kızı olan Gürcü Hatun (ö. ?) , Selçuklu ailesine mensup hatunlardan biridir.³⁴² Bazı kaynaklarda adı Tamara olarak geçen hatun, ilk olarak II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile evlenmiştir.³⁴³ Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın bazı Gürcü topraklarını ele geçirmesi sonucu Kraliçe Rosudan sultana bir mektup yazmış, topraklarını geri vermesine karşılık Selçuk soyundan gelen torununu Gıyaseddin Keyhüsrev'e vereceğini söylemiştir.³⁴⁴ Evliliğin gerçekleşmesi için Şehabeddin Kirmani görevlendirilmiş, Kayseri'de

³⁴² Bekmez, *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*, 104.

³⁴³ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtidatında İdare Mekanizmasının Rolü* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 88.

³⁴⁴ İbn Bibi, *el-Evamirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, 167; Ömer Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara / In Turkey Seljuk State a Strong Woman: Georgian Lady Tamara", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/33 (14 Nisan 2016), 388.

gösterişli bir düğün yapılmıştır.³⁴⁵ Evlenmeden önce Hristiyan olan hatun, evlendikten bir süre sonra İslamiyet'i kabul etmiş ve Gürcü Hatun adını almıştır.³⁴⁶

Eşi Gürcü Hatun'a düşkünlüğü herkes tarafından bilinen sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bastırdığı paraların üzerindeki güneş resmi eşi Gürcü Hatun'u ifade etmektedir.³⁴⁷ Sultan'ın Gürcü Hatun'a olan bu düşkünlüğü hatunun akrabalarının saray içerisinde önemli konumlara gelmelerine ve önemli askeri rütbelere almalarına sebep olmuştur.³⁴⁸

Resim 4: II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bastırdığı para

(<https://www.konyapedia.com/makale/1989/gurcu-hatun>)

Gürcü Hatun'un II.Gıyaseddin Keyhüsrev'den II. Alaeddin Keykubad (ö. 652/1254) adında bir oğlu, Aynü'l-Hayat (ö. ?), Havendzâde (ö. ?) adında iki kızı olmuştur.³⁴⁹

Gürcü Hatun, sultan II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Muineddin Süleyman Pervane (ö. 676/1277) ile evlenmiştir.³⁵⁰ Bu evlilikten sonra Mevleviliğe ilgi duymaya başlayan ve Mevlana'nın yakınlarından olan Gürcü Hatun, Mevlana vefat ettikten sonra türbesinin yapımı için gereken desteği vermiştir.³⁵¹

³⁴⁵ Nejat Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 73.

³⁴⁶ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/537.

³⁴⁷ Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, 75; Ramazan Altınay - Esra Çeçen, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Kadınların Yönetim Üzerindeki Etkileri: Moğol İstilasına Kadar", *History Studies* 15/2 (22 Mayıs 2023), 354.

³⁴⁸ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 125.

³⁴⁹ Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri I, II*, II/915/891.

³⁵⁰ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 154.

³⁵¹ Bekmez, *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*, 108.

Moğol tehlikesi sebebiyle Tokat'a giden Gürcü Hatun'un ölüm tarihi bilinmemektedir.³⁵² Hatun'un Antalya'da yaptırdığı Gürcü Hatun Ribat'ı olduğu bildirilmektedir.³⁵³

2.1.41. II. İzzeddin Keykavus'un Kızı

Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un (ö. 677/1278-1279) kızı olan hatunun asıl adı bilinmemektedir. Hatun ile ilgili edinilen bilgiler onun Moğol beylerinden biriyle nikâhlanması ve bir kız çocuğu dünyaya getirmiş olmasıdır. Tokat'ta büyüyen bu kız çocuğu Kadı Siraceddin (ö. 682/1283) ile evlenmiştir.³⁵⁴

2.1.42. Selçuki (Hüdavend) Hatun

Selçuklu hanedanına mensup olan hatun IV. Kılıç Arslan'ın kızı, III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşidir.³⁵⁵ Moğol hükümdarı Abaka Han'ın (ö. 680/1282) oğlu Argun ile evlendirilmiştir. Hüdavend Hatun'u (ö. 732/1332) Moğol hükümdarına Süleyman Pervane ve Eminateddin (ö. ?) götürmüş, hatun hükümdarın huzurunda sevinçle karşılanmıştır. Abaka Han, Pervane ve Eminateddin'e hediyeler takdim etmiş ayrıca Selçuklu sultanına da hediyeler göndermiştir.³⁵⁶

Asıl adının Selçuki, sıfatının ise Huvand ve Hüdavend olduğu, "Huvand" ifadesinin Moğolca'da prenses anlamına geldiği belirtilmiştir.³⁵⁷

Budist bir eş ile evli olan Hüdavend Hatun'un evlilik hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ömrünün 16 yılını Argun Han ile birlikte geçiren Hüdavend Hatun, 732/1332 yılında vefat etmiştir. Hatun hakkında kadınların övücü, mutahhara, muhayyire, azametli, saide ve mebrure olarak bahsedilmektedir.³⁵⁸ Hatun'un Niğde ilinde kendisinin yaptırdığı Hüdavend Hatun Türbesi bulunmaktadır.³⁵⁹

³⁵² Bekmez, *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*, 106.

³⁵³ David Durand-Guédy, "The Ribāt of Gurjī Khātūn ('the Georgian Lady'): New Data about Women Patrons, Chancery Practices, and Foundation Inscriptions in Seventh/Thirteenth-Century Saljuq Anatolia" 29/1 (2021), 181-216.

³⁵⁴ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1990), 54.

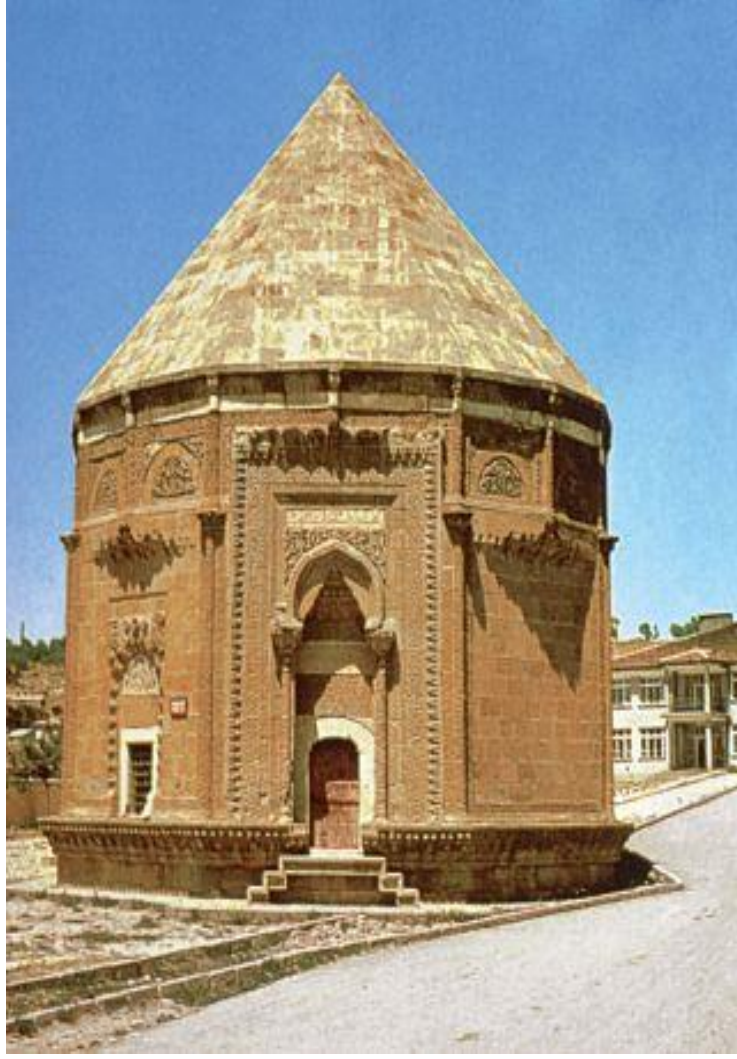
³⁵⁵ İbn Bibî, *el-Evamirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, 179; Cahit Çelik, "Tarihi Kaynaklarda Anadolu'nun İlk Kadın Valisi", *Dört Mevsim Dergisi* 28 (2024), 10.

³⁵⁶ İbn Bibî, *el-Evamirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, 183.

³⁵⁷ Zeki Oral, "Selçuk Saltanatına Dair Bir Şaheser Hüdavend Türbesi", *Niğde Halkevi Dergisi* 39 (1939), 13.

³⁵⁸ Ali Ertuğrul, *Niğdeli Kadı Ahmed'in El Veledü's-Şefik ve'l-Hafidü'l-Halik'ı* (Türk Tarih Kurumu, 2015), I/545.

³⁵⁹ Eryavuz, "Hüdavend Hatun Kümbeti", XVIII/284.

Resim 5: Hüdevend Hatun Kümbeti /Niğde

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hudavend-hatun-kumbeti>

Çalışmamızın bu bölümünde Selçuklu ailesinden olan hanedan kadınları detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu durum sadece kadınların hayatlarına değil o dönemin toplumsal ve siyasal olaylarını da vurgu yapmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİĞER HANEDAN AİLELERİNE MENSUP OLAN KADINLAR

Çalışmamızın bu bölümünde Selçuklu dışında diğer hanedanlara mensup olan kadınlarının biyografilerine verilecektir. Bir önceki bölümde olduğu gibi yine kadınların hayatları, siyasi rolleri, diplomatik evlilikleri, mimari faaliyetleri detaylı bir şekilde işlenecektir.

3.1. Gazne Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar

3.1.1. İbrahim'in Kızı

Gazne Sultanı İbrahim'in (ö. 492/1099) kızıdır.³⁶⁰ Asıl adının bilinmemesi sebebiyle babasının adıyla anılmaktadır. Selçuklu hanedanına evlilik yoluyla dahil olan hatunlardandır. Selçuklu Sultanı Alparslan'ın oğlu Arslan Şah ile evlenmiştir. Bu evlilik 456/1064 yılında gerçekleşmiştir.³⁶¹ Hatun hakkında bilgiler bunlar ile sınırlıdır.

3.2. Al-i Afsariyab Soyuna Mensup Olan Kadınlar

3.2.1. Terken Hatun

Karahanlı ailesine mensup olan Terken Hatun (ö. ?) , Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucularından olan Çağrı Bey'in eşi, Sultan Alparslan'ın annesidir.³⁶² Bazı kaynaklarda Kadir Han Yusuf'un (ö. 424/1032) oğlu Buğra Muhammed'in (ö. 449/1057) kızı olabileceği ihtimali üzerinde durulsa da kesin bir bilgi mevcut değildir. Çağrı Bey ile Terken Hatun'un evliliğinin ne zaman gerçekleştiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Alparslan'ın 420/1029 yılında doğduğu³⁶³ dikkate alındığında bu evliliğin 420/1029 yılından önce yapıldığını söyleyebiliriz. Hatunun hayatı ile ilgili başka bir bilgi rastlanmamaktadır.

3.2.2. Şah Hatun

Karahan hanedanından Kadir Han'ın kızı, Gazne Sultanı Mes'ud b. Mahmud'un (ö. 432/1041) eski eşidir.³⁶⁴ Selçuklu hanedanına Sultan Alparslan ile yaptığı evlilik dolayısıyla

³⁶⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/52; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/203.

³⁶¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/52; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/203.

³⁶² Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/118.

³⁶³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, IX/364; İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1989), II/526.

³⁶⁴ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 15; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 111-112.

dahil olmuştur. 457/1065 yılında Merv’de gerçekleştirilen³⁶⁵ bu evliliğin Şah Hatun’un (ö. ?) daha önce Gazne sultanı ile yaptığı evliliği dikkate alındığında siyasi bir evlilik olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Alparslan evlilik gerçekleşikten sonra hatunu Belh şehrine göndermiştir.³⁶⁶ Bu olaydan sultanların bazen hatunlardan ayrı şehirlerde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. Hatun ile ilgili ulaşılabilen bilgiler bunlar ile sınırlıdır.

3.2.3. Şemsül-mülk Nasr’ın Kız Kardeşi

Karahan hanedanından Tamgaç Han’ın kızı, Şemsül-mülk Nasr’ın kız kardeşidir.³⁶⁷ Asıl adı bilinmediği için kaynaklarda Şemsül-mülk’ün kız kardeşi olarak geçmektedir. Selçuklu hanedanına evlilik yoluyla dâhil olan bu hatun, Sultan Alparslan ile evlenmiştir. Sultanın kız kardeşi Aişe hatun ile evli olan Şemsül-mülk, Aişe Hatun’un ölümü üzerine Selçuklularla bozulan ilişkileri düzeltmek amacıyla sultana bir heyet göndermiş ve kardeşini Sultan Alparslan ile nikâhlamıştır.³⁶⁸ Eşi Sultan Alparslan tarafından çok sevilen hatun, yüklü bir çeyizle Selçuklu sarayına gelmiştir. Maalesef bu çeyiz iki hanedan arasındaki ilişkilerin daha da bozulmasına sebep olmuştur. Sultan Alparslan, çeyizler arasında oğlu Melikşah’tan yağmalanan altın leğeni görünce bunun Şemsül-mülk tarafından kasıtlı olarak yapıldığını düşünmüş ve Şemsül-mülk’e karşı büyük bir ordu toplamıştır. Sultan, 200.000 kişiden oluşan bir orduyla Karahanlılar’a karşı harekete geçmiştir.³⁶⁹ Bu evlilik Sultan Alparslan’ın 424/1072 tarihinde vefat etmesiyle son bulmuştur.³⁷⁰ Ölüm tarihi bilinmeyen bu hatun ile ilgili başka bilgiye rastlanmamaktadır.

3.2.4. Seferiye Hatun

Büyük Selçuklu Devletinin kurucusu Çağrı Bey’in oğlu Sultan Alparslan’ın eşidir.³⁷¹ Çağrı Bey ve oğlu Alparslan, 441/1049 yılında Karahanlılar’ı mağlup edince Karahanlı hükümdarı Tamgaç Han barış talep etmiş ve Çağrı Bey’in kabul etmesiyle iki devlet arasında

³⁶⁵ Sevim, “Sıbt İbnü’l Cevzi’nin Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi”, 15.

³⁶⁶ Sevim, “Sıbt İbnü’l Cevzi’nin Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi”, 15.

³⁶⁷ Sevim, “Sıbt İbnü’l Cevzi’nin Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi”, 49.

³⁶⁸ Sevim, “Sıbt İbnü’l Cevzi’nin Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi”, 49; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 109-110.

³⁶⁹ Sevim, “Sıbt İbnü’l Cevzi’nin Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi”, 49; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 110.

³⁷⁰ İbnü’l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi’t-Tarih Tercümesi*, X/78-79; Sevim, “Sıbt İbnü’l Cevzi’nin Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi”, 49; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 110-112.

³⁷¹ İbnü’l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi’t-Tarih Tercümesi*, X/71; Sevim, “Sıbt İbnü’l Cevzi’nin Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi”, 37.

barış sağlanmıştır.³⁷² Kaynaklarda Alparslan ve Seferiye Hatunu'un (ö. 466/1073) evlilik tarihi belirtilmemiştir. Ancak iki devlet arasında sağlanan iyi ilişkileri kuvvetlendirmek adına 441/1049 yılından sonra yapılmış olması muhtemeldir.

Seferiye Hatun'un Sultan Alparslan'dan bir kız çocuğu dünyaya gelmiş ve bu kız daha sonra halifenin veliahtı Uddetüd-Din ile evlendirilmiştir.³⁷³ Hatunun başka çocuğu olup olmadığına dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak Sultan Alparslan'ın 477/1055 yılında doğan ve annesinin Karahanlı ailesinden olduğu belirtilen oğlu Melikşah'ın³⁷⁴ annesinin Seferiye Hatun olması muhtemeldir.

Seferiye Hatun'un, eşi Alparslan'ın Selçuklu tahtına geçmesiyle birlikte Tuğrul Bey'in dul eşi ve halifenin kızı olan Seyyide Hatun'dan kendisine verilen iktalardan vazgeçmesini istemesi³⁷⁵ onun devlet işlerinde etkili olduğunu göstermektedir. Seferiye Hatun sadece devlet yönetiminde değil Sultan Alparslan üzerinde de etkili bir hatundur. Nitekim o, sultan ile katıldığı Suriye seferinde Emir Mahmud'un (ö. ?) öldürülmesini emreden eşini durdurmuş ve emrin uygulanmasını engellemiştir.³⁷⁶

Sultan Alparslan ölmeden önce kardeşi Kavurd'a Fars, Şiraz ve bunlara bağlı yerler ile belli bir miktar para verilmesini ve eşi Seferiye Hatun ile evlenmesini vasiyet etmiştir.³⁷⁷ Ancak Kavurd, kardeşi Alparslan'ın ölümünden sonra yeğeni Melikşah ile taht mücadelesi için girdiği savaşta ölünce bu vasiyet gerçekleşmemiştir.³⁷⁸

Seferiye Hatun, eşi Sultan Alparslan'ın ölümünden bir yıl sonra 466/1073 yılında vefat etmiş ve geriye pek çok mal ve para bırakmıştır.³⁷⁹

3.2.5. Terken Hatun

Terken bir isim olmanın dışında hükümdarlık unvanını temsil eden bir ifadedir.³⁸⁰ Bu ifadenin Selçukluların Karahanlı hatunlar ile yaptığı evliliklerle yaygınlaştığı görülmektedir.

³⁷² Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 20; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 48.

³⁷³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/76; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 45.

³⁷⁴ Abdülkerim Özaydın, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), XXIX/54.

³⁷⁵ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 7.

³⁷⁶ İbnü'l Adim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü'l-Adîm Bugyetüt-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 18.

³⁷⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/80; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/325-326; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 50.

³⁷⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/82; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 3.

³⁷⁹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 6.

³⁸⁰ Bezer, "Terken", XXXX/509.

Asıl adı bilinmeyen hatun Terken unvanıyla özdeşleşmiştir. Terken Hatun, Sultan Melikşah'ın "Celalüddeve ve'd-Din" lakabından dolayı Celaliye Hatun olarak da bilinmektedir.³⁸¹ Afrasiyab soyundan olduğu belirtilen hatun, Karahanlı hanedanından İlig Han'ın (ö. 403/1012-1013) oğlu İbrahim Tamgaç Han'ın kızı ve Şemsül-mülk Nasr'ın kız kardeşidir.³⁸² Selçuklu Sultanı Melikşah ile evlenerek Selçuklu hanedanına dahil olmuştur.³⁸³ Terken Hatun ve Melikşah'ın evliliği hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır.³⁸⁴ Sultan Melikşah'ın Terken Hatun'dan doğan oğlu Ahmed'in 481/1088'de on bir yaşında öldüğü dikkate alındığında 469/1077'den önceki bir tarihte evlenmiş olmalıdır.³⁸⁵ Terken Hatun bu evlilikten Davud (ö. 474/1082), Ahmed, Mah-Melek ve Mahmud adında dört tane çocuk dünyaya getirmiştir.³⁸⁶ Bu evlilikten ilk olarak dünyaya gelen Davud, genç yaşta 474/1082 yılında ölmüş, Sultan Melikşah başta olmak üzere tüm halk çok üzüлüp günlerce yas tutmuştur.³⁸⁷ Sultan, oğlu Davud öldükten sonra diğer oğlu Ahmed'i veliyaht tayin etmiş, adına hutbe okutturmuştur.³⁸⁸ Ahmed'de veliyaht ilan edilmesinden bir yıl sonra ölünce sultanın en büyük erkek çocuğu Zübeyde Hatun'un oğlu Berkjaruk veliyaht adayı olmuştur.

Devlet yönetiminde ve Sultan üzerinde önemli bir nüfuzu bulunan Terken Hatun, Berkjaruk'un değil de kendi oğlu Mahmud'un veliyaht olmasını istediği için bu uğurda elinden geleni yapmıştır. İlk olarak Berkjaruk'un veliyaht olmasını destekleyen Vezir Nizamülmülk'ü sultanın gözünden düşürmüş yerine Tâcülmülk Ebû'l Ganaim'in vezir olmasını sağlamıştır.³⁸⁹ Vezir Nizamülmülk'ün de bir Batınî fedaisi tarafından öldürülmesiyle Terken Hatun, devletin bekâsına zarar veren planını devreye koymuştur.³⁹⁰

³⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, IIX/386.

³⁸² İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, IIX/386; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 51-52; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/130; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 158.

³⁸³ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/130; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 15.

³⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, IIX/386; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, XII/203. (Evliliğin 456/1065 yılında olduğunu belirtmişlerdir.) Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 15. (Evliliğin 457/1065 yılında olduğunu belirtmiştir.)

³⁸⁵ Mehmet Ali Kapar, "Yönetime Etkileri Bağlamında Üç İktidar Ve Üç Kadın: Terken Hatun, Hayzürân, Eleanor Of Aquitaine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 55 (26 Ağustos 2022), 212.

³⁸⁶ Gülay Ögün Bezer, "Terken Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), XXXX/510.

³⁸⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 140; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 45.

³⁸⁸ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 74.

³⁸⁹ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/131; Habibe Ceren Dağdeviren, "Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Sultan Melikşah'ın Hatunlarının Devlet Yönetimindeki Etkileri", *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7/12 (27 Haziran 2024), 89-90.

³⁹⁰ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/132.

Sultan Melikşah'ın 488/1092 yılında ölmesiyle³⁹¹ beraber Terken Hatun'un devlet yönetimine etkisi daha da artmış ve oğlu Mahmud'u sultan yapma çabası hız kazanmıştır. Bu yüzden sultanın ölümünü gizleyerek cenazeyi saklamıştır. Bu durum Melikşah'ın cenazesinin kılınmamasına ve geleneklere uygun yas tutulamamasına sebep olmuştur.³⁹² Hatun, devlet adamlarına hazineden çok miktarda para dağıtarak oğlu Mahmud'un sultan olması için onları yanına çekmiştir.³⁹³ Halife Muktedi'ye haber göndererek oğlu Mahmut için hutbe okumasını istemiştir. Halife, Mahmud çok küçük olduğu için kabul etmek istemese de Terken Hatun torunu Cafer'i kullanması sebebiyle kabul etmiş, 485/1092 yılında Mahmud adına hutbe okunmuş ve Nasırüddünya ve'd-Din lakabıyla sultan ilan edilmiştir.³⁹⁴

Terken Hatun, oğlu Mahmud'u sultan ilan ettirmeyi başardıktan sonra oğlunun tahtını korumak için rakiplerini bertaraf etme yoluna gitmiştir. Musul Emiri Kürboğa'yı (ö. 495/1102) sultanın mührü ile İsfahan'a gönderip Berkyaruk'u tutuklatmıştır.³⁹⁵ Ancak Melikşah'ın ölüm haberini duyan Nizamülmülk'ün adamları Berkyaruk'u hapsedildiği yerden kurtararak adına hutbe okutup sultan ilan etmişlerdir.³⁹⁶ Terken Hatun ve adamları, Berkyaruk ve adamlarıyla Burucird yakınlarında savaşmış ve Terken Hatun mağlup olup İsfahan'a çekilmiştir. Bu savaşta vezir Tacülmük'de öldürülmüştür.³⁹⁷ Berkyaruk, hatunun arkasından gelerek İsfahan'ı kuşatmış, hatunun yaptığı 500.000 dinar karşılığında anlaşma teklifini kabul edip kuşatmayı kaldırmıştır.³⁹⁸

Terken Hatun, Berkyaruk ile girdiği mücadelede mağlup olmasına rağmen oğlunun saltanatını koruma gayesinden vazgeçmemiştir. Berkyaruk'un dayısı Azerbaycan emiri İsmail b. Yakuti'yi evlilik vaadiyle kendi yanına çekip Berkyaruk'a karşı savaşmasını sağlamıştır. Bu savaşta mağlup olan emir Yakuti daha sonra Berkyaruk tarafından öldürülmüştür.³⁹⁹ Dolayısıyla hatunun bu girişimi de sonuçsuz kalmıştır.

³⁹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/210; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 49; *Urfalı Mateos Vakayî-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 178; Özeydin, "Melikşah", XXIX/56.

³⁹² İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/211; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 29.

³⁹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/211.

³⁹⁴ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/37; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 51-52; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/214; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/278; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 122.

³⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/210.

³⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/215.

³⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/215; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 31.

³⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/215-216; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/138.

³⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/224; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/138; Nurullah Yazar, "Melikşah'ın Ölümünden Sonra Terken Hatun'un Oğlu Mahmud'u Sultan Yapma Çabaları", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2011), 216-217.

Terken Hatun, emir Yakuti ile yaptığı anlaşmadan sonuç alamayınca bu kez de Suriye Meliki Tacü'd-Devle Tutuş ile anlaşmaya karar vermiştir. Tutuş ile anlaştıktan sonra İsfahan'dan yola çıkan hatun, yolda hastalanarak geri dönmek zorunda kalmış ve bir süre sonra da 487/1094 yılında vefat etmiştir.⁴⁰⁰ Oğlu Mahmud'da annesinin ölümünden kısa bir süre sonra geçirdiği çiçek hastalığı sebebiyle 487/1094 yılında vefat etmiştir.⁴⁰¹ Böylece Terken Hatun'un oğlunu sultan yapma çabası tamamen son bulmuştur.

Terken Hatun, kendisine bağlı divanı, şahsi ve idari işlerini yürüten emirleri ve kendine ait 12.000 kişilik askeriyle Selçuklu devrinin adından en çok söz edilen hatunlarından biri olmuştur.⁴⁰² Hatun, müessir şahsiyeti ve zekâsıyla Sultan Melikşah'ın verdiği birçok karara etki etmiş, yönetimde söz sahibi olmuştur. Nitekim Mervanoğulları hükümdarı Nasrü'd-Devle Mansur (ö. 453/1061) ve Semerkand hükümdarı Ahmed Han (ö. ?) Terken Hatun'un girişimleriyle affedilip serbest kalmışlardır.⁴⁰³ Abbâsî halifesi Muktedî-Biemrillâh Terken Hatun'un kızı Mah-Melek Hatun ile evlenmek istediğinde Veziri Fahrüdevle bizzat Terken Hatun ile görüşmüştür. Hatun, 50.000 dinar süt hakkı, 100.000 dinar mehir ve halifenin başka karısı olmaması gibi bazı şartlar sunarak kızını vermiş ve bu istekleri halifeye kabul ettirmiştir.⁴⁰⁴

Terken Hatun; dindar, edep ve erkan sahibi, ata binen kılıç kuşanan gerektiğinde savaşa giren, alimlere değer veren hayır hasenatta geri kalmamış⁴⁰⁵ Selçuklu tarihinin maalesef kendi hırsları uğruna devleti yıkıma sürükleyecek kadar gözü kara hatunlarından biridir.

3.2.6. Terken Hatun

Karahanlı hükümdarı Arslan Han Muhammed'in (ö. 526/1132) kızıdır.⁴⁰⁶ Selçuklu Sultanı Sencer ile yaptığı evliliği sebebiyle Selçuklu hanedanına dâhil olmuştur.⁴⁰⁷ Bu evliliğin ne zaman olduğu bilinmemekle birlikte Sultan Sencer'in Arslan Han Muhammed'i

⁴⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/240; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/139; Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, 29; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 52.

⁴⁰¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, X/240; Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/139; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 52.

⁴⁰² Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 228; Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 161.

⁴⁰³ Can, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, 65; Can, "Büyük Selçuklu Devletinde Siyasî Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması", 398; Pınar Sertkaya, *Türk Tarihinde Terkenler* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 23.

⁴⁰⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/251,253; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 47.

⁴⁰⁵ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 180-181.

⁴⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/84; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 66.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/84; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 66.

495/1102 yılında Karahanlılar'ın başına geçirmesinden sonra gerçekleşmiş olması muhtemeldir.

Sultan Sencer, 524/1130 yılında Arslan Han Muhammed'i Karahanlı tahtından indirip onu kızının yanına Belh'e göndermiştir.⁴⁰⁸ Terken Hatun'un (ö. 548/1153) kendisine ait iktalarının, divan teşkilatının, askerlerinin olması, yapılan savaşlara Sultan Sencer ile birlikte katılması⁴⁰⁹ sultanın ona olan sevgisini göstermektedir.

Askerî seferlerdeki etkinliği ve savaş meydanlarındaki gücü ile bilinen Terken Hatun⁴¹⁰, Sultan Sencer ile birlikte Karahıtaylar ile yapılan savaşa katılmış ve savaşın sonunda esir düşmüştür. Sultan Sencer, eşini 500.000 altın ödeyerek esaretten kurtarmıştır.⁴¹¹

Terken Hatun, 548/1153 yılında Oğuzlar'a esir düşmesinin ardından vefat etmiş, Sultan Sencer de 552/1157 yılında vefat etmiştir.⁴¹²

3.3. Eyyubi Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar

3.3.1. Melike Adiliye Hatun

Eyyubi hanedanına mensup olan Adiliye Hatun (ö. 635-636/1238), Eyyubi hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'in (ö. 615/1218) kızı, el-Melikü'l-Eşref'in kız kardeşidir.⁴¹³ Hatun Selçuklu hanedanına Sultan I. Alaeddin Keykubad ile yapmış olduğu evlilik sebebiyle dâhil olmuştur. Sultan I. Alaeddin Keykubad Harzemşah ve Moğol tehlikesine karşı önlem almak istemiş, aynı endişelere sahip Eyyubilerle bir dostluk ilişkisi kurmak amacıyla hükümdarın kız kardeşi Adiliye Hatun ile evlenmiştir.⁴¹⁴

Sultan I. Alaeddin Keykubad, bu evlilik için Şemseddin Altunaba'yı (ö. 634/1236-1237) görevlendirmiş, nikâh kıyılmış, Malatya'dan Alanya'ya görkemli bir düğün ve günlerce süren şenliklerle sultan I. Alaeddin Keykubad ve Adiliye Hatun evlenmiştir.⁴¹⁵

Melike Adiliye Hatun ile Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın İzzeddin Kılıç Arslan (ö. ?) ve Rükneddin Süleyman (ö. ?) adında iki erkek çocuğu ve iki tane de kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Sultan, yerine veliyaht olarak Melike Adiliye Hatun'dan olan ilk oğlu İzzeddin Kılıç

⁴⁰⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/522-523.

⁴⁰⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 315.

⁴¹⁰ Hosseini - Zavar, "Empire Builders", 642.

⁴¹¹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 66; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 51-52; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 243-244.

⁴¹² Özeydin, "Sencer", XXXVI/511.

⁴¹³ Faruk Sümer, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2022), XXV/358.

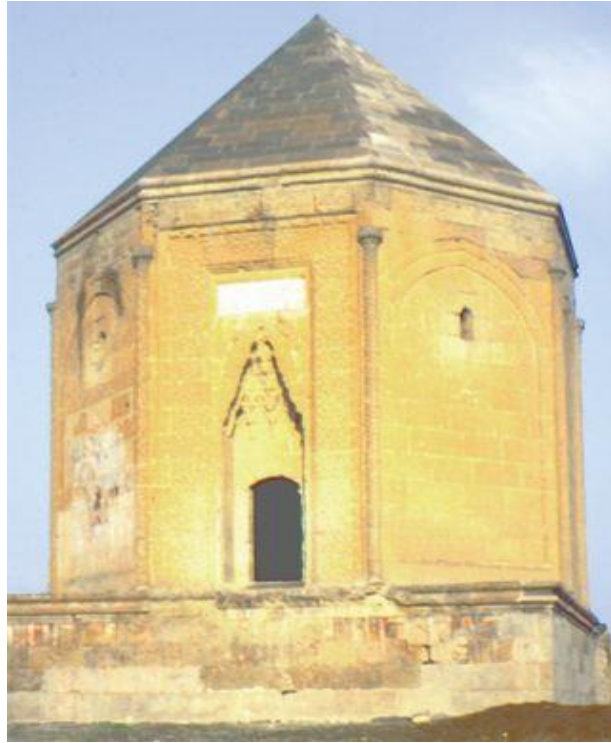
⁴¹⁴ Sümer, "Keykubad I", XXV/358; Mevhibe Şahbaz, "Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Kolonos Kalesini Fethi ve Siyasi Evlilikleri", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 7/19 (15 Nisan 2018), 87.

⁴¹⁵ İbn Bibi, *el-Evâmirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, I/309-315.

Arslan'ı seçmiş, bunun için emirlerden söz almıştır.⁴¹⁶ Ancak sultan öldükten sonra emirler onun vasiyetini dikkate almamış ve sultanın Mahperi Hunad Hatun'undan olan oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çıkarmışlardır. Yanında hiçbir devlet adamı bulunmayan asıl veliaht I.İzzettin Keykavus bu durum karşısında sessiz kalmıştır.⁴¹⁷

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahtını korumak ve iktidarını devam ettirmek için üvey annesi ve kardeşlerini ortadan kaldırmaya karar vermiş, bunun için Vezir Sadeddin Köpek'i (ö. 636/1238-39 [?]) görevlendirmiştir. Vezir Sadeddin Köpek bu görev için Adiliye Hatun ve oğullarını Kayseri'den Ankara'ya getirtmiştir. Adiliye Hatun burada yay kirişi ile boğdurularak öldürülmüş, oğulları da Uluborlu'da bir kaleye hapsedilmiştir.⁴¹⁸ Onlarında öldürülmüş olmaları muhtemeldir.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Adiliye Hatun'un kızları Kayseri'ye gelerek anneleri için Melike Adiliye Kümbeti yaptırmışlardır.⁴¹⁹

Resim 6: Melike Adiliye Kümbeti (Çifte Kümbet) /Kayseri

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/cifte-kumbet>)

Melike Adiliye Hatun, iffetli ve saffetli bir kadın olarak tarihe geçmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁶ İbn Bibi, *el-Evamirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, 454.

⁴¹⁷ Muhittin Kapanşahin, "Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-", *Kimlik Yayınları*, (2019), 451.

⁴¹⁸ İbn Bibi, *el-Evamirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, I/27.

⁴¹⁹ Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın", 176-177.

⁴²⁰ İbn Bibi, *el-Evamirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, I/27.

3.4. Dânişmendli Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar

3.4.1. Dânişmend Ali Taylu'nun Kızı

Dânişmend Ali Taylu'nun (ö. ?) kızı, Danişmend Gazi'nin (ö. 476-477/1084) kız kardeşidir. Asıl adı tespit edilemeyen hatun ile ilgili yaptığımız çalışmada rastladığımız tek bilgi onun Anadolu Selçuklu hükümdarı Kutalmış (ö. 455/1063) ile yapmış olduğu evliliğidir.⁴²¹

3.4.2. Dânişmendli Emir Gazi'nin Kızı

Dânişmendli Gümüştekin'in oğlu Emir Gazi'nin (ö. 528-529/1134) kızıdır. Asıl adı tespit edilemeyen hatun Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud ile evlenerek Selçuklu hanedan üyesi olmuştur.⁴²²

Emir Gazi kızını Sultan I. Mesud ile evlendirerek Selçukluların taht mücadelesinden faydalanıp toprak kazanmaya çalışmıştır. Damadı I. Mesud'u tahta çıkarıp askerî destek sağlayarak Selçukluları kendisine bağlı bir hale getirmiştir.⁴²³

3.4.3. Dânişmendli Yağıbasan'ın Kızı

Dânişmendli Nizameddin Yağıbasan'ın kızıdır. Asıl adı tespit edilemeyen hatun Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud'un oğlu Şahin Şah (ö. ?) ile evlenmiştir.⁴²⁴ Hatun hakkında edinebildiğimiz bilgiler bunun ile sınırlıdır.

3.4.4. Raziye Devlet Hatun

I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Aksaray Valisi olan Danişmendli Yağıbasanoğlu Muzaffereddin Mahmud'un kızı, Bedreddin el-Biremonî'nin (ö. ?) kardeşidir.⁴²⁵ Raziye Devlet Hatun'a dair bilgiler Konya'da bulunan Kadınhanı ve Hatuniye Mescidi'nde yer alan kitabelerden elde edilmektedir.⁴²⁶ Bu vakfiyelerde yer alan 'Devlet Hatun el-Arusî min Al-i Selçuk' ifadesi onun hanedan ailesine mensup bir kadın olduğunu göstermektedir.⁴²⁷ Danişmendli olduğu bilinen hatun, Selçuklu hanedanına evlilik yoluyla dahil olmuştur.

⁴²¹ Mustafa Demirci, "Selçuklular ile Danişmendliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi", *Danişmendliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015 Tokat) Bildiriler*, (2016), 41-43; Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları - Danişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hâatunların İdaredeki Rollerini", *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, (2014), 381.

⁴²² Demirci, "Selçuklular ile Danişmendliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi", 44-45; Kesik, "Türkiye Selçukluları - Danişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hâatunların İdaredeki Rollerini", 382.

⁴²³ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1993), VIII/469-474; Kesik, "Türkiye Selçukluları - Danişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hâatunların İdaredeki Rollerini", 383.

⁴²⁴ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 34; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017).

⁴²⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, 386; Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 32.

⁴²⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, 378/386.

⁴²⁷ Zeki Atçeken, "Güdük Minare ve Hatuniye Mescidi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 215.

'Devlet' ismi gelin olması sebebiyle verilmiştir. Hatunun o dönemde evlenebileceği Selçuklu hanedan üyesinin I. İzzeddin Keykavus olduğu ve bu evliliğin I. İzzeddin Keykavus'un Malatya Meliki iken gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir.⁴²⁸ Vakfiyesinden çocuklarının olduğu bilinmektedir. Raziye Devlet Hatun'un 609-610/1213 ile 619-620/1223 yılları arasında ölmüş olduğu tahmin edilmektedir.⁴²⁹

Resim 7: Kadınhanı- Raziye Sultan Hanı / Konya

(<https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/kadinhani-raziye-sultan-hani>)

3.5. Abbâsî Hilafet Ailesine Mensup Olan Kadınlar

3.5.1. Seyyide Hatun

Abbâsî hilafetine mensup olan Seyyide Hatun, Halife Kâim-Biemrillâh'ın kızıdır.⁴³⁰ Selçuklu hanedanına dâhil olması Sultan Tuğrul Bey ile evliliği sebebiyledir. Bu evliliği Sultan Tuğrul Bey'e eşi Altuncan Hatun ölmeden önce vasiyet etmiştir.⁴³¹ Halife Kâim-Biemrillâh bu evliliğe sıcak bakmamış, sultanı vazgeçirmek için çok çabalamıştır. Altuncan Hatun'un bütün gelirlerinin kendisine bırakılması, mehir olarak 300.000 dinar verilmesi, Sultan'ın Bağdat'ta ikamet etmesi gibi çok ağır şartlar sunarak bu evliliğe razı olmadığını

⁴²⁸ Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 33; Sema Gündüz Küskü, "Raziye Devlet Hatun: 'Arusî Min Âl-i Selçuk'", (İstanbul 2020), 176.

⁴²⁹ Hacıgökmen, *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*, 36-37.

⁴³⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/36; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 15; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 44; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63.

⁴³¹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63.

göstermiştir.⁴³² Vezir Amidülmülk'ün (ö. 456/1064) uzun uğraşları sonuç vermiş ve halife en sonunda evliliğe rıza göstermiştir. Sultan Tuğrul Bey ile Seyyide Hatun'un nikâhı 454/1063 yılında gerçekleşmiştir.⁴³³ Tuğrul Bey, düğün hazırlıkları için Ebu Ahmed en-Nihavendi'yi (ö. ?) otuz asker, cariyeler, çeşitli altın ve mücevherler ile birlikte Bağdat'a göndermiştir.⁴³⁴ 455/1064 yılında Bağdat'a giden Tuğrul Bey, yapılan şenliklerle beraber bu evliliğin gerçekleşmesinden duyduğu sevinci etrafındakileri hediye yağmuruna tutarak göstermiştir.⁴³⁵ Tuğrul Bey, bu evlilikten kısa bir süre sonra eşi Seyyide Hatun'u da yanına alarak Bağdat'tan ayrılmıştır.⁴³⁶ Bu evlilik Tuğrul Bey'in ölümü sebebiyle kısa bir süre sonra sona ermiştir.⁴³⁷

Seyyide Hatun, Tuğrul Bey öldükten sonra Bağdat'a gönderilmemiştir. Vezir Amidülmülk, ona verilen iktalara da el koymuştur.⁴³⁸ Tuğrul Bey'den sonra iktidara geçen Alparslan, Seyyide Hatun'un Bağdat'a gitmesine izin vermiş, onu Selçuklu devlet adamlarının refakatinde göndermiştir. Halife kızının dönüşüne çok sevinmiş, Bağdat'ta hutbe Alparslan adına okunmaya başlamıştır.⁴³⁹

Seyyide Hatun, Bağdat'a döndükten sonra yaklaşık kırk yıl yaşamış babasının hilafetinden sonra el-Muktedî ve el-Müstazhir'in devrini de görmüştür. 496/1102 yılında vefat eden hatun, hilafet ailesinin mezarlığı er-Rusâfe mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁴⁰

Seyyide Hatun, dinine düşkün, hayır hasenat sahibi, ihtiyacı olana yardım eden salih bir kadın olarak tarihte yerini almıştır.⁴⁴¹

3.5.2. Muktefî-Liemrillâh'ın Kızı

Abbâsî Halifesi Muktefî-Liemrillâh'ın kızı olan hatunun asıl adı bilinmemektedir. Hatun ile ilgili kaynakta sadece Sultan Mesud ile yapmış olduğu evlilik sebebiyle adı

⁴³² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/36; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 64.

⁴³³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/38; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 15; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 45; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 77.

⁴³⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/38; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 80.

⁴³⁵ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 83.

⁴³⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/41; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 83.

⁴³⁷ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 15; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 85.

⁴³⁸ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 88.

⁴³⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/47-48; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 5-6.

⁴⁴⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/297.

⁴⁴¹ Kitapçı, *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, 99.

geçmektedir. Nikâh kıyılırken yaşı küçük olan hatunun düğününün beş yıl sonra yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁴² Hatun hakkında edinilen bilgiler bunun ile sınırlıdır.

3.6. Harizmşah Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar

3.6.1. Altuncan Hatun

Harizm ailesine mensup olan Altuncan Hatun, Harizmşah İsmail'in (ö. ?) eşidir.⁴⁴³ Hatunun Selçuklu hanedanına girişi Sultan Tuğrul Bey ile yapmış olduğu evlilik sebebiyledir. Hatunun bu evlilikten önceki hayatına dair Harizmşah İsmail'in eşi olduğu ve Enuşirvan (ö. ?) adında bir oğlu olduğu bilinmektedir.⁴⁴⁴ Harizmşah İsmail öldükten sonra genç yaşta dul kalan Altuncan Hatun, Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Veziri Amidülmülk'ü Harizm'e gönderip kendisini istemesi üzerine sultan ile evlenmiştir.⁴⁴⁵ Evlilik tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Altuncan Hatun'un sultanın nezdinde önemli bir yeri ve etkisi bulunmaktadır. Nitekim Mervanoğlu Nasrüddevle Ahmet, Altuncan Hatun'a hediyeler göndermiş ve sultanın kendisini affetmesi için yazdığı mesajı sultana iletmesini istemiştir. Yine aynı şekilde Bizans İmparatoru elçisi Altuncan Hatun'a Bizans'a yapılan akınların durdurulmasını isteyen bir mektup yollamıştır.⁴⁴⁶

Altuncan Hatun, devlet işlerine vakıf, siyasette etkin ve insiyatif sahibi bir kadındır. Zekası ve mücadeleci tavrıyla Selçuklu Devleti'nin devamlılığının sağlanmasında aktif bir rol oynamıştır. Tuğrul Bey, üvey kardeşi İbrahim Yınal'ın isyanı üzerine Hamedan'a doğru hareket etmiş, eşi Altuncan Hatun'u, Veziri Amidülmülk'ü ve üvey oğlu Enuşirvan'ı devlet yönetimi için Bağdat'ta bırakmıştır.⁴⁴⁷ Tuğrul Bey, Hamedan'a İbrahim Yınal'dan önce ulaşmış olmasına rağmen İbrahim'in Türkmenleri yanına çekmesiyle zor durumda kalmış ve eşi Altuncan Hatun'dan veziri Amidülmülk'ten ve Çağrı Bey'in oğullarından yardım

⁴⁴² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/76.

⁴⁴³ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63.

⁴⁴⁴ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63.

⁴⁴⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/46; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 29; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63.

⁴⁴⁶ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 21.

⁴⁴⁷ İbnü'l Adim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü'l-Adim Bugyetüt-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 4; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 12; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/182; İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, 34.

istemiştir.⁴⁴⁸ Altuncan Hatun'un Tuğrul Bey'in yanına gitmesini engelleyen vezir Amidülmülk, Tuğrul Bey'den gelen kötü haberler üzerine hatunun oğlu Enuşirvan'ı Selçuklu tahtına geçirme girişiminde bulunmuştur. Bu girişim Selçuklu kumandanları tarafından kabul edilmediği için hayata geçirilememiştir.⁴⁴⁹

Altuncan Hatun, oğlu Enuşirvan'ın ve Vezir Amidülmülk'ün niyetinin farkına varınca ikisinin de tutuklanmasını emredip, Hamedan'a doğru yola çıkmıştır. Bu sırada annesinin yanına gelen Enuşirvan, annesi Altuncan Hatun tarafından tutuklanmıştır.⁴⁵⁰ Altuncan Hatun ve Çağrı Bey'in oğullarının desteğiyle kardeşine karşı mücadeleyi kazanan Tuğrul Bey, bu mücadeleden sonra eşinin yanına gitmiştir. Altuncan Hatun da tutukladığı oğlu Enuşirvan'ı elleri bağlı bir şekilde sultana getirmiş ancak Enuşirvan, Sultan Tuğrul Bey tarafından affedilmiştir.⁴⁵¹ Altuncan Hatun, eşine yaptığı bu yardımla Selçuklu Devleti'nin devamlılığını sağlamış ve sultanın yanındaki itibarını da artırmıştır.

Altuncan Hatun, 452/1060 yılında vücudunda su birikmesi (ıstıska) sebebiyle Zencan'da vefat etmiştir. Tuğrul Bey, eşinin ölümü sebebiyle büyük bir üzüntü yaşamış, eşinin cenazesini Rey'e götürüp orada defnetmiştir.⁴⁵²

Altuncan Hatun, çok dindar, yoksullara pek çok sadaka veren, çok yararlı ve iyi işler yapan iyi fikirli ve azimli bir şahsiyete sahiptir. Bu nedenle eşi Sultan Tuğrul, birçok iş ve konuda onun fikrini almış ve bunların çözümlenmesini kendisine bırakmıştır.⁴⁵³

Altuncan Hatun, ölmeden hemen önce eşi Tuğrul Bey'e halifenin kızıyla evlenmesini, bu durum gerçekleşirse de tüm mal varlığının ve parasının halifesinin kızına çeyiz olarak

⁴⁴⁸ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 91; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 137; Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1 (20 Aralık 2016), 185.

⁴⁴⁹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 31; Emine Akarsu, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Devletleşme Sürecinde Kilit Şahsiyet: Altuncan Hatun", *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (03 Aralık 2019), 4.

⁴⁵⁰ İbnü'l Adım, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü'l-Adîm Bugyetüt-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 5; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 32-33; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/182.

⁴⁵¹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 39.

⁴⁵² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamîl fi't-Tarih Tercümesi*, X/31; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 140.

⁴⁵³ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63.

verilmesini vasiyet etmiştir.⁴⁵⁴ Böylece ölmeden önce Selçuklu devletinin geleceği için yine elinden geleni yapmıştır. Tarihe adını altın harflerle yazdırmış fedakâr, cesur bir Selçuklu hatunudur.

3.6.2. Atsız'ın Kızı

Harizm hanedanına mensup Atsız'ın (ö. 550-551/1156) adı bilinmeyen kızı olan hatun, Selçuklu Hanedanına Muhammed Tapar'ın oğlu Şüleyman Şah (ö. 556/1161) ile yaptığı evlilik sebebiyle dâhil olmuştur.⁴⁵⁵ Evliliğin gerçekleştiği tarih hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Süleyman Şah Oğuzlarla yaptığı mücadeleyi kaybedince kayınbabası Atsız'a sığınmış ancak burada kabul görmeyince Bağdat'a gitmek için Halife Muktefi-Liemrillâh'tan izin istemiş halife de eşini rehin almak şartıyla onun isteğini kabul etmiştir. Bunun üzerine Süleyman Şah, eşini cariyeleriyle birlikte Bağdat'a gönderip kendisi de bir süre sonra Bağdat'a gitmiştir. Halifeye bağlı kalacağına söz veren Süleyman Şah adına hutbe okunmuştur.⁴⁵⁶

Bu evlilik Süleyman Şah'ın 556/1161 yılında Şerefeddin tarafından öldürülmesine kadar sürmüştür.⁴⁵⁷ Süleyman Şah'ın zevk ve sefaya düşkünlüğü⁴⁵⁸ sebebiyle hatunun devlet işlerinde sultandan daha etkili olduğu düşünülmektedir.⁴⁵⁹

3.7. Büveyhi Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar

3.7.1. Ebû Kalicar'ın Kızı

Büveyhi hanedan üyesi Ebu Kalicar b. Büveyhi'nin (ö. 440/1048) kızıdır. Asıl adı bilinmeyen hatun, kaynaklarda Ebu Kalicar'ın kızı olarak yer almaktadır.⁴⁶⁰ Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ile yaptığı evlilik sebebiyle Selçuklu hatunlarından biri olmuştur. Bu evlilik, Selçuklu ve Büveyhi hanedanı arasında imzalanan barış anlaşması sonucunda gerçekleşmiştir. Yapılan anlaşmada iki hanedan arasında akrabalık bağı kurulması kararlaştırılmıştır.⁴⁶¹ Bunun

⁴⁵⁴ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 63; Mehmet Altay Köymen, "Devlet Kurtaran Örnek Bir Türk Kadını", *Milli Kültür Dergisi* I (1977), 45.

⁴⁵⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/177; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 211.

⁴⁵⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/177.

⁴⁵⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/220.

⁴⁵⁸ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 211.

⁴⁵⁹ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 149.

⁴⁶⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, IX/408; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 5.

⁴⁶¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, IX/408; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/150.

neticesinde Tuğrul Bey ve Ebu Kalıcar'ın kızı 439/1047 yılında yapılan nikâh ile evlenmiştir.⁴⁶²

Ebu Kalıcar'ın kızı olan hatun hakkında kaynaklarda Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın Arslan Hatun ile 448/1056 yılında yaptığı evlilik sırasında kendisine 10 yük elbise çeşitli aletler hediye ettiği bilgisi yer almaktadır.⁴⁶³ Bu bilgidен hareketle hatunun 448/1056 yılında hala Tuğrul Bey ile evli olduğu anlaşılmaktadır. Hatun hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

3.8. Kıpçak Hanedan Ailesine Mensup Olan Kadınlar

3.8.1. Ümmü Kıpçak Hatun

Kıpçak hanedan üyesi olan Ümmü Kıpçak (Hıfçak) Hatun'un (ö. ?) babası hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Çağrı Bey döneminde Kıpçak emiri İslamiyet'i kabul etmiş ve aralarında kurulan iyi ilişkiler neticesinde evlenme yoluyla akrabalık oluşmuştur.⁴⁶⁴ Dolayısıyla Ümmü Kıpçak hatunun babasının Kıpçak emiri olması muhtemeldir. Kurulması karar verilen bu akrabalık bağı Ümmü Kıpçak Hatun ile Sultan Alparslan arasında gerçekleşmiştir.⁴⁶⁵ Bu evliliğin yapıldığı tarih ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Ümmü Kıpçak Hatun ile ilgili kaynakta Vezir Amidülmülk'ün görevinden azledilip Nişabur'a hatunun yanına gitmesi sebebiyle bilgi verilmektedir. Görevinden azledilen vezir Amidülmülk, Nişabur'a gidip Sultan Alparslan'ın eşi Ümmü Kıpçak Hatun'dan ve çocuğundan sultanın kendisini affetmesi için aracı olmalarını istemiştir. Hatuna 500.000 altın ve bir at hediye etmiştir. Eski vezirin bu isteğini kabul eden hatun, kendi ikta sahası reisinden Amidülmülk'e 1000 altın verilmesini emretmiş, Sultan Alparslan'a da kendisi ve çocuğunun himayesine sığınan Amidülmülk'ü affetmesi için bir mektup yazıp göndermiştir.⁴⁶⁶ Ancak bu girişim sultanın Amidülmülk'ü öldürmesi sebebiyle başarısız olmuştur.⁴⁶⁷

Kaynaklarda yer alan bu bilgilerden hareketle Ümmü Kıpçak Hatun'un Sultan Alparslan'dan bir çocuğu olduğu fakat adının bilinmediği anlaşılmaktadır. Nişabur'da

⁴⁶² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, IX/408.

⁴⁶³ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 5.

⁴⁶⁴ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 19; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, 47.

⁴⁶⁵ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 18.

⁴⁶⁶ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 18.

⁴⁶⁷ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 20.

kendine ait iktâ alanları olduğu bilindiğine göre bu iktâların yönetimi için divan teşkilatı ve askerleri de olmalıdır.

3.9. Altın Orda Hanedanlığına Mensup Olan Kadınlar

3.9.1. Urbay Hatun

Altın Orda hükümdarı Berke Han'ın (ö. 664-665/1266) kızı olan Urbay Hatun (ö. ?), II. İzzeddin Keykavus ile evlenerek Selçuklu hanedanına dahil olmuştur. Hatun'un II. İzzeddin Keykavus öldükten sonra Kırım'dan Anadolu'ya geldiği, Amasya'da Toruntay'ın (ö. ?) karısı Gürcü Hatun'un (ö. ?) yanında bir ay kalıp İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın yanına gittiği bilinmektedir.⁴⁶⁸

3.10. Ahvaz Ve Basra Emirliğinden Olan Kadınlar

3.10.1. Ebu Kalicar Hazaresb'in Kızı

Asıl adı bilinmeyen hatun, kaynaklarda Ahvaz ve Basra Emiri olan Ebu Kalicar Hazaresb b. Bengir'in kızı olarak yer almaktadır.⁴⁶⁹ Hatun ile ilgili kaynaklarda yer alan tek bilgi onun Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ile 459/1058 yılında yapmış olduğu evliliğidir. Bu evlilik Altuncan Hatun'un, üvey kardeşi İbrahim Yınal ile mücadele eden Tuğrul Bey'in yardımına gitmesinden bir süre önce gerçekleşmiştir.⁴⁷⁰

3.11. Halep Emirliğine Mensup Olan Kadınlar

3.11.1. Gâziye Hatun

Halep emiri el-Melikü'l Aziz'in (ö. ?) kızı, el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un (ö. 658/1260) kız kardeşidir. Gâziye Hatun (ö. ?), Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile evlenerek Selçuklu hanedan üyesi olmuştur.⁴⁷¹ II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Halep Emiri el-Melikü'n-Nâsır ile olan ilişkilerini geliştirmek amacıyla Tokat Kadısı İzzüddin'i (ö. ?) emirin kız kardeşi Gâziye Hatun ile evlenme ve kendi kız kardeşini de ona verme teklifiyle Halep'e göndermiştir. el-Melikü'n-Nâsır'ın bu teklifi kabul etmesiyle birlikte nikâh yapılmıştır. Sultan adına vekil olarak Tokat Kadısı İzzüddin'in hazır bulunduğu nikâhı İbnü'l Adim kıymıştır. Gâziye Hatun için 50.000 altın mehir belirlenmiş, nikâhtan sonra da çok sayıda saçı ve altın saçılmıştır.⁴⁷²

⁴⁶⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 598.

⁴⁶⁹ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 163.

⁴⁷⁰ Sevim, "Sibt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 32.

⁴⁷¹ Patricia Blessing, "Women Patrons in Medieval Anatolia And a Discussion of Mâhbarî Khâtün's Mosque Complex in Kayseri", *Bellesten* 78/282 (01 Ağustos 2014), 480.

⁴⁷² İbnü'l Adim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü'l-Adîm Bugyetüt-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, III/IV.

3.12. Gürcü Kökenli Kadınlar

3.12.1. Gürcü Prensesi

Adı bilinmeyen hatun, Gürcü Kralı Bagrat'ın yeğeni, Ağuvan Kralı Gorige'nin (ö. ?) kızıdır.⁴⁷³ Selçuklu hanedanına girişi Sultan Alparslan ile evlenmesi sebebiyledir.⁴⁷⁴ Sultan Alparslan'ın Ani seferi sonrasında gerçekleşen bu evliliğin tarihi hakkında kaynaklarda farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak rivayetler ışığında Ani seferinin tarihi dikkate alındığında bu evliliğin 457/1065 yılında gerçekleşmiş olması muhtemeldir.

Sultan Alparslan hatunu, nikâh kıyıldıktan sonra Hamedan'a götürmüş, bir süre sonra hatunu bilinmeyen bir sebepten dolayı boşamıştır.⁴⁷⁵ Sultan Alparslan hatunu boşadıktan sonra onu veziri Nizamülmülk ile evlendirmiştir.⁴⁷⁶ Hatunun, Nizamülmülk'ten İzzülmülk Mansur (ö. ?) adında bir çocuğu olmuştur.⁴⁷⁷ Ölüm tarihi bilinmeyen hatun ile ilgili başka bilgiye rastlanmamaktadır.

3.12.2. Gürcü Prensesi

Asıl adı bilinmeyen hatun, Gürcü Kralı Dimitri'nin (ö. 550-551/1156) kızıdır.⁴⁷⁸ Bu hatun da Selçuklu hanedanına evlilik yoluyla dahil olan hatunlardandır. Hatun, Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın oğlu, Süleyman Şah'ın kardeşi Sultan Mesud ile evlenmiştir.⁴⁷⁹ Sultan Mesud vefat ettikten sonra hatun, eşinin kardeşi Süleyman Şah ile evlenmiştir.⁴⁸⁰ Yapılan bu evliliklerin tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Hatunun hayatı hakkında rastlanan tek bilgi Sultan Süleyman Şah'ın Harizmşah'ın kızı olan eşinin Selçuklu emirlerinin isyanını haber vermesiyle birlikte Harizmşah'ın kızı olan eşi ve onun kardeşleriyle birlikte Hamedan'dan ayrılıp Gürcü kökenli bu hatunu Hamedan'da bırakmasıdır.⁴⁸¹

⁴⁷³ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 25; *Urfalı Mateos Vakayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 118.

⁴⁷⁴ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 25; *Urfalı Mateos Vakayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 118-119; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 31.

⁴⁷⁵ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 25.

⁴⁷⁶ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 31.

⁴⁷⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/238.

⁴⁷⁸ Kayhan, *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, 184.

⁴⁷⁹ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 238.

⁴⁸⁰ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 212.

⁴⁸¹ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 212.

3.13. Mezyedi Hanedanına Mensup Olan Kadınlar

3.11.1. *Seferi Hatun*

Mezyedi hanedanına mensup olan Seferi Hatun (ö. ?), Hille hakimi Dübeys b. Sadaka'nın kızıdır.⁴⁸² Irak Selçuklu Sultanı Mesud ile evlenerek Selçuklu hatunu olmuştur. 532/1138 yılında Bağdat'ta yapılan bu evlilik üç gün üç gece süren görkemli bir törenle gerçekleştirilmiştir.⁴⁸³

Hille hakimi Dübeys, Sultan Mesud'un Melik Davud ile yaptığı mücadelede öldürülünce sultan, Hille'yi Dübeys'in kardeşi Muhammed'e (ö. ?) vermiştir.⁴⁸⁴ Ancak Muhammed'in kardeşi Ali (ö. ?) yönetimi ele geçirmiş, Sultan Mesud ile mücadeleye girişmiştir. Başarılı olamayınca sultana gidip özür dilemiş ve affedilmiştir.⁴⁸⁵ Rivayetlere göre Hille'nin Muhammed'e verilmesinde, Ali'nin affedilmesinde Seferi Hatun'un etkili olduğu muhtemeldir.

3.14. Rum Kökenli Kadınlar

3.14.1. *IV. Raymond'un Kız Kardeşi Melike İzabella*

Haçlı komutanı IV. Raymond'un (ö. 498-499/1105) kız kardeşi olan İzabella Hatun (ö. ?), Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan I. Mesud'un eşi ve II. Kılıçarslan'ın annesidir.⁴⁸⁶ Sultan I. Mesud ile yaptığı evlilik sebebiyle Selçuklu hanedanına dahil olan İzabella Hatun, Anadolu Selçuklu Devleti'ne gelen ilk gayrimüslim gelindir.⁴⁸⁷ Bu evlilik için sultan I. Mesud İzabella Hatun'a 100 bin florin ödemiştir.⁴⁸⁸

Hakkındaki bilgiler sınırlı olan Melike İzabella evlendikten sonra da Hristiyan inancını devam ettirmiştir. II. Kılıçarslan annesi için yaptırdığı mezara haç koydurmuştur.⁴⁸⁹

3.14.2. *Ümmühan (Valide) Hatun*

Tekfur Kaloyan'ın (ö. 1207) karısı Despina Hatun'un (ö. ?) kız kardeşi olan Melike, Selçuklu hanedanına dahil olunca Ümmühan Hatun (Valide Hatun) (ö. ?) adını almıştır.⁴⁹⁰ Hatun, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşi, I. Alaeddin Keykubad'ın annesidir.⁴⁹¹

⁴⁸² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/66.

⁴⁸³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/66; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/393-394.

⁴⁸⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/42.

⁴⁸⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, XI/100,129-130.

⁴⁸⁶ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 164.

⁴⁸⁷ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, 333.

⁴⁸⁸ Nazlı Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), 101.

⁴⁸⁹ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 163.

⁴⁹⁰ Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 101; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)* (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2001), 15.

Ümmühan Hatun ile ilgili rastlanılan kayda değer bilgi onun rüyasında Battal Gazi'yi (ö. 122/740 [?]) görmesidir. Battal Gazi, Hatun'dan bir türbe yaptırmasını istemiştir. Bunun üzerine Ümmühan Hatun, 1205-1211 yılında Battal Gazi Türbesi'ni yaptırmıştır.⁴⁹² Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk kadın banisi olan Ümmühan Hatun'un bu türbeyi yaptırması halk içindeki itibarını da artırmıştır.⁴⁹³

Resim 8: Battal Gazi Cami ve Türbesi / Eskişehir

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-battal-gazi-kulliyesi>)

Hatun'un eşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev de eşi için Ümmühan Hatun Türbesi ve Medresesi ve Ayn-i Ana Türbesi yaptırmıştır.⁴⁹⁴ 1207-1208 yılları arasında yapılmış olması muhtemel olan Ümmühan Hatun Türbesi, Eskişehir'de Seyit Gazi Külliyesi'nin güney kısmında yer almaktadır.⁴⁹⁵

3.14.3. Mavrozemes'in Kızı Melike Hatun

Bizanslı Mavrozemes'in (ö. 633-634/1230) kızı olan Melike Hatun (ö. ?) hakkında kaynaklarda rastlanan tek bilgi onun I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile yaptığı evliliğidir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşleri ile girdiği saltanat mücadelesini kaybetmiş, yaklaşık dokuz

⁴⁹¹ Hakkı Önkal, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999), 20.

⁴⁹² Bekmez, *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*, 143; Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 434.

⁴⁹³ Kübra Duman - Muhittin Kapanşahin, "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Rum Kökenli Melikeler", *Türk Dünyası Kadın Araştırmaları dergisi* 2/1 (24 Mart 2023), 4.

⁴⁹⁴ Bekmez, *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*, 143.

⁴⁹⁵ Önkal, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, 20.

yıl sürgün hayatı yaşadktan sonra Bizans İmparatorluğu'na sığınmıştır. Bu süreçte Melike Hatun ile evlenmiştir.⁴⁹⁶

3.14.4. Mahperi (Hunad) Hatun

Rum asıllı Kyr Vart (Bardas)'ın (ö. ?) kızı olan hatunun asıl adı Despina'dır.⁴⁹⁷ Sultan I. Alâeddin Keykubad 617-618/1221 yılında Kalonoros kalesini kuşatmış, kalenin yönetiminde bulunan Rum asıllı Kyr Vart başarısız olacağını anlayınca sultandan barış talebinde bulunmuştur. Barış talebini kabul eden sultan, kaleyi savaşmadan almış, Kyr Vart'ın kızı ile evlenerek onunla akrabalık bağı kurmuştur. Yapılan bu evlilik ile Sultan Alâeddin, Kyr Vart'a Konya Akşehir emirliğini ve bazı köylerin idaresini vermiştir.⁴⁹⁸

I.Alâeddin Keykubad ile Mahperi Hatun 617-618/1221 yılında evlenmiş, hatun Selçuklu hanedanına dahil olduktan bir süre sonra Müslümanlığı kabul etmiştir.⁴⁹⁹ Müslümanlığı kabul ettikten sonra Mahperi adını almış, buna ek olarak Hunad adını da almıştır. Hunad kelimesinin Selçuklu ailesini temsil ettiğini söyleyenlerin yanı sıra Ermeni bir azizin adı olduğunu düşünenlerde bulunmaktadır.⁵⁰⁰ Hatuna, Mahperi adını Sultan I. Alaeddin Keykubad vermiştir.⁵⁰¹

Mahperi Hatun, eşi I. Alâeddin Keykubad öldükten sonra siyasi alandaki etkinliğiyle ön plana çıkmıştır. 16 yaşındaki oğlu Gıyaseddin'i tahta çıkarmış, yönetimde söz sahibi olmuştur.⁵⁰²

Türkiye Selçuklu tarihinin en tartışmalı hadiselerinden biri, I. Alaeddin Keykubad'ın zehirlenerek vefatı ve bu olayda Mahperi Huand Hatun'un rolü olduğu yönündeki iddialardır. Ancak mevcut akademik literatür incelendiğinde, bu iddiayı doğrudan teyit eden güçlü bir delile rastlanmamaktadır. Hatice Demir'in Mahperi Hatun'un kimliği ve hayır eserleri üzerine yaptığı araştırmalar⁵⁰³ ile Muhittin Kapanşahin'in Kayseri merkezli iktidar mücadelelerini ele alan çalışması⁵⁰⁴, Hatun'un siyasî ve toplumsal nüfuzunu ortaya koymakla birlikte, zehirleme

⁴⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, XII/169.

⁴⁹⁷ Osman Oral, "Prenses Destina'nın Mahperi Hunat Hatun Oluşu", *Uluslararası Rus Çalışmaları Dergisi Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi*, Ankara 7 (2014), 2.

⁴⁹⁸ İbn Bibi, *el-Evamirul-Alaiye fil-umiril-Alaiyye (Selçukname)*, I-II, 270; Refik Turan, *Sultan Alaeddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 388; Şahbaz, "Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Kolonoros Kalesini Fethi ve Siyasi Evlilikleri", 85.

⁴⁹⁹ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), VIII/298.

⁵⁰⁰ Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 422.

⁵⁰¹ Oral, "Prenses Destina'nın Mahperi Hunat Hatun Oluşu", 3.

⁵⁰² Kapanşahin, "Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-", 460.

⁵⁰³ Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 419-440.

⁵⁰⁴ Kapanşahin, "Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-", 445-468.

hadisesine dair açık bir isnatta bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Mahperi Hatun'un Sultan Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle ilişkilendirilmesi daha çok edebî kurguların ürünü olarak görünmekte; akademik tarihçiliğin ise bu iddiaya ihtiyatla yaklaştığı anlaşılmaktadır.

640-641/1243 yılında Moğollar ile yapılan Köseadağ Savaşında Mahperi Hatun kızı ve cariyeleriyle birlikte Kilikya'ya kaçmış ancak Ermeni Kralı Mahperi Hatun'u Moğollara teslim etmiştir.⁵⁰⁵ Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev ailesinin başına gelenleri öğrenince Kilikya'ya sefer düzenlemiş ancak 643-644/1246 yılında vefat ettiği için bu seferden sonuç alınamamıştır.⁵⁰⁶

Mahperi Hatun, eşi I. Alâeddin Keykubad öldükten sonra Kayseri'de birçok yapı inşa ettirmiştir. Bunlardan biri de 635-636/1238 yılında inşa edilen Kayseri Hunad Hatun Külliyesi'dir.⁵⁰⁷ Hatun adına yapılmış bir diğer yapı Mahperi Hatun Türbesidir. Mahperi Hatun, Moğollara esir düştükten bir süre sonra serbest bırakılmış, ardından torunları arasındaki taht mücadelesine dahil olmuş ve torunu II. Alâeddin Keykubad'ı iktidara getirmek istemiştir. Mahperi Hatun'un bu hareketine, Moğollar tepki göstermiştir. Bu yüzden de Mahperi Hatun Türbesi saklı bir şekilde inşa edilmiştir.⁵⁰⁸

Resim 9: Mahperi Hunad Hatun Türbesi /Kayseri

(<https://www.kayseri.com.tr/tr/gor/hunad-hatun-kumbeti>)

⁵⁰⁵ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/542.

⁵⁰⁶ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/545.

⁵⁰⁷ Demir, "Mahperi Hunad Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği", 427.

⁵⁰⁸ Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın", 182.

Kayseri'nin İncesu ilçesindeki Şeyh Tûresan Veli Zaviyesi, Tokat-Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı, Amasya Ezine Pazar Hânı, Tokat-Tahtoba Köyü Tahtoba Hânı, Yozgat-Saraykent Çınçanlı Sultan Hânı gibi birçok yapının banisi Mahperi Hatun'dur.⁵⁰⁹ Mahperi Hatun'un kitabesinde oğlunun şehit olarak bahsedilmesi dikkate alındığında oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra vefat etmiştir. Kesin olarak ne zaman öldüğü bilinmeyen Mahperi Hatun'un 1254-1284 yılları arasında vefat ettiği tahmin edilmektedir.⁵¹⁰

3.14.5. Berduliye Hatun

Rum asıllı bir ailenin kızı olan Berduliye Hatun (ö. ?), II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile evlenerek Selçuklu hanedan üyesi olmuştur. Hatunun bu evlilikten II. İzzettin Keykavus ve adı bilinmeyen bir kızı olmuştur.⁵¹¹ Berduliye Hatun, evlendikten sonra da Hristiyanlık inancını devam ettirmiştir.⁵¹²

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra oğlu II. İzzettin Keykavus tahta geçmiş ancak yaşı küçük olduğu için Vezir Şemseddin İsfahani (ö. 646-647/1249) devlet yönetiminde etkili hale gelmiştir. Moğolların desteğiyle güçlenen Vezir İsfahani, bir süre sonra sultanın eşi Berduliye Hatun ile evlenerek hanedana ortak olmak istemiştir.⁵¹³ Bu evlilikten hatunun bir oğlu olmuştur.⁵¹⁴

II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ile yaptığı taht mücadelesinden sonra annesi Berduliye Hatun'un da içinde bulunduğu ailesi ile birlikte Antalya'ya gitmiş oradan da deniz yoluyla İstanbul'a gidip yaşamını orada sürdürmüştür.⁵¹⁵

Ölüm tarihi bilinmeyen Berduliye Hatun, İstanbul'dan Makedonya'nın Veroya şehrine getirilmiş ve ölünceye kadar burada yaşamıştır.⁵¹⁶

3.15. Cariye Olan Kadınlar

3.15.1. Seferiye Hatun

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın cariye kökenli tek eşi olan Taceddin lakaplı Seferiye Hatun (ö. 515/1121), dönemin en güçlü kadınlarından biridir. Cariye kökenli kadınlarla yapılan ilk evlilik olan bu evliliğin tarihinden bahsedilmemektedir.⁵¹⁷ Seferiye Hatun, Sultan

⁵⁰⁹ Bekmez, *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*, 75-85.

⁵¹⁰ Bekmez, "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın", 167-168.

⁵¹¹ Rustam Shukurov, *Bizans Türkleri*, çev. Hakan Abacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2023), 108.

⁵¹² Altunsoy, *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*, 103.

⁵¹³ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 132.

⁵¹⁴ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II/548.

⁵¹⁵ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhtihadında İdare Mekanizmasının Rolü*, 148.

⁵¹⁶ Shukurov, *Bizans Türkleri*, 109.

⁵¹⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/237.

Melikşah'tan 474/1082 yılında ilk olarak Muhammed Tapar adında bir çocuk dünyaya getirmiştir.⁵¹⁸ Çocuk erkek olduğu için Seferiye Hatun ümmüveled yani sultanın eşi olma statüsüne yükselmiştir. Hatun, 477/1084 yılında Sencer adında bir çocuk daha dünyaya getirmiştir.⁵¹⁹ Asıl adı Ahmed olan bu çocuk Sultan Melikşah Suriye seferinde Seferiye Hatun'u yanında götürdüğü için Sincar şehrinde doğmuştur. Kendisine doğduğu şehirden dolayı Sencer denilmiştir.⁵²⁰ Sultan Melikşah'ın Seferiye Hatun'u hamile iken bile sefere yanında götürmüş olmasından hatunu ne kadar çok sevdiği anlaşılmaktadır. Seferiye hatun sultandan bir de kız çocuğu dünyaya getirmiştir. Bu kız Kakuyi Emiri Gerşasb ile evlendirilmiştir.⁵²¹

Seferiye Hatun'un oğulları Muhammed Tapar ve Sencer sultan olup Selçuklu tahtına oturmuştur. İki oğlu da sultan olan tek Selçuklu hatunu Seferiye Hatundur.⁵²²

Sultan Melikşah'ın iktidarında ve ölümünden sonraki taht mücadelelerinde Seferiye Hatun'un müdahil olmadığı görülmektedir. Kendisinin cariyeye kökenli olduğu Melikşah'ın diğer eşlerinin Selçuklu ve Karahanlı hanedanına mensup olduğu dikkate alındığında onun neden geri planda durduğu anlaşılmaktadır. Seferiye Hatun ve oğulları Terken Hatun ve Mahmud'un Berkyaruk ile olan taht mücadelesine karşı Berkyaruk'u desteklemişlerdir. Berkyaruk'da daha sonra Sencer'e Horasan topraklarını, Muhammed Tapar'a Gence ve çevresini ikta olarak vermiş, Emir Kutluğ Tegin'i (ö. ?) ona atabeg tayin etmiştir.⁵²³

Seferiye Hatunu'un oğlu Muhammed Tapar, kardeşi Berkyaruk'a karşı taht mücadelesine girişmiş, Berkyaruk Rey'den ayrılınca orayı ele geçirmiştir. Bu mücadele için kendisini teşvik eden Müeyyidülmülk'ü kendisine vezir tayin etmiştir. Müeyyidülmülk Rey'de bulunan Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun'u daha önce aralarında olan bir husumet sebebiyle boğdurarak öldürmüştür.⁵²⁴ Muhammed Tapar'a yenilen Berkyaruk, Muhammed Tapar'ın kardeşi Sencer'e saldırmış ve bu saldırı da anneleri Seferiye Hatun esir düşmüştür. Melik Sencer annesinin öldürülmesinden korkmuş ancak Berkyaruk, Seferiye Hatun cariyeye kökenli olduğu için annesine denk görmeyip onu öldürmemiştir.⁵²⁵

⁵¹⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/417; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/356; İbnü's-Sâî, *Kadın Risâleleri*, 152.

⁵¹⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/130; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 44.

⁵²⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/130.

⁵²¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/437.

⁵²² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/357; İbnü's-Sâî, *Kadın Risâleleri*, 153.

⁵²³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/237.

⁵²⁴ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/238.

⁵²⁵ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/245.

Seferiye Hatun, oğlu Muhammed Tapar'ın ölümünden sonra onun oğlu Mahmud ve Sencer arasındaki taht mücadelesinde torunu Mahmud'un yenilmesi üzerine devreye girmiş, tarafların barışmasını sağlamıştır. Böylece iç karışıklık çıkmasını önlemiş, devletin geleceği için önemli bir adım atmıştır.⁵²⁶

Seferiye Hatun, 515/1121 yılında Merv'de vefat etmiş, torunu Mahmud babaannesi için daha önce eşi benzeri görülmemiş bir taziye töreni düzenlemiştir.⁵²⁷

Seferiye Hatun, insanlara yardım etmeyi seven çokça sadaka veren bir hatundur.⁵²⁸ Mekke'ye giden hacılarla birlikte oradaki fakirlere dağıtılmak üzere erzak göndermiş, hac yolundaki su sebillerine su taşıyanlara çokça para vermiştir.⁵²⁹

Selçuklu sarayının Emîrû's-Şu'arâsı Emîr Mu'izzi (ö. 518-521/1124-1127 yılları arası), *Divanı*'nda 'tâc-ı dîn-u dünyâ' (dinin ve dünyanın tâcı) ve tâc-ı din (dinin tâcı) unvanlarıyla Seferiye Hatun'a toplam 268 beyitten oluşan 10 kaside de yer vermiştir.⁵³⁰ Mu'izzi, Seferiye Hatun'un dindarlığını, zekâsını, cömertliğini, hünerini, iffetli olmasını, yaptığı hayırlarla İran'ın kalkındığını, Merv'de ve Nişabur'da yaptığı imaretlerle Seferiye Hatun'a kıyamete dek dua edileceğini anlatmaktadır.⁵³¹

3.15.2. Sercihan Hatun

Cariye kökenli hatunlardan biri olan Sercihan Hatun (ö. ?) , Selçuklu Hanedanı'na Sultan Muhammed Tapar ile evlenerek dahil olmuştur.⁵³² Sercihan Hatun 502/1108 yılında Mesud adlı bir çocuk dünyaya getirmiş, cariyelikten kurtulup ümmüveled (sultanın eşi) statüsüne yükselmiştir.⁵³³

Sultan Muhammed Tapar, eşi Sercihan Hatun'u çok sevmiş ve onu 'nîst ender cihan' (dünyada eşi bulunmayan) olarak anmıştır.⁵³⁴ Bu bilgidен hareketle hatunun sultan üzerinde önemli bir etkisinin olması muhtemeldir. Cariye kökenli hatunların devlet işlerine müdahil olmadığını dikkate aldığımızda Sercihan Hatun'un da bu konu da kaynaklarda adı geçmemektedir. Muhammed Tapar'ın ölümünden sonra yaşanan taht mücadelelerinde de adı

⁵²⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/438-439.

⁵²⁷ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/469.

⁵²⁸ Züriye Oruç, "Câriye Kökenli Bir Selçuklu Hâtunu: Sultan Melikşah'ın Eşlerinden Tâceddîn Seferiyye Hâtun", *Gazi Akademik Bakış* 15/30 (15 Haziran 2022), 150; İbnü's-Sâî, *Kadın Risâleleri*, 152.

⁵²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*, XII/356-357.

⁵³⁰ Gökhan Gökmen, "Mu'izzi Divanı'nda Bir Selçuklu Hatunu: Taceddin Hatun", *Nüşa* 20/50 (2020), 28.

⁵³¹ Gökmen, "Mu'izzi Divanı'nda Bir Selçuklu Hatunu", 33.

⁵³² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/442; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 74.

⁵³³ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/430; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 160-161.

⁵³⁴ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 74.

geçmemektedir. Hatun'un oğlu Mesud henüz üç yaşında iken Mevdud b. Altuntegin'in (ö. 507/1113) atabegliğinde merkezi Musul olan el-Cezire valiliğine gönderilmiştir.⁵³⁵ Sercihan Hatun'un da oğlu ile birlikte Musul'a gitmiş olması muhtemeldir.

Muhammed Tapar'ın 511/1118'de ölümünden sonra Sercihan Hatun Selçuklu hanedanına mensup Emir Mengü Bars b. Böri Bars (ö. ?) ile evlenmiştir.⁵³⁶ Sercihan Hatun evlenirken sultanın hazinesinden pek çok malı çeyiz olarak götürmüştür.⁵³⁷ Bu evlilikten sonra Emir Mengü Bars'a Sultan Mahmud tarafından Bağdat şahneliği verilmiştir.⁵³⁸

Sercihan Hatun'un oğlu Melik Mesud, kardeşi Mahmut'a karşı taht mücadelesini kaybedince taraflar arasında barışın sağlanmasında Emir Mengü ve eşi Sercihan Hatun etkili olmuştur.⁵³⁹ Emir Mengü, Sencer ile Mahmud arasındaki mücadelede Mahmud yenilince Sencer'in tarafına geçmiş fakat Sencer kabul etmeyip yeğeni Mahmut'a teslim etmiştir. Sultan Mahmud'da 513/1119-1120'de Emir Mengü Bars'ı öldürmüştür.⁵⁴⁰ Sultan Mahmud Emir Mengü'nün ölümünün ardından Sercihan Hatun'u oğlu Mesud'un yanına göndermemiştir.⁵⁴¹ Sultan Mahmut Sercihan Hatun'u üç yıl yanında tutmuş ve daha sonra da Musul Emiri Aksungur el-Porsuki ile evlendirmiştir.⁵⁴² Kaynaklarda hatun ile ilgili başka bilgi yer almamaktadır.

3.15.3. Fatıma Hatun'un Annesi

Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın asıl adı bilinmeyen ve cariyeye kökenli olan eşlerinden biridir.⁵⁴³ Ne zaman gerçekleştiği bilinmeyen bu evlilikten Fatıma adında bir çocuk dünyaya gelmiş ve Abbâsi Halifesi Muktedî-Biemrillâh ile evlendirilmiştir.⁵⁴⁴

Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar bu hatunu bilinmeyen bir sebepten dolayı boşayıp, Emir Karaca es-Saki (ö. 526/1132) ile evlendirmiştir.⁵⁴⁵ Muhammed Tapar bu evlilikten sonra Emir Karaca'ya Fars ve Şiraz eyaletlerinin yönetimini vermiştir.⁵⁴⁶

⁵³⁵ Faruk Sümer, "Mes'ud b. Muhammed Tapar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2004), XXIX/349.

⁵³⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/442; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 121.

⁵³⁷ Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 160.

⁵³⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/425.

⁵³⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/430; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 53.

⁵⁴⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/441-442.

⁵⁴¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/448.

⁵⁴² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/473.

⁵⁴³ İbnü'l Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, 239.

⁵⁴⁴ Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 62.

⁵⁴⁵ İbnü'l Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, 239.

⁵⁴⁶ İbnü'l Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, 238.

Muhammed Tapar boşandıktan sonra da hatuna itibar göstermeye devam etmiştir. Bu durum Emir Karaca'yı ve karısını kızı Fatıma'nın yanına Musul'a göndermesiyle anlaşılmaktadır.⁵⁴⁷ Hatun'un hayatıyla ilgili elde edebildiğimiz bilgiler bunlar ile sınırlıdır.

3.16. Mensubiyeti Bilinmeyen Kadınlar

3.16.1. Süleyman'ın Annesi

Asıl adı ve mensubiyeti bilinmeyen bu hatun, Büyük Selçuklu Sultanı Çağrı Bey'in eşlerinden biridir.⁵⁴⁸ Hatun, Çağrı Bey'den Süleyman (ö. ?) ve adı bilinmeyen bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir.⁵⁴⁹ Hatun hakkındaki ulaşabildiğimiz bilgiler bunlar ile sınırlıdır.

3.16.2. Akke Hatun

Doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklarda bu hatun ile ilgili bilgiye Çağrı Bey'in oğlu Sultan Alparslan ile yaptığı evlilik dolayısıyla rastlanmaktadır.⁵⁵⁰ Çağrı Bey'in oğlu Alparslan kardeşi Süleyman'ın iktidarını tanımayarak onunla mücadele etmiş ve Süleyman'ı yenerek tahta oturmuştur. Sonrada Sultan Alparslan amcası Tuğrul Bey'in dul eşi Akke Hatun (Ukke) (ö. ?) ile 457/1065 yılında evlenmiştir.⁵⁵¹ Akke Hatun ile ilgili yaptığımız araştırma boyunca kaynaklarda başka bilgiye rastlanmamıştır.

3.16.3. Tekiş'in Annesi

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın adı ve mensubiyeti bilinmeyen eşi olan bu hatun, Sultan Alparslan'ın oğlu Tekiş'in annesidir.⁵⁵² Melikşah, kardeşi Tekiş ile mücadeleden sonra barış yapmış, Tekiş'in mallarının ve çocuklarının bulunduğu kalenin kendisine teslim edilmesini Tekiş'in annesinden istemiştir. Hatun ilk olarak karşı çıksa da daha sonra kaleyi teslim etmek zorunda kalmıştır.⁵⁵³ Hatunun hayatı hakkındaki ulaşılan bilgiler bunlar ile sınırlıdır.

⁵⁴⁷ İbnü'l Ezrak, *Mervani Kürtleri Tarihi*, 239.

⁵⁴⁸ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/26; Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", 83.

⁵⁴⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/26.

⁵⁵⁰ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 15.

⁵⁵¹ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi", 15; Altın - Kömürcü, "Türk Tarihinde Görülen Siyasi Evliliklere Bir Örnek: Levirat", 2162.

⁵⁵² Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 51.

⁵⁵³ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 50-51.

3.16.4. *Muna (Menia) Hatun*

Emir Mahmud b. Salih'in (ö. ?) kızı, Şerefüddeve Müslim'in dul karısıdır.⁵⁵⁴ Anadolu Selçuklu Sultanı Kutalmışoğlu Süleyman Şah (ö. 479/1086) ile yaptığı evlilik sebebiyle Selçuklu hanedan üyesi olmuştur. 1085 yılında Süleyman Şah ve Müslim arasında Kurzahil'de yapılan savaş da Müslim kaybetmiş ve öldürülmüştür.⁵⁵⁵ Daha sonra Süleyman Şah, Maarra, Kefertab ve Şayzar şehirlerini ele geçirmiş, ardından Kinnısrin'i de alarak Müslim'in dul eşi Muna Hatun (ö. ?) ile evlenmiştir.⁵⁵⁶ Hatun ile ilgili yaptığımız araştırmalarda başka bilgiye rastlanmamıştır.

3.16.5. *Sultan Şah'ın Annesi*

Büyük Selçuklu Sultanı Çağrı Bey'in oğlu Kavurd'un adı ve mensubiyeti bilinmeyen eşidir.⁵⁵⁷ Hatun'un bu evlilikten Sultan Şah ve Turan Şah adında iki çocuğu dünyaya gelmiştir. Hatun hakkında rastlanılan tek bilgi Kirman Selçuklu Hükümdarı Sultan Şah öldükten sonra Melikşah'ın yanına giderek diğer oğlu Turan Şah'ı yerine geçirmek istemesidir.⁵⁵⁸

3.16.6. *Fülâne Hatun*

Asıl adı ve mensubiyeti bilinmeyen Fülâne Hatun (ö. ?), Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ile evlenmiştir.⁵⁵⁹ Şarkıcı olan bu hatun, Sultan Melikşah'ın huzuruna getirilince sultan onu çok beğenmiş ve onunla birlikte yaşamak istemiştir. Hatun, Melikşah'ın bu teklifine haramın helal olmasına imkan var diyerek evlenme talebiyle karşılık vermiştir. Bunun üzerine Sultan Melikşah, hatunun doğru söylediğini kabul etmiş ve Kadı'yı çağırarak bu hatunla evlenmiştir.⁵⁶⁰

3.14.7. *Rıdvan'ın Annesi*

Asıl adı ve doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklarda Suriye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tutuş'un eşi olduğu ve oğlu Rıdvan'ın (ö. 507/1113) Halep yönetimini ele

⁵⁵⁴ İbnü'l-Adîm, "İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", çev. Ali Sevim XXI/25 (2000), 25.

⁵⁵⁵ Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, 25; İbnü'l-Adîm, "İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", 25; İbnü'l Kalânîsî, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 14.

⁵⁵⁶ İbnü'l-Adîm, "İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", 25; Tolga Doğan, *Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 30.

⁵⁵⁷ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 56; Merçil, *Kirman Selçukluları*, 47.

⁵⁵⁸ Sevim, "Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi", 56; Merçil, *Kirman Selçukluları*, 47.

⁵⁵⁹ İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, 172.

⁵⁶⁰ İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, 172; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, 29.

geçirdikten sonra atabegliğini yapan Cenahüddeve Hüseyin (ö. ?) ile annesini evlendirdiği daha sonra Cenahüddeve ile Rıdvan'ın araları bozulduğu için Cenahüddeve'nin eşini ve adamlarını alıp Humus'a gittiğine dair bilgiler yer almaktadır.⁵⁶¹

3.14.8. Ertuş'un Annesi

Suriye Selçuklularının kurucusu olan Tutuş'un adı bilinmeyen eşi olan bu hatunun mensubiyeti de bilinmemektedir. Evliliğin yapıldığı zamana dair bilgi bulunmamaktadır. Tutuş'un bu hatundan olan çocuğu Ertuş (ö. 498/1105), 497/1104 yılında 12 yaşında olduğu bilgisi dikkate alındığında 485/1092 yılında evlenmiş olmaları muhtemeldir.⁵⁶² Hatun ile ilgili bilgiler bunlar ile sınırlıdır.

3.14.9. Saffetülmülk Hatun

Suriye Selçuklu Devleti Sultanı Tutuş'un eşi olan Saffetülmülk Hatun (ö. ?), Dımaşk hakimi Dukak'ın (ö. 497/1104) da annesidir.⁵⁶³ Tutuş, Sultan Berkyaruk ile yaptığı mücadeleyi kaybederek 488/1095'de vefat etmiştir.⁵⁶⁴ Babasının ölümünün ardından atabeği Tuğtekin'i (ö. 522/1128) Dımaşk'a çağırarak Dukak, ona Dımaşk'ın askeri ve sivil yönetimini emanet etmiştir.⁵⁶⁵ Kısa bir süre sonra da atabeg Tuğtekin ile Saffetülmülk Hatun evlenmiştir.⁵⁶⁶ Bu evlilik Sultan Tutuş'un 487-488/1095'de ölümünün ardından Tuğtekin, Dukak'ın yanına gittiğinde gerçekleşmiş olması mümkündür.

Dukak'ın şiddetli sıtma yüzünden iyice zayıf düşmesiyle yaşamına dair ümit kesilince Saffetülmülk Hatun oğluna vasiyetini bildirmesini istemiş, o da atabeg Tuğtekin'i devlet işlerini yürütmesini ve oğlunu yetiştirmesini vasiyet etmiştir.⁵⁶⁷ Dukak'ın ölümünün ardından Saffetülmülk Hatun'un etkisiyle de Dukak'ın oğlu Tutuş melik ilan edilmiştir.⁵⁶⁸ Araştırmamız boyunca hatunun hayatı ile ilgili başka bilgiye rastlanmamıştır.

⁵⁶¹ İbnü'l Adım, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü'l-Adım Bugyetüt-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, 77-78; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 49; Abdülkerim Özeydin, "Tutuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), XLI/448.

⁵⁶² İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/304.

⁵⁶³ İbnü'l Kalânîsî, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 22.

⁵⁶⁴ Özeydin, "Tutuş", XLI/446-449.

⁵⁶⁵ İbnü'l Kalânîsî, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 22.

⁵⁶⁶ İbnü'l Kalânîsî, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 22; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/209-210.

⁵⁶⁷ İbnü'l Kalânîsî, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 31; Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 50-51.

⁵⁶⁸ İbnü'l Kalânîsî, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)", 31; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/304-305.

3.14.10. Melikşah'ın Annesi

Büyük Selçuklu Sultanı Beryaruk'un adı ve mensubiyeti bilinmeyen eşidir.⁵⁶⁹ Bu hatunun Sultan Beryaruk'tan olan oğlu Melikşah, beş yaşındayken Berkyaruk vefat etmiştir.⁵⁷⁰

Hatun hakkında Melikşah'ı dünyaya getirmesinin dışında edinilen tek bilgi, sultan Berkyaruk'un hastalanınca oğlu Melikşah'ı veliaht tayin edip Emir Ayaz'ı (ö. ?), oğlunu ve hatunu Bağdat'a göndermesidir. Sultanın ölüm haberi gelince Emir Ayaz, hatunu ve oğlunu İsfahan'a cenaze için göndermiştir.⁵⁷¹

3.14.11. Kutluğ Hatun

Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın eşlerinden biri olan Kutluğ Hatun'un (ö. ?) mensubiyeti bilinmemektedir.⁵⁷² Evliliğin gerçekleştiği tarih ile ilgili kaynaklarda bilgi yer almamaktadır. Hatunun adına kaynaklarda sadece Seyyid Ebu Haşim-i Hamedani'nin (ö. ?) Sultan Muhammed Tapar'ın huzuruna geldiğinde sultanın yanında olduğu şeklinde rastlanmaktadır.⁵⁷³

3.14.12. Emîr Sitti Hatun

Sultan Sencer'in eşlerinden biri olan Emir Sitti Hatun'un mensubiyeti ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Emir Sitti Hatun, Sultan Sencer'den Mah-Melek ve Gevher Nesibe adında iki kız çocuğu dünyaya getirmiştir.⁵⁷⁴ Hatun, kızı Mah-Melek Hatun'u Sultan Mahmud ile evlendirmiş, ancak Mah-Melek genç yaşta ölünce diğer kızı Gevher Nesibe Hatun'u da Mahmud ile evlendirmiştir.⁵⁷⁵ Hatun ile ilgili edinilen bilgiler sınırlıdır.

3.14.13. Fülâne Hatun

Sultan Mahmud'un adı ve mensubiyeti bilinmeyen eşi olan bu hatun hakkında kaynaklardaki bilgiler sınırlıdır. Sultan Mahmud'dan bir oğlu olan Fülâne Hatun (ö. ?), sultan tarafından 518/1124 yılında oğlu ile birlikte Emir Porsuki'nin yanına gönderilmiş, Emir Porsuki de daha sonra hatun ve oğlunu Mısır'a götürmüştür.⁵⁷⁶

⁵⁶⁹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/308.

⁵⁷⁰ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/308.

⁵⁷¹ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/308.

⁵⁷² Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/159.

⁵⁷³ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/159.

⁵⁷⁴ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/198.

⁵⁷⁵ Râvendî, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*, 1/198.

⁵⁷⁶ İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, X/491-492; Kayhan, *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*, 115.

3.14.14. Mü'mine Hatun

Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın oğlu Tuğrul Bey'in eşi Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah'ın annesidir.⁵⁷⁷ Tuğrul Bey'in 529/1134'de ölümünden sonra Irak Selçukluları'nın atabeglerinden olan Şemseddin İldeniz ile evlenmiştir.⁵⁷⁸ Mümin'e Hatun'un (ö. 571/1175) bu evlilikten Muhammed ül-Emir Nusretüddin Pehlivan (ö. ?) ve Osman Muzaffereddin Kızıarslan (ö. ?) adında iki oğlu vardır.⁵⁷⁹

Tuğrul Bey'in oğlu Arslanşah atabeg İldeniz'in etkisiyle veliaht ilan edilmiş ve Irak Selçuklu Sultanı olmuştur. İldeniz'in oğulları da önemli görevlere getirilmiş ve İldeniz'in yönetimdeki etkisi artmıştır. Zamanla bu durumdan rahatsızlık duyan Sultan Arslanşah'ı annesi Mümin'e Hatun yatıştırmıştır.⁵⁸⁰

Mümin'e Hatun, Sultan Arslanşah'ın 569/1173-1174 yılının sonunda Ahbazlarla yaptığı savaşa din âlimlerinin de katılımını sağlayarak savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynamıştır.⁵⁸¹

Âlimlere iyilik etmek, zahitlere sadaka ve caize göndermeyi adet edinen hatun, Hamedan'a birçok medrese yaptırmıştır. İmam Safiyeddin İsfahani'yi (ö. 597/1201) ders vermek üzere tayin edip büyük bir davet vererek şehrin imamlarını toplamış onlara ihsanda bulunmuştur.⁵⁸² Allah'tan korkan, dindar ve iyi işler yapan Mü'mine Hatun, 571/1175'de Nahcivan'da vefat etmiştir.⁵⁸³ Eşi İldeniz'de Mümin'e Hatun'dan bir ay sonra vefat etmiştir.⁵⁸⁴ İkisinin de ölümleri yaptırıldıkları medreselere defnedilmiştir.⁵⁸⁵

3.15. Selçuklu Hanedan Kadınlarına Dair Değerlendirme

Selçuklu ailesine mensup hanedan kadınları toplamın %47,7'sini, diğer hanedana mensup kadınlar ise %52,3'ünü oluşturmaktadır. Bu oranlar bir sütun grafikte gösterilmiştir.

⁵⁷⁷ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 94.

⁵⁷⁸ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 94; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/272; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 253.

⁵⁷⁹ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 94.

⁵⁸⁰ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 117.

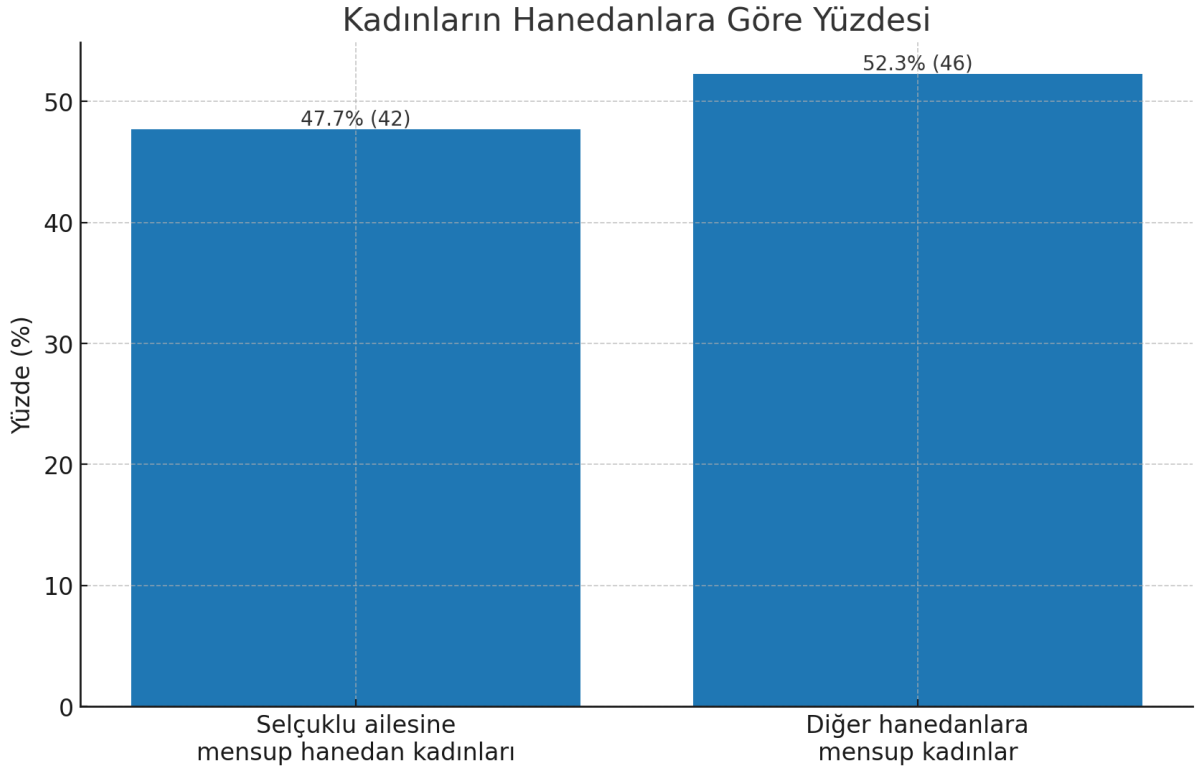
⁵⁸¹ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/285.

⁵⁸² Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/286.

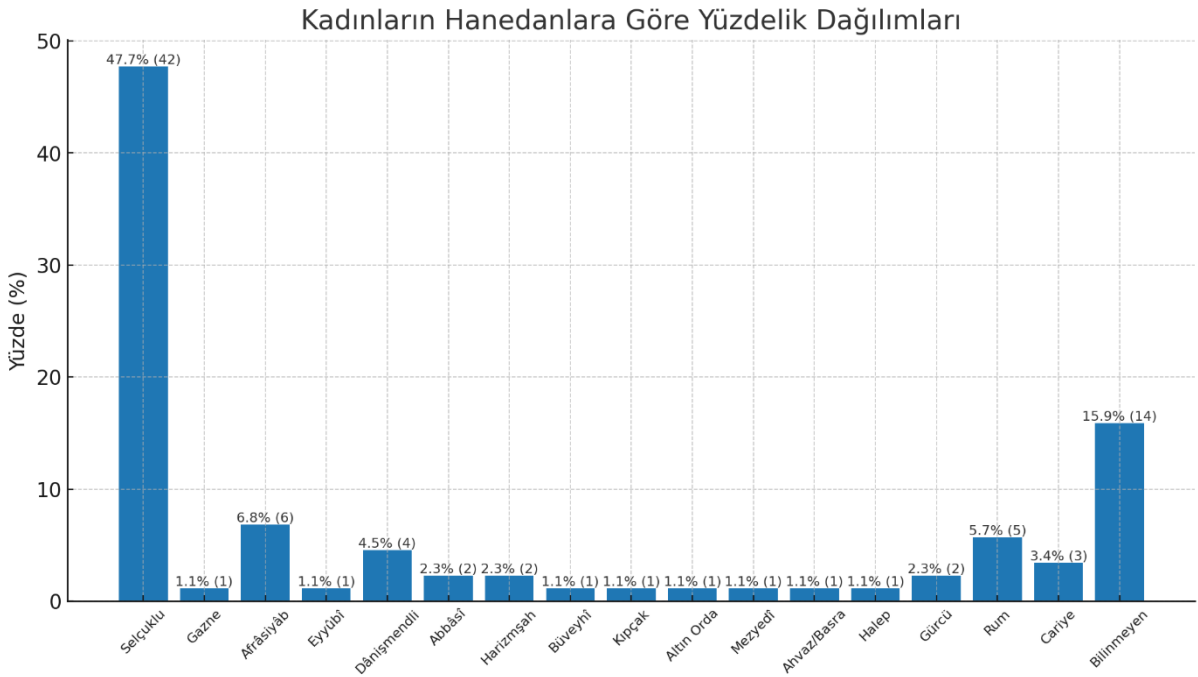
⁵⁸³ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/286; Kaçım, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*, 57.

⁵⁸⁴ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 118; Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/286.

⁵⁸⁵ Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 2/286.

Not: Toplam 88 kadın baz alınmıştır.

Grafikte görüldüğü üzere Selçuklu ailesine mensup hanedan kadınları %47,7 (42 kişi) ile açık ara en yüksek payı oluşturmaktadır. Bu durum Selçuklu hanedanı içinde endogamiye (aynı soya mensup bireyler arası evlilik) oldukça önemli bir yer verildiğini göstermektedir. Yani Selçuklu ailesi, hanedan içindeki statüyü korumak ve meşruiyeti sürdürmek amacıyla kendi soyu içerisinde kadınlarla evliliği tercih etmiştir.

Buna karşılık diğ&er hanedanlara (Gazneli, Dânişmendli, Eyyûbî, Abbâsî vb.) mensup kadınların toplam oranı daha düşüktür ve her biri düşük yüzdelerle temsil edilmektedir. Bu kadınların Selçuklu hanedanı içerisindeki varlığı ise egzogami (dış soylardan/hanedanlardan evlilik) uygulamasının bir sonucu olarak görülebilir. Egzogamik evlilikler çoğ&u durumda diplomatik amaçlı yapılmış; özellikle Dânişmendli (%4,5), Âl-i Afrâsiyâb (%6,8) ve Rum (%5,7) kökenli evlilikler, siyasi ittifakları güçlendirmek, bölgesel barışı korumak veya rekabeti dengelemek için gerçekleştirilmiştir.

Özellikle Abbâsî (%2,3) ve Harizmşah (%2,3) hanedanlarından kadınların varlığı, Selçukluların hilafet ve merkezi otoriteyle ilişkileri güçlendirme gayretinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde Gürcü (%2,3) ve Rum (%5,7) kökenli kadınların varlığı da sınır bölgelerinde nüfuzu artırmaya yönelik stratejik egzogamik evliliklerdir.

Grafikte “Mensubiyeti Bilinmeyen Kadınlar” kategorisinin %15,9 gibi dikkat çekici bir orana sahip olması bu kadınlar ile ilgili yeterli bilgi bulunmadığını göstermektedir.

SONUÇ

Selçuklular, yalnızca askerî ve siyasî başarılarıyla değil, aynı zamanda devlet teşkilatlanması, sosyal kurumları ve İslam kültürüne katkılarıyla kalıcı izler bırakmış bir hanedan olarak öne çıkmıştır. Bu büyük medeniyetin inşasında sultanların etkin ve belirleyici rollerinin yanısıra bazı hanedan kadınlarının da söz sahibi olduğu görülmektedir.

Selçuklu hanedanı mensubu kadınlar, saray içindeki etkileriyle yalnızca ailevi bir rol üstlenmekle kalmamış, zaman zaman sultanlara etki ederek devlet işleyişine müdahale edecek güce ulaşmışlardır. Terken Hatun'un oğlu Mahmud adına fiilen yönetimde bulunması, Altuncan Hatun'un devletin bekası için öz oğlunu hapsedirmesi ve eşi Tuğrul Bey'in halifenin kızıyla evlenmesini istemesi, sadece bireysel bir güç göstergesi değil, aynı zamanda Selçuklu siyasal kültüründe kadınların sahip olabileceği yetki sınırlarının da önemli bir işareti olmuştur. Mahperi Hatun'un Anadolu Selçuklu Devleti döneminde yürüttüğü vakıf faaliyetleri ise, hanedan kadınlarının Anadolu'daki sosyal ve dini yaşamın bütünleşmesinde önemli roller üstlendiğini göstermektedir.

Selçuklu kadınları, toplumsal faydayı önceleyen hayırsever ve kurumsal aktörler olarak da öne çıkmışlardır. Vakıf kurumları vasıtasıyla sosyal hayatı düzenleyen, eğitime katkı sağlayan kadınlar, Selçuklu toplumunda görünenden çok daha aktif roller oynamışlardır. Gevher Nesibe Hatun'un Kayseri'de inşa ettirdiği darüşşifa ve tıp medresesi, Mahperi Hunad Hatun'un, Kayseri'de yaptırdığı Hunad Hatun Külliyesi, kadınların toplumun ilerlemesine katkı sağlayan bireyler olduğunu ve sağlık ile ilim alanında öncülük yaptıklarını ortaya koymaktadır. Bu gibi örnekler, kadının toplumun sağlık, eğitim, dini yaşamlarına doğrudan katkı sağladıklarını ve kadınların dini ve toplumsal alanda saygın bir yer edindiklerini göstermektedir.

Hanedan kadınlarının sosyal konumu, büyük ölçüde geldikleri aile, evlilikle kurdukları ilişkiler ve saray hiyerarşisi içindeki yerlerine bağlı olarak şekillenmiştir. Ancak burada dikkat çeken önemli bir nokta, kadınların sadece soy bağlarıyla değil, bireysel yetenekleri, siyasal zekâları ve stratejik hamleleriyle de statülerini korudukları ve ya pekiştirdikleridir. Altuncan Hatun gibi kadınlar, yalnızca bir sultanın eşi ya da annesi olmaktan çok daha fazlası olarak, devletin yönünü tayin etmede önemli etkiler yaratan, vezir tayininden ikta tahsisine kadar pek çok alanda nüfuz sahibi kişiler olmuşlardır. Bu durum, Selçuklu hanedan yapısında

kadınların aktif birer siyasi figür olabileceğini ve gerektiğinde iktidar boşluklarında dengeleyici bir unsur rolünü üstlendiklerini göstermektedir.

Mevcut tarih yazımında ağırlıklı olarak erkek hükümdarların yaşamları, savaşları ve siyasi faaliyetleri öne çıkmaktadır. Buna karşılık, hanedan kadınlarının kimlikleri çoğu zaman "kimin eşi" ya da "kimin annesi" gibi aile bağları üzerinden tanımlanmıştır. Ancak bu kadınlar, bir hanedanın üyeleri olmanın ötesinde; toplumsal yapının şekillenmesinde etkili olan, dini ve kültürel kurumların gelişimine katkı sunan, mimari faaliyetlerde aktif rol alan tarihi şahsiyetlerdir. Bu durum kadınların tarih sahnesindeki yerini daha kapsamlı biçimde ele almanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamız, Selçuklu Hanedanı'nın kadın üyelerinin tarih sahnesindeki rollerini ve kadına verilen değeri göstermesi açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada bireysel biyografi incelemeleri dönemin genel özellikleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Söz konusu kadınların hem aile bağları hem de toplumsal ve kültürel faaliyetleri üzerinden tarihteki önemi vurgulanmıştır.

Selçuklu kadınlarının çok yönlü, aktif ve güçlü aktörler oldukları yapılan çalışmayla ele alınmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulguların, söz konusu kadınların siyasi, sosyal ve kültürel katkılarının daha iyi anlaşılmasına imkan sağlaması beklenmektedir. Ayrıca ilerleyen araştırmaların, yalnızca Selçuklu hanedanı kadınlarıyla sınırlı kalmayıp farklı dönem ve coğrafyalarda kadınların tarih içindeki rollerini ortaya koymaya yönelmesi, tarih çalışmalarında yeni ufuklar sunacaktır. Bu çerçevede, çalışmamızın mütevazı da olsa tarih yazımına katkı sunması ve yeni araştırmalara zemin hazırlaması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abû'l Farac, Gregory Bar Hebraeus. *Abû'l Farac Tarihi*. I-II. cilt çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Ahmed b. Mahmud. *Selçuk-Nâme I-II*. çev. Erdoğan Merçil. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1977.
- Akarsu, Emine. "Büyük Selçuklu Devleti'nin Devletleşme Sürecinde Kilit Şahsiyet: Altuncan Hatun". *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (03 Aralık 2019), 104-110.
- Akkuş, Mustafa - Zeki, İzzetullah. "Gaznelilerin Selçuklulara Tabiliği Meselesi ve Sultan Behrâmşâh Dönemi 1117-1157". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43 (01 Şubat 2020), 403-409.
- Altın, Kader - Kömürçü, Elif. "Türk Tarihinde Görülen Siyasi Evliliklere Bir Örnek: Levirat". *Turkish Studies-Socials Sciences*, 2157-2170.
- Altınay, Ramazan - Çeçen, Esra. "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Kadınların Yönetim Üzerindeki Etkileri: Moğol İstilasına Kadar". *History Studies* 15/2 (22 Mayıs 2023), 347-359.
- Altun, Ara. "Gömeç Hatun Türbesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 149. İstanbul, 1996.
- Altunsoy, Nazlı. *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.
- Urfalı Mateos Vakayı-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrant Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Atçeken, Zeki. "Güdük Minare ve Hatuniye Mescidi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 215-216. İstanbul, 1996.
- Ayan, Engin. "Irak Selçuklu Sultanlarının Evlilikleri". *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* 1 (2008), 151-165.
- Azimî. *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*. çev. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Bakır, Abdullah. "Ortaçağda Bir Türkiye Selçuklu Kenti Uluborlu". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2013/30 (01 Temmuz 2013), 55-66.
- Bekmez, Ayşegül. *Anadolu Selçukluları Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Bekmez, Ayşegül. "Siyaset ve Sanat Bağlamında Anadolu Selçuklu Döneminde İki Kadın: Mahperi Hunat Hatun ve Melike Adile". *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (25 Aralık 2020), 165-188.
- Bezer, Gülay Ögün. "Terken". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXXX/509. İstanbul, 2011.
- Bezer, Gülay Ögün. "Terken Hatun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXXX/510. İstanbul, 2011.
- Blessing, Patricia. "Women Patrons in Medieval Anatolia And a Discussion of Mâhbarî Khâtûn's Mosque Complex in Kayseri". *Bulleten* 78/282 (01 Ağustos 2014), 475-526.
- Budak, Yusuf. "Bir Selçuklu Hâtununun Biyografisi: Selçuk Hâtun". *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal* 45 (15 Kasım 2022), 56-63.
- Bundârî. *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. ed. Kıvameddin Burslan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Can, Sevim. "Büyük Selçuklu Devletinde Siyasi Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması". *Ortaçağda Kadın-Lotus Dergisi*, 1-23.

- Can, Sevim. *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*. İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları, 2008.
- Çelik, Cahit. "Tarihi Kaynaklarda Anadolu'nun İlk Kadın Valisi". *Dört Mevsim Dergisi* 28 (2024), 8-13.
- Çelik, Sebahattin. "Malatya Melikesi Ayşe Hatun İle Belek Gazi'nin İzdivacı". *İnönü Üniversitesi Yayınları*: 78, 280-297.
- Dağdeviren, Habibe Ceren. "Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Sultan Melikşah'ın Hatunlarının Devlet Yönetimindeki Etkileri". *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7/12 (27 Haziran 2024), 81-99.
- Değirmençay, Veyis. *Sultan Veled Divanı*. İstanbul: Demavend Yayınları, 2016.
- Demir, Hatice. "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği". *Journal of Turkish Research Institute* 71 (15 Mayıs 2021), 419-440.
- Demirci, Mustafa. "Selçuklular ile Danişmendliler Arasındaki Evlilikler ve Evlilik Diplomasisi". *Danişmenliler Sempozyumu (12-13 Kasım 2015 Tokat) Bildiriler*, 41-50.
- Demirkent, Işın. "Kılıçarslan I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXV/396-398. Ankara, 2022.
- Dertli, Gülay. *Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri*. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Doğan, Nermin Şaman. "Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 16 (05 Haziran 2012), 191-214.
- Doğan, Tolga. *Türkiye Selçuklularında Sarayda ve Toplumsal Hayatta Evlilikler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Duman, Kübra - Kapanşahin, Muhittin. "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Rum Kökenli Melikeler". *Türk Dünyası Kadın Araştırmaları dergisi* 2/1 (24 Mart 2023), 1-19.
- Durand-Guédy, David. "The Ribât of Gurjî Khâtûn ('the Georgian Lady'): New Data about Women Patrons, Chancery Practices, and Foundation Inscriptions in Seventh/Thirteenth-Century Saljuq Anatolia" 29/1 (2021), 181-216.
- Dündar, Munis vd. "Anadolu'daki Tıbbın Doğuşu, Dünyadaki İlk Tıp Okulu Olarak: Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası". *Bilimname* 2019/39 (23 Aralık 2019), 79-103.
- Eflakî, Ahmet. *Ariflerin Menkıbeleri I, II*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 2001.
- Erol, Haticetül Kübra. *Büyük Selçuklu Hükümdarı Berkıyaruk ve İç Siyaseti*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Ertuğrul, Ali. *Niğdeli Kadı Ahmed'in El Veledü'ş-Şefik ve'l-Hafidü'l-Halik'i*. Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Eryavuz, Şebnem Akalın. "Hüdavend Hatun Kümbeti". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XVIII/284-285. İstanbul, 1998.
- Esterâbadî, Aziz b. Erdeşir-i. *Bezm u Rezm*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1990.
- Gordlevski, V. *Anadolu Selçuklu Tarihi*. çev. Azer Yaran. Ankara: Onur Yayınları, 1988.
- Gökmen, Gökhan. "Büyük Selçuklu Devleti Saray Şairi Emir Mu'izzi'nin Divanı'nda Selçuklu Hatunu Mah Melek Hatun". *Nüsha* 18/47 (28 Aralık 2018), 1-14.
- Gökmen, Gökhan. "Mu'izzi Divanı'nda Bir Selçuklu Hatunu: Taceddin Hatun". *Nüsha* 20/50 (2020), 25-46.
- Gürses, Rabia. *Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kadının Sosyal, Dini Ve Kültürel Hayata Etkisi (Xi. – Xiv. yüzyıl)*. Bursa: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. *Selçuklu Hanımları Kira Hatun ve Raziye Devlet Hatun*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.

- Hayırlıdağ, Mustafa. “Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası”. *Kültür Araştırmaları Dergisi* 10 (10 Eylül 2021), 219-232.
- Hillenbrand, Carole. *The Medieval Turks : Collected Essays*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021.
- Hosseini, Akram - Zavar, Nazanin. “Empire Builders: Tracing the Urban Footprints of Seljuk Women from Khorasan to Anatolia”. *Journal of Faculty of Architecture*, 637-654.
- Hüseyinî. *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*. çev. Necati Lügal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- İbn Bibi. *el-Evamirul-Alaiye fil-umuril-Alaiyye (Selçukname), I-II*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara, Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, 1996.
- İbn Cübeyr, Ebu Hasen Muhammed. *Rihle*. Beyrut: Darül Hilal, 2010.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslam Tarihi*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul, 1995.
- İbnü'l Adim. *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü'l-Adîm Bugyetüt-taleb fî Tarihi Haleb (Seçmeler)*. çev. Ali Sevim. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Basım, 1989.
- İbnü'l Cevzî. *el-Muntazam fî Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*. çev. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- İbnü'l Esîr. *İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*. çev. Abdülkerim Özaydın - Ahmet Ağırakça. 12 Cilt. Bahar Yayınları, 1987.
- İbnü'l Ezrak. *Mervani Kürtleri Tarihi*. çev. Mehmet Emin Bozarslan. İstanbul, 1975.
- İbnü'l Ezrak. *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*. çev. Ahmed Savran. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1992.
- İbnü'l Kalânisi. “İbnü'l-Kalânisi'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I. (H. 436 - 500 = 1044/45 - 1106/07)”. çev. Ali Sevim. *Belgeler* 29/33 (2008), 1-42.
- İbnü'l-Adîm. “İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”. çev. Ali Sevim XXI/25 (2000), 1-84.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf b Kızıoğlu Sıbt. *Mir'atü'z-zaman fî tarihi'l-a'yan*. thk. Muhammed Berakat vd. Dımaşk: Dârü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2013.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kamil fi't-tarih*. Beyrut : Dâru Sadır, 1979.
- İbnü's-Sâî. *Kadın Risâleleri*. çev. Abdullah Bakır. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2024.
- Kaçın, Bülent. “Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2 (2017), 97-121.
- Kaçın, Bülent. *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasi Evlilikleri*. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Kafesoğlu, İbrahim. “Alparslan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. II/526-530. İstanbul, 1989.
- Kapaşahin, Muhittin. “Kayseri'de İki Selçuklu Melikesi ve İktidar Mücadelesi -Mahperi Hatun ve Melike-i Adiliye-”. *Kimlik Yayınları*, 445-468.
- Kapar, Mehmet Ali. “Yönetime Etkileri Bağlamında Üç İktidar Ve Üç Kadın: Terken Hatun, Hayzürân, Eleanor Of Aquitaine”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 55 (26 Ağustos 2022), 205-227.
- Kaya, Selim. *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2001.
- Kayhan, Hüseyin. *Irak Selçukluları (514-590/1120-1194)*. Konya, 2001.
- Kaymak, Suat. “Abbasi Sarayının İlk Selçuklu Gelini: Hatice Arslan Hatun”. *Yedikuta:Tarih ve Kültür Dergisi*, 48-52.
- Kaymak, Suat. “Bir Selçuklu Hatununun Evlilikleri: Safiyye Hatun”. *Tarih Dergisi* 58 (02 Ocak 2014), 25-42.

- Kaymaz, Nejat. *Anadolu Selçuklularının İntihadında İdare Mekanizmasının Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Kaymaz, Nejat. *II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Kesik, Muharrem. "Mesud II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 342-344. Ankara, 2004.
- Kesik, Muharrem. "Türkiye Selçukluları - Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hâatunların İdaredeki Rollerini". *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 381-398.
- Kılınççeker, Özlem. "Büyük Selçuklu Sultanı Berkıyaruk Dönemi Saltanat Mücadeleleri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/1 (29 Nisan 2021), 606-629.
- Kitapçı, Zekeriya. *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1994.
- Komnena, Anna. *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*. çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1996.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Konya Tarihi*. Ankara: Burak Matbaası, 1997.
- Köker, Ahmed Hulusi. "Gevher Nesbe Hatun Darüşşifası ve Tıp Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XIV/39-42. İstanbul, 1996.
- Köymen, Mehmet Altay. "Devlet Kurtaran Örnek Bir Türk Kadını". *Milli Kültür Dergisi* I (1977), 44-45.
- Köymen, Mehmet Altay. *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Kuşcu, Ayşe Dudu. "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1 (20 Aralık 2016), 173-191.
- Kuşcu, Ayşe Dudu vd. *Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 2017.
- Küskü, Sema Gündüz. "Raziye Devlet Hatun: 'Arusî Min Âl-i Selçuk'", İstanbul, 2020, 175-193.
- Merçil, Erdoğan. *Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.
- Merçil, Erdoğan. "Gazneliler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XIII/480-484. İstanbul, 1996.
- Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Merçil, Erdoğan. *Kirman Selçukluları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Merçil, Erdoğan. "Mevdud b. Mes'ud-i Gaznevi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXIX/431-432. Ankara, 2004.
- Metin, Tülay. "Sultanlığı Meşruiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 6 (26 Eylül 2018), 35-52.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah. *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II*. çev. Ali Öngül. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2017.
- Nesevî, Muhammed b. Ahmed. *Celâleedin Harizmşah Biyografisi*. çev. Necip Asım. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Oral, Osman. "Prenses Destina'nın Mahperi Hunat Hatun Oluşu". *Uluslararası Rus Çalışmaları Dergisi Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi*, Ankara 7 (2014).
- Oral, Zeki. "Selçuk Saltanatına Dair Bir Şaheser Hüdavend Türbesi". *Niğde Halkevi Dergisi* 39 (1939).
- Oruç, Zuriye. "Sultan Melikşah'ın Eşlerinden Çağrı Bey'in Torunu Zübeyde Hâatun". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 36/1 (28 Temmuz 2021), 317-334.
- Oruç, Zuriye. "Câriye Kökenli Bir Selçuklu Hâatunu: Sultan Melikşah'ın Eşlerinden Tâceddîn Seferiyye Hâatun". *Gazi Akademik Bakış* 15/30 (15 Haziran 2022), 137-155.
- Önkal, Hakkı. *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.

- Özaydın, Abdülkerim. “Berkyaruk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 514-516. İstanbul, 1992.
- Özaydın, Abdülkerim. “Dânişmendliler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. VIII/469-474. İstanbul, 1993.
- Özaydın, Abdülkerim. “Melikşah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXIX/54-57. Ankara, 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. “Muhammed Tapar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXX/579-581. İstanbul, 2005.
- Özaydın, Abdülkerim. “Müstazhir-Billah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. XXXII, 2006.
- Özaydın, Abdülkerim. “Sencer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXXVI/507-511. İstanbul, 2009.
- Özaydın, Abdülkerim. “Tutuş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XLI/446-449. İstanbul, 2012.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Selçuklular, I. Büyük Selçuklular, B. Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 371-375. İstanbul, 2009.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hâkimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler”. *Belleten Dergisi* LXV/243 (2002), 547-570.
- Peacock, A.C.S. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. çev. Özkan Akpınar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Peacock, A.C.S. *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu Yeni Bir Yorum*. çev. Zeynep Rona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Peacock, A.C.S. - Sara Nur Yıldız (ed.). *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*. çev. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Râvendî. *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-Sürur*. I-II. cilt, çev. Ahmet Ateş. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.
- Rogers, J. M. “Waqf and Patronage in Seljuk Anatolia: The Epigraphic Evidence”. *Anatolian Studies* 26 (1976), 69-103.
- Sayın, Sedat. “Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıcarslan ile Eşi Gumaç Hatun'un Mevlânâ Celâleddîn-İ Rûmî ile Münasebeti”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 2/2 (26 Aralık 2019), 239-247.
- Sertkaya, Pınar. *Türk Tarihinde Terkenler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sevim, Ali. “Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Melikşah Dönemi” XX/24 (2000), 1-75.
- Sevim, Ali. “Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi” XVIII/22 (1998), 1-90.
- Sevim, Ali. “Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Mir'atü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan Adlı Eserindeki Selçuklular İle İlgili Bilgiler II. Sultan Alparslan Dönemi” XIX/23 (1999), 1-51.
- Sevim, Ali - Merçil, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Shukurov, Rustam. *Bizans Türkleri*. çev. Hakan Abacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2023.
- Solmaz, Sefer - Kapar, Mehmet Ali. “Selçuklu Hanedanlığında Evlilikler ve Evlilik Yaşları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 51 (2024), 369-386.
- Subaşı, Ömer. “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara / In Turkey Seljuk State a Strong Woman: Georgian Lady Tamara”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/33 (14 Nisan 2016), 384-401.
- Sümer, Faruk. “Arslan Hatun”. *Türk Dünyası Kadın Araştırmaları dergisi* 44 (1986), 8-13.

- Sümer, Faruk. "Arslanşah b. Tuğrul". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. III/404-406. İstanbul, 1991.
- Sümer, Faruk. "Keykubad I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXV/357-359. Ankara, 2022.
- Sümer, Faruk. "Kızılarslan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXV/543-544. Ankara, 2022.
- Sümer, Faruk. "Mes'ud b. Muhammed Tapar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXIX/349-351. Ankara, 2004.
- Sümer, Faruk. "Selçuklular". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXXVI/365-371. İstanbul, 2009.
- Şahbaz, Mevhibe. "Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Kolonoros Kalesini Fethi ve Siyasi Evlilikleri". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 7/19 (15 Nisan 2018), 82-96.
- Şengün, Gülşah. *Büyük Selçuklular'da Kadınların Yönetimdeki Rolü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Tan, Pınar Kaya. "Selçuklu Tarihinde Kadın İhtirasına Bir Örnek: İnanç Hatun Ve Evlilikleri". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 9 (2018), 205-218.
- Terzi, Arzu. "Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 1/1 (13 Ağustos 2014), 17-24.
- Turan, Osman. *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971.
- Turan, Refik. *Sultan Alaaddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Yaman, Abdulsemet vd. "Selçuklu Devleti'nin Yönetim Yapısı". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 1/57 (30 Mart 2023), 93-108.
- Yazar, Nurullah. "Melikşah'ın Ölümünden Sonra Terken Hatun'un Oğlu Mahmud'u Sultan Yapma Çabaları". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2011), 211-219.
- Yazıcızâde Ali. *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme- Selçuklu Tarihi)*. çev. Abdullah Bakır. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 2017.
- Yıldız, Hakkı Dursun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. I-XIV Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.

EKLER

Tablo 1: Büyük Selçuklu Hanedanı Sultanları, Eşleri Ve Kızları

Sultan	Eşleri	Kızları
Çağrı Bey (ö. 451/1059)	Terken Hatun	Hatice Arslan Hatun, Çağrı Bey'in Kızı, Çağrı Bey'in Kızı, Safiye Hatun, Gevher Hatun,
	Fülane Hatun	
Tuğrul Bey (ö. 455/1063)	Çağrı Bey'in Dul Eşi	
	Ebu Kalicar'ın Kızı	
	Ebu Kalicar	
	Hazaresb'in Kızı	
	Altuncan Hatun	
	Akke Hatun	
Alparslan (ö. 465/1072)	Seferiye Hatun	Fülane Hatun, Aişe Hatun, Alparslan'ın Kızı
	Akke Hatun	
	Şah Hatun	
	Ümmü Kıpçak Hatun	
	Fülane Hatun	
	Şemsül-mülk Nasr'ın Kız Kardeşi	
	Gürcü Prensesi	
Melikşah (ö. 485/1092)	Terken Hatun	Mah-Melek Hatun
	Zübeyde Hatun	Cevher Hatun
	Seferiye Hatun	Sitare Hatun
	Fülane Hatun	
		Gevher (Mehd-i Irak) Hatun
		Seyyide Hatun
		Melikşah'ın Kızı

		Melikşah'ın Kızı
Tutuş (ö. 488/1095)	Rıdvan'ın Annesi	Fatıma Hatun
	Ertuş'ın Annesi	
	Saffetülmülk Hatun	
Berkyaruk (ö. 498/1104)	Melikşah'ın Annesi	
		Zübeyde Hatun
Muhammed Tapar (ö. 511/1118)	Gevher Hatun	Fatıma Hatun
	Kutluğ Hatun	
	Sercihan Hatun	
Mahmud (ö. 525/1131)	Fülane Hatun	
	Mah-Melek Hatun	
	Gevher Nesibe Hatun	
Tuğrul Şah (ö. 529/1134)	Mü'mine Hatun	Tuğrul Şah'ın kızı
Mesud (ö. 547/1152)	Zübeyde Hatun	
	Kavurd'un Torunu	
	Seferi Hatun	
	Ümmüha Hatun	
	Müsterşid-Billah'ın Kızı	
	Gürcü Prensesi	
Sencer (ö. 552/ 1157)	Terken Hatun	Mah-Melek Hatun, Gevher Hatun
	Emir Sitti Hatun	
Süleyman Şah (ö. 556/1161)	Atsız'ın Kızı	
	Gürcü Prensesi	

Tablo 2: Anadolu Selçuklu Hanedanı Sultanları, Eşleri Ve Kızları

Sultan	Eşleri	Kızları
Kutalmış (ö. 455/1063)	Dânişmendli Ali Taylu'nun Kızı	
I. Süleyman Şah (ö. 479/1086)	Muna (Menia) Hatun	
I. Kılıçarslan (ö. 500/1107)	Ayşe Hatun	Sa'ide Hatun
I. Mesud (ö. 550/1155)	Melike İzabella	Selçuka Hatun
	Dânişmendli Emir Gazi'nin Kızı	
Şahin Şah (ö. ?)	Dânişmendli Yağıbasan'ın Kızı	
II. Kılıçarslan (ö. 588/1198)		Selçuk Hatun Gevher Nesibe Hatun Melike Fülane Hatun
I. Gıyaseddin Keyhüsrev (ö. 607/1211)	Ümmühan Hatun	
	Melike Hatun	
I. İzzeddin Keykavus (ö. 616/1220)	Raziye Devlet Hatun	
	Selçuka Hatun	
I. Alaeddin Keykubad (ö. 634/1237)	Mahperi Hatun	
	Melike Adiliye Hatun	
	Melike Adile Hatun	
II. Gıyaseddin Keyhüsrev (ö. 643/1246)	Berduliye Hatun	
	Gürcü Hatun	
	Gâziye Hatun	

II. İzzeddin Keykavus (ö. 677/1278-1279)	Urbay Hatun	II. İzzeddin Keykavus'un kızı
IV. Rükneddin Kılıçarslan (ö. 664/1266)	Gömeç (Gumaç) Hatun	Selçuk (Hüdavend) Hatun